

**T.C.
NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI
KUR'AN-I KERİM OKUMA VE KIRAAT BİLİM DALI**

**KUR'AN TİLÂVETİNDE NİTELİK PROBLEMİ VE İDEAL
KUR'AN EĞİTİMİNE DAİR TESPİT VE ÖNERİLER**

Ayşe PEHLİVAN

YÜKSEK LİSANS TEZİ

**DANIŞMAN
Dr. Öğr. Üyesi Ali ÇİFTÇİ**

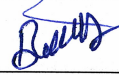

KONYA-2019

 KONYA	T.C. NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü	 SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
---	--	---

YÜKSEK LİSANS TEZİ KABUL FORMU

Öğrencinin	Adı Soyadı	Ayşe PEHLİVAN
	Numarası	138106011047
	Ana Bilim / Bilim Dalı	Temel İslam Bilimleri / Kur'an-ı Kerim Okuma ve Kıraat İlmi
	Programı	Yüksek Lisans
	Tez Danışmanı	Dr. Öğr. Üyesi Ali ÇİFTÇİ
	Tezin Adı	Kur'an Tilâvetinde Nitelik Problemi ve İdeal Kur'an Eğitimine Dair Tespit ve Öneriler

Yukarıda adı geçen öğrenci tarafından hazırlanan "Kur'an Tilâvetinde Nitelik Problemi ve İdeal Kur'an Eğitimine Dair Tespit ve Öneriler" başlıklı bu çalışma .../06/2019 tarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda oybirliği ile başarılı bulunarak jürimiz tarafından Yüksek Lisans Tezi olarak kabul edilmiştir.

Sıra No	Danışman ve Üyeler		
	Unvanı	Adı ve Soyadı	İmza
1	Danışman	Dr. Öğr. Üyesi Ali ÇİFTÇİ	
2	Jüri Üyesi	Dr. Öğr. Üyesi Ali BULUT	
3	Jüri Üyesi	Dr. Öğr. Üyesi Recep KOYUNCU	

 KONYA	T.C. NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü	 SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
--	---	---

Öğrencinin	Adı Soyadı	Ayşe PEHLİVAN		
	Numarası	138106011047		
	Ana Bilim / Bilim Dalı	Temel İslam Bilimleri / Kur'an-ı Kerim Okuma ve Kıraat İlmi		
	Programı	Tezli Yüksek Lisans	X	
		Doktora		
Tezin Adı	KUR'AN TİLÂVETİNDE NİTELİK PROBLEMİ VE İDEAL KUR'AN EĞİTİMİNE DAİR TESPİT VE ÖNERİLER			

Bilimsel Etik Sayfası

Bu tezin hazırlanmasında bilimsel etiğe ve akademik kurallara özenle riayet edildiğini, tez içindeki bütün bilgilerin etik davranış ve akademik kurallar çerçevesinde elde edilerek sunulduğunu, ayrıca tez yazım kurallarına uygun olarak hazırlanan bu çalışmada başkalarının eserlerinden yararlanılması durumunda bilimsel kurallara uygun olarak atıf yapıldığını bildiririm.

Öğrencinin Adı Soyadı

Ayşe PEHLİVAN

ÖZET

Öğrencinin	Adı Soyadı	Ayşe PEHLİVAN		
	Numarası	138106011047		
	Ana Bilim / Bilim Dalı	Temel İslâm Bilimleri / Kur'ân-ı Kerîm Okuma ve Kıraat Bilim Dalı		
	Programı	Tezli Yüksek Lisans	X	
		Doktora		
	Tez Danışmanı	Dr. Öğr. Üyesi Ali ÇİFTÇİ		
Tezin Adı	Kur'ân Tilâvetinde Nitelik Problemi ve İdeal Kur'ân Eğitime Dair Tespit ve Öneriler			

Bu çalışmada, “Kur'ân-ı Kerim tilâvetindeki nitelik problemini gidermek adına, lâfız ve mânâ temelli bir okuyuş ve bu okuyuşu gerçekleştirmek için uygulanması gereken ideal eğitim modeli nasıl olmalıdır?” sorusunun cevabı aranmıştır. Bunun için ilk bölümde işin teknik yönü ele alınmış, lâfız ve mânâ bakımından Kur'ân'ı nitelikli okumanın usûl ve kaidelerinden bahsedilmiştir.

İkinci bölümde, nitelikli Kur'ân tilâvetinin mânevî yönden gerekli olan esaslarından bahsedilmiştir. Tilâvetin nitelik ve tesir gücünün artması için, ta'zim ve hürmet bağlamındaki bazı tutum ve davranışlarla desteklenmesi gerektiğine vurgu yapılmıştır.

Üçüncü bölümde ise, nitelikli bir tilâvetin ancak ideal bir eğitimle mümkün olabileceği ortaya konulmuştur. Bu bağlamda, ideal Kur'ân eğitime dair bazı tespit ve önerilerde bulunulmuş; eğitimin ana unsurları olan öğretmen, öğrenci ve öğretim metotları kısaca ele alınmıştır.

Anahtar Kelimeler: Kur'ân, Tilâvet, Nitelik, Kur'ân Eğitimi, İdeal

ABSTRACT

Author's	Name and Surname	Ayşe PEHLİVAN		
	Student Number	138106011047		
	Department	Department of Divinity		
	Study Programme	Master's Degree (M.A.)	☒	
		Doctoral Degree (Ph.D.)	☐	
	Supervisor	Ali ÇİFTÇİ, Ph.D.		
Title of the Thesis/Dissertation	The Quality Issue In Recitation Of The Qur'an And Evaluation And Suggestions About Ideal Qur'an Education			

In this study, in order to resolve the quality problem in recitation the Qur'an, an utterance and meaning based recitation method is proposed and the ideal education method to achieve this objective is sought. In the first chapter, a technical analysis is implemented to analyze the methods and precepts to achieve better recitation the Qur'an.

In the second chapter, the spiritual aspect of quality Qur'an recitation is analyzed. In order to increase the impact of quality recitation, in relation with reverence, it should be supported with appropriate attitude.

The third chapter asserts that quality recitation of Qur'an is possible with proper education. The chapter outlines important aspects of Qur'an education and details the elements of education such as instructor, student, and education methods.

Key words: Qur'an, recitation, quality, Qur'an education, Ideal

İÇİNDEKİLER

YÜKSEK LİSANS TEZİ KABUL FORMU	II
ÖZET	IV
KISALTMALAR	VIII
ÖNSÖZ	IX
GİRİŞ	10
1. Araştırmanın Konusu ve Problemi.....	10
2. Araştırmanın Önemi ve Amacı	14
3. Araştırmanın Yöntemi ve Kullanılan Kaynaklar	20
BİRİNCİ BÖLÜM	23
LÂFİZ VE MÂNÂ BÜTÜNLÜĞÜ İÇERİSİNDE NİTELİKLİ KUR'ÂN TİLÂVETİ.....	23
1.1. Nitelikli Kur'ân Tilâveti	23
1.2. Nitelik Açısından Kur'ân-ı Kerim'i Okuma Mertebeleri	24
1.2.1. Kırâat.....	24
1.2.2. Tertîl	27
1.2.3. Tilâvet	34
1.3. Nitelikli Kur'ân Tilâvetinin Keyfiyeti	40
1.3.1. Nitelikli Tilâvette Lâfzın Gözetilmesi	41
1.3.2. Nitelikli Tilâvette Mânânın Gözetilmesi.....	59
1.4. Günümüzde Kur'ân Tilâvetinde Karşılaşılan Yaygın Hatalar	73
1.4.1. Lâfız ve Kısmen Mânâ ile İlgili Hatalar	77
1.4.2. Doğrudan Mânâ İle İlgili Hatalar	86
İKİNCİ BÖLÜM.....	90
NİTELİKLİ KUR'ÂN TİLÂVETİNDE GEREKLİ OLAN BAZI TUTUM VE DAVRANIŞLAR.....	90
2.1. Hâlis Niyet.....	91
2.2. Anlayarak ve Düşünerek Okuma	94
2.3. Kur'ân'ı Hüzünle Okuma	100
2.4. Tilâvette Süreklilik.....	102
2.5. Özel Zamanlarda Tilâvet.....	107
2.6. Nitelikli Bir Dinleyici Olmak.....	110
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM.....	114
İDEAL KUR'ÂN EĞİTİMİNE DAİR TESPİT VE ÖNERİLER	114

3.1. İdeal Kur'ân Eğitiminin Önemi.....	114
3.2. İdeal Kur'ân Eğitiminin Ana Unsurları	118
3.2.1. İdeal Kur'ân Eğitiminde Öğreticinin Rolü	118
3.2.2. İdeal Kur'ân Eğitiminde Öğrencinin Yeri	131
3.3. İdeal Kur'ân Eğitime Dair Bazı Tespit ve Öneriler	137
3.3.1. Kur'ân-ı Kerim Eğitime Dâir Bazı İlkeler.....	138
3.3.2. İdeal Kur'ân-ı Kerim Öğretimine Dâir Bazı Öneriler.....	144
SONUÇ	156
KAYNAKÇA.....	159

KISALTMALAR

- a.s : Aleyhisselâm
b. : Bin, ibni
bkz. : Bakınız
çev. : Çeviren
DİB : Diyanet İşleri Başkanlığı
h.no : Hadis numarası
Hz. : Hazreti
haz. : Hazırlayan
İFAV : Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı
İHL : İmam Hatip Lisesi
r.a/r.anha : Radıyallâhü anh/radıyallahü anha
s. : Sayfa
s.s. : Sayfa Sayıları
s.a.v. : Sallâllâhü aleyhi ve sellem
şrh. : Şerheden
TDV : Türkiye Diyanet Vakfı
thk. : Tahkik eden
ts. : Tarihsiz
v. : Vefatı
vb. : Ve benzeri
y. : Yayınevi
y.y. : Yayınevi yok

ÖNSÖZ

Kur'ân-ı Kerîm, insanları karanlıklardan çıkararak aydınlığa ve huzura ileten, eşsiz fesâhat ve belâğatıyla ruhlari kendisine hayran bırakan, insanın hayatına anlam katarak özünü keşfetmesine, duygu, düşünce ve davranışlarıyla hayatı kucaklamasına imkân sağlayan ilâhi bir kelâmdır.

İlâhî Beyân'ı ideal anlamda tilâvet edebilmede başvuracağımız ilk ve asıl kaynak elbette yine kendisi olmalıdır. Bununla birlikte İlâhi vahyin ilk muhatabı ve Kur'ân'ın ilk öğrencisi olan Hz. Peygamber Efendimiz (s.a.v) başta olmak üzere, O'nun güzîde ashabı ve daha sonra bütün kıraat âlimleri, Kur'ân'ın tavsiyeleri doğrultusunda, lâfız ve mânâ bütünlüğü içerisinde, Kur'ân'ın en ideal şekilde nasıl okunması gerektiğini uygulamalı olarak göstermişlerdir.

Günümüzde Kur'ân tilâvet edildiği halde, O'ndan yeteri kadar istifade edilememesi, bizi Kur'ân tilâvetinde bir problem olduğu fikrine sürüklemiş, problemin tespiti ve çözüm yolları bağlamında bir çalışma yapmamıza vesile olmuştur. Bu anlamda çalışmamız üç bölümden oluşmaktadır: Birinci bölümde nitelikli bir okuyuş için gerekli usûl ve yöntemler, bu bağlamda yapılan birtakım yaygın hatalar; ikinci bölümde tilâveti mânevî yönden daha nitelikli ve tesirli hale getirecek bazı tutum ve davranışlar; üçüncü bölümde ise nitelikli tilâvet için gerekli olan ideal bir eğitim ve bu eğitimin ana unsurları öğretmen, öğrenci ve eğitim metlari ele alınmış, bazı tespit ve önerilerde bulunulmuştur. Böylesine önemli ve kapsamlı bir konuda çalışmamız deryada bir damla niteliğindedir.

Çalışmamızın oluşturulmasında bizden yardımlarını esirgemeyen kıymetli danışman hocam Dr. Öğr. Üyesi Ali ÇİFTÇİ'ye, tez konumuzun belirlenmesi ve oluşturulmasında değerli fikir ve tavsiyeleriyle yol gösteren saygıdeğer Dr. Öğr. Üyesi Recep KOYUNCU hocama teşekkürlerimi bir borç bilirim. Gayret bizden, tevfik Allah'tandır.

Ayşe PEHLİVAN / Konya-2019

GİRİŞ

1. Araştırmanın Konusu ve Problemi

Kur'ân-ı Kerim, kurtuluşun ancak kendisine tâbi olmakla mümkün olduğu,¹ gerek dünyada, gerekse âhirette mutlu olma yollarını gösteren,² hikmetlerle tertip edilmiş,³ insanları cehâlet karanlıklarından çıkarıp aydınlıklara ileten,⁴ insanlık için öğüt ve şeref,⁵ şifa ve rahmet,⁶ bereket⁷ ve hikmet,⁸ nasihat⁹ ve nûr,¹⁰ hidâyet ve müjde¹¹ kaynağı olan değerli bir kitaptır.¹²

Sözün en güzeli olan,¹³ bizlere en doğru ve en gerçek bilgileri sunan¹⁴ ve Allah'ın seçkin kullarına emaneti olan¹⁵ Kur'ân-ı Kerim, bizden kendisini en doğru şekilde okumamızı ister, ki böylece âyetler okunduğu zaman gönüller ürpersin ve Allah'ın rahmetini umarak rahata ve huzura kavuşsun.¹⁶

Gönüllere hayat veren¹⁷ Yüce Beyân, kendisinden tam anlamıyla istifade edebilmemiz için, her şeyden önce O'na yürekten inanmamızı,¹⁸ daha sonra insanlardan ve cinlerden olan her türlü müdahaleye karşı, O'nu okumadan önce Allah'a sığınarak tedbir almamızı ister.¹⁹ Ardından kelâmın sahibi olan, bizi kendisine muhatap kabul ederek şereflerin en büyüğüne ulaştıran Yüce Allah'ın adıyla başlamamız gerektiğine işaret eder.²⁰ Özellikle üzerinde düşünme düşüne,²¹

¹ En'âm 6/155; A'râf 7/157.

² Ankebût 29/51.

³ Hûd 11/1.

⁴ İbrâhîm 14/1.

⁵ Sâd 38/87; Kalem 68/52; Tekvîr 81/27.

⁶ Yûnus 10/57; İsrâ 17/82.

⁷ En'âm 6/92.

⁸ Lokmân 31/2; Yâsîn 36/2.

⁹ Yûnus 10/57.

¹⁰ A'râf 7/157; Şûrâ 42/52.

¹¹ Neml 27/2.

¹² Vâkıa 56/77.

¹³ Zümer 39/23.

¹⁴ Şu'arâ 26/2; Duhân 44/2.

¹⁵ Fâtır 35/32.

¹⁶ Zümer 39/23.

¹⁷ Şûrâ 42/52.

¹⁸ Câsiye 45/20.

¹⁹ Nahl 16/98.

²⁰ Alâk 96/1.

tefekkür ederek,²² dikkat ve sükûnet içerisinde²³ okumamızı ister. Çünkü O, aklımızı kullanıp üzerinde düşünebilmemiz için, çeşit çeşit örnekler sunan²⁴ eşsiz bir kitaptır. O’nu en iyi şekilde anlayabilmek için acele etmeden,²⁵ tane tane²⁶ okumamızı ve özellikle sakin bir ortamda geceleyin tertîl üzere tilâvet etmemizi öğütler.²⁷

Kur’ân-ı Kerim kendisini bu kadar güzel tavsif ederken ve indiriliş amacına ulaşabilmek için insanları ideal mânâda tilâvete davet ederken, günümüzde öğrenme imkan ve materyallerinin bolluğuna rağmen, hâlâ Kur’ân bilmeyenlerin, “Kur’ân okuyorum ama tecvîdsiz okuyorum.” diyenlerin ya da harflerin bile aslından tamamen uzak olduğu halde O’nu doğru okuduğunu iddia edenlerin sayısı azımsanamayacak noktadadır. Son yıllarda daha çok kadınlara yönelik hizmet veren Kur’ân kursları, yaz Kur’ân kursları, İmam Hatip okulları ve Kur’ân dersinin seçmeli ders olarak okutulduğu diğer örgün eğitim kurumlarında, yüzünden Kur’ân öğrenme/öğretme konusunda gayretler gösterilmekle beraber, bu çalışmaların istenilen hedefe ulaşamadığı, toplumda nitelik aranmaksızın okunan/okutulan Kur’ân’ın, özenle okunan bir şiir kadar insanları etkilemediği gözlemlenmektedir. Hal böyle olunca ilk indirildiği ve geçmişten günümüze okunuşuna dair türlü eserlerin yazıldığı şekliyle; tecvîdine, harflerin mahreç ve sıfatlarına, diğer usûl ve kâidelere riâyet edilmeksizin, özensiz bir şekilde okunan Kur’ân-ı Kerim, tesir yönünden eksik kalmakta ve O’ndan yeterince istifade edilememektedir.

Son zamanlarda sosyal medyada doğru-yanlış kaygısı gütmeksizin Kur’ân’ı makama uydurmaya çalışan; müzikal bir eseri seslendiriyormuş gibi Kur’ân okumayı eğlence ve şova dönüştüren kişiler müşâhede edilmektedir. Gazzâlî (v.505/1111),

²¹ Sâd 38/29.

²² Nahl 16/44.

²³ A’râf 7/204.

²⁴ Rûm 30/28.

²⁵ Tâ-Hâ 20/114.

²⁶ Furkân 25/32.

²⁷ Müzzemmil 73/4.

İhyâ'da böyle kişiler hakkında, Enes b. Mâlik (r.a)'ın, kendisini okuyan birtakım kimselere Kur'ân'ın lânet edeceği sözünü nakleder.²⁸

Anlama ve yaşama ideali olmadan, Kur'ân'ın sadece Arapça metninin okunması da nitelik açısından ayrı bir problemdir. Tabii ki Arapçasından, anlamadan, teberrüken okunan Kur'ân'ın fayda ve sevabı çoktur ama O'nun gönderiliş amacına uygun bir okuma, anlamayı da içinde barındıran bir eylemdir. Anlamak ise, itaati ve uygulamayı iktiza eder.

Okuduğu, hatta hıfzettiği halde kalbini Kur'ân'a açmadığı için müstefid olamayan, O'nu hançeresinden gönlüne indiremeyen, O'nun emir, nehiy ve ahlâkından, bireyleri ve toplumları huzur ve saadete götürecektir öğüt ve tavsiyelerinden habersiz olan, psikolojik buhranlar içerisinde debelenen, mutluluk ve huzuru haram yollarda arayan kişilerin çokluğu ve toplumda derin bir ahlâkî çöküntünün yaşanması gerçekten endişe verir hale gelmiştir.

Her çağda olduğu gibi Kur'ân'ın ilke ve hedeflerini kendi sosyal, ekonomik, siyasî vb. hedeflerine engel gören, bu nedenle O'nu önyargıyla okuyarak kendi çıkar ve menfaatlerine âlet edenlerin de O'nun gerçek anlam ve kılavuzluğunu kavrayamayacakları bir gerçektir.

Kur'ân'ın lâfız ve mânâsını en doğru, en berrak haliyle okuyup, insanlara da öğretme makamında olan İlahiyat Fakültesi öğrencileri arasında yapılan araştırmada, İHL yıllarında veya daha öncesinde sağlam bir Kur'ân eğitimi alanlar dışında genel olarak, telâffuz ve anlamına vâkıf olma bakımından, gerçek anlamda nitelikli bir okuyuş sergileyenlerin az olması problemi de tespit edilmiştir.²⁹

Bugünkü sosyal yaşantıda Kur'ân'ın nereye yerleştirildiği önemli bir meseledir. Bir hayat kitabı olan Kur'ân'ı namaz dışında sadece ramazanlarda, cuma gecelerinde, cenaze, doğum, sünnet ve evlilik merasimlerinde, mevlit

²⁸ Muhammed Ebû Hâmid el-Gazzâlî, *İhyâü Ulûmiddîn*, Kitâbü Âdâbi Tilâveti'l-Kur'ân, 1.Baskı, Dâru İbn Hazm, Beyrut 2005, s.324.

²⁹ Bkz. Fatma Asiye Şenat, "İlahiyat Fakültesi Öğrencilerinin Anlayarak Kur'ân Okuma Durumları Üzerine Bir Çalışma", *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 52:1(2011), s.151.

programlarında, açılışlarda, özel dînî gün ve gecelerde, sohbetlerde ibadet şuuru içerisinde tilâvet edilmesi veya hasta ve sıkıntıda olanlar için cüz paylaşılıp okunması yeterli midir? O'nun belli başlı günler haricinde bir kenara koyulması, günlük hayattan koparıp kutsal bir nesneye dönüştürülmesi, O'na hayat kazandırılması noktasında ilişkinin öze inmediğini, sadece şekli olduğunu göstermektedir. Kur'ân'la olan münasebet sadece kutsama ve yüceltme boyutunda kalırsa, Kur'ân'ın hedeflediği ideal müslüman ve ideal toplum asla oluşmayacaktır.³⁰

Bu anlamda asıl problemin Kur'ân'ın hakkıyla, yani Allah'ın istediği tarzda okunmamasından kaynaklandığı söylenebilir. Bu sebeple Arapça metninin en sahips ve en güzel şekilde tilâvet edilmemesi, içeriğinin anlaşılmasına yönelik okumalar yapılmaması ve O'ndan yararlanma noktasında gerekli hürmetin gösterilmemesi problemlerinden yola çıkılarak, bu çalışmada, Kur'ân'ın indirilme amacına ulaşabilmesi ve O'ndan yeterince istifade edilebilmesi için nitelikli ve tesirli bir okuma nasıl olmalıdır? Salt metin veya salt meal okuyucusu olmak Kur'ân okumak için yeterli midir?... gibi sorulara cevap aranacak, ilk olarak da Kur'ân'da "okuma" olarak beyân edilen lâfızların niceliği araştırılacaktır. Bu konuda öncelikle Kur'ân'ın bizzat kendisinin öğüt ve tavsiyelerine, daha sonra vahyin ilk muhatabı olan Peygamber Efendimiz (s.a.v) ve sahabenin rehberliğine ve örneğine başvurulacaktır. Diğer yandan nitelikli okuma kadar nitelikli dinlemenin de önemine dikkat çekilecektir.

Nitelikli okuma yetisi, ancak nitelikli bir eğitimle kazanılır. Bu noktada öğrenciye ve daha önemlisi öğreticiye büyük roller düşmektedir. Verimlilik açısından okullarda ve Kur'ân kurslarında geleneksel öğretim metotlarının geliştirilmesi ihtiyacı gözlenmektedir. Zira harf odaklı bir Kur'ân eğitimi öğrenciyi zorlamakta ve sıkırmakta, Kur'ân'ın özünden uzaklaştırmaktadır.

Şimdiye kadar ülkemizde bu alanda çeşitli çalışmalar yapılmış, ama uygulamada ifrat derecesinde sadece lâfzı korumaya / lâfza itina göstermeye gayret edilmiş, Kur'ân'ın mânâ yönü eksik bırakılmıştır. Kırâatta ve kırâat eğitiminde mânâ

³⁰ İbrahim Hilmi Karşlı, *Kur'ân'ı Anlamaya Giriş*, 2.Baskı, DİB y., Ankara 2014, s.21.

yönünden önem arz eden vakf ve ibtidâ kurallarının bir kez daha ele alınması ihtiyacı tespit edilmiş, Kur'ân'ın sadece lâfzını veya sadece mânâsını öne çıkararak yapılan çalışmalarda eksiklikler farkedilmiştir.

İşte bu problemler, bizi Kur'ân'ın nitelikli; yani lâfız ve mânâ bütünlüğü içerisinde, doğru bir şekilde tilâvet edilme keyfiyetini araştırmaya sevk etmiştir.

2. Araştırmanın Önemi ve Amacı

Kur'ân-ı Kerim, okunması ibadet olan, diksiyonu Allah'a ait olup, fonetik ve içerik açısından dinleyenleri kendisine hayran bırakan, lâfzen okunmasıyla teberrük edilen, anlam deryasında tedebbür edilen, okunmak, anlaşılacak ve yaşanmak için indirilmiş Yüce Rabbimizin Mu'cizü'l-Beyânı'dır.

Allah Teâlâ, kâinatın sonsuz genişliği içinde sadece bir zerre hükmünde olan insanı muhatap kabul ediyor, böylece ona pek yüksek bir mevki veriyor. Ona katından bir mesaj gönderiyor ve O'nu okumasını istiyor: “*Oku, yaratan Rabbinin adıyla oku!*”³¹, “*Allah'ın kitabını okuyanlar, namazı özenle kılanlar ve kendilerine verdiğimiz rızıktan başkaları için gizli-açık harcayanlar, asla zararlanmayacak bir ticaret umabilirler. Zira Allah karşılıklarını tam olarak ödediği gibi lütfundan onlara fazlasını da verir. O çok bağışlayıcıdır, şükürün karşılığını bol bol verir.*”³²

Burada hemen şu soru akla gelmektedir: “Kur'ân niçin okunmalıdır?” Bu soruya Kur'ân'ın kendisi cevap veriyor:

- *Bu, Rahman ve Rahîm Allah'ın katından indirilen; bilen bir topluluk için âyetleri apaçık anlaşılır hale getirilmiş haliyle Arapça okunan; müjdeleyici ve uyarıcı olan bir kitaptır, ama çokları yüz çevirdi, artık onu işitmezler.*³³

- *Elif-lâm-râ. Bu, rablerinin izniyle insanları karanlıklardan aydınlığa; güçlü ve övgüye lâyık olan Allah'ın yoluna çıkarman için sana indirdiğimiz bir kitaptır.*³⁴

³¹ Alâk 96/1.

³² Fâtır 35/29-30

³³ Fussilet 41/1-3.

- *İşte bu, bütün insanlara, bununla hem uyarılınsınlar, hem Allah'ın bir tek ilâh olduğunu bilsinler, hem de akıl sahipleri öğüt alsınlar diye yapılmış bir bildirimdir.*³⁵

- *Ey insanlar! Rabbinizden size bir öğüt, kalplerdeki hastalıklara bir şifa, inananlara bir rehber ve rahmet gelmiştir.*³⁶

- *Ne zaman bir sure indirilse, içlerinden "Bu hanginizin imanını artırdı ki?" diye soranlar çıkar. Ama bu, iman edenlerin imanını pekiştirmiştir ve onlar sevinç içindedirler.*³⁷

- *Sonra biz kullarımızdan seçtiklerimizi o kitaba mirasçı kıldık. Onlardan kimi kendine kötülük eder, kimi orta bir durumdadır, kimi de Allah'ın izniyle hayır işlerinde yarışır; işte büyük lütuf budur.*³⁸

Âyetlerde de görüldüğü üzere Kur'ân, başta Rahman ve Rahîm Allah'ın katından olduğu, okunması ve anlaşılması kolaylaştırıldığı, seslendirilme yönünden etkileyici, anlam yönünden zengin bir dil olan Arapça olarak indirildiği, güzel ve iyi işler yapanlara müjdelere verdiği, zâlimleri, kötü davrananları uyardığı için okunmalıdır.

Karanlıklardan, kötülüklerden, günahlardan, sıkıntılardan, acı ve kederlerden selâmete, huzura, ferahlık ve sevince, Allah'ın dosdoğru yoluna çıkabilmek için; mü'minlere bir uyarı, bir öğüt ve nasihat olduğu için; varlıkları yaratan, bir ve tek olan, eşi ve benzeri olmayan Rabbimizi en doğru şekilde tanıyabilmek ve O'na boyun eğmeye mecbur olduğumuzu kavrayabilmek için okunmalıdır.

Psikolojik, sosyolojik ve bedensel bütün hastalıkların şifası, rahmet ve hidâyet kaynağı, rehber ve yol gösterici olduğu için; îmânımızı artırdığı ve seçkin Muhammed (s.a.v) ümmetini Yüce Beyân'a mirasçı kılıp, Kur'ân'ı inananlara

³⁴ İbrâhîm 14/1.

³⁵ İbrâhîm 14/52.

³⁶ Yûnus 10/57.

³⁷ Tevbe 9/124.

³⁸ Fâtır 35/32.

emanet ettiği, böylece sorumluluklarımızın bilincinde olmak için ve bizi daima hayırlı işlere teşvik ettiği için Kur'ân okunmalıdır.

Ve yine: “İçinizden Allah’ın lütfuna ve âhiret gününe umut bağlayanlar, Allah’ı çokça ananlar için hiç şüphe yok ki, Rasûlullah’ta güzel bir örneklik vardır.”³⁹ “Andolsun, size içinizden öyle bir peygamber gelmiştir ki, sizin sıkıntıya uğramanız ona çok ağır gelir, size çok düşkündür, mü’minlere karşı şefkat ve merhamet doludur.”⁴⁰ âyetlerinde Rabbimizin belirttiği üzere, Peygamber Efendimiz (s.a.v)’i en doğru şekilde tanıyabilmemiz, Allah’ın katındaki değerini idrak edebilmemiz, örnek alıp sevebilmemiz ve biz ümmetine ne derece düşkün olduğunu kavrayabilmek için Kur’ân okunmalıdır.

Peygamber Efendimiz (s.a.v)’den nakledilen, O’nu okuyan mü’minlerin nâil olacakları faziletlerden, mânevî derecelerden bahseden birçok rivâyet bulunmaktadır. Biz burada birkaçına yer vermek istiyoruz:

- *Kıyamet gününde Kur’ân-ı Kerim gelecek ve Allah Teâlâ’ya: “Yâ Rabbî! Kur’ân okuyan kimseyi şeref süsüyle süsle.” diyecek; bunun üzerine o kimse şerefle süslenecek. Yine Kur’ân-ı Kerim: “Allahım! Ona şeref elbisesi giydir.” diyecek; hemen o zâta şeref elbiselerinin en değerlisi giydirilecek. Sonra Kur’ân: “Rabbim! Ona şeref tâcı giydir.” diye niyaz edecek; o kimseye şeref tâcı giydirilecek. Sonunda Kur’ân-ı Kerim: “Yâ Rabbî! O kulundan râzı ol, Senin rızandan/hoşnutluğundan daha üstün bir şey yoktur.” diyerek, Kur’ân okuyan kimseyi mânevî mertebelerin en yükseğine ulaştıracak.*⁴¹

- *Kur’ân okuyan mü’min turunca benzer; kokusu da güzeldir, tadı da. O’nu okumayan mü’min hurmaya benzer; kokusu yoktur ama, tatlıdır. Kur’ân okuyan*

³⁹ Ahzâb 33/21.

⁴⁰ Tevbe 9/128.

⁴¹ Ebû Îsâ Muhammed b. Îsâ b. Sevre et-Tirmizî, *Sünenü’t-Tirmizî*, 1.Baskı, Mektebetü’l-Meârif, Riyad, ts., “Fedâilü’l-Kur’ân”, 18; Ebû Muhammed Abdullah b. Abdîrrahman ed-Dârimî, *Sünenü’d-Dârimî*, Çağrı y., İstanbul, 1992, “Fedâilü’l-Kur’ân”, 1.

*münafik reyhana benzer; kokusu güzeldir ama tadı acıdır. O'nu okumayan münafik Ebucehil karpuzuna benzer; kokusu yoktur, tadı da acıdır.*⁴²

- Allah'ın kitabından bir harf okuyana bir hasene vardır, bir haseneye on misli sevap verilir. الم bir harftir demiyorum, bilâkis ا bir harftir, ل bir harftir, م de bir harftir.⁴³

- Kim Kur'ân okur ve O'nunla amel ederse; kıyamet günü onun ana-babasına, ziyâsı güneşin ziyâsından daha parlak bir taç giydirilir.⁴⁴

Peki okunması bu kadar gerekli ve faziletli olan değerli Kitabımızı okumakta çoğu insan niçin gevşek, ihmalkâr ve isteksiz davranmakta; herhangi bir kitabı okumaktan aldıkları tadı/lezzeti Kur'ân okurken niçin hissetmemektedir? Kişiyi küfür, şirk, nifak, şüphe, fisk, riya, cehalet, kıskançlık, haset gibi karanlıklardan aydınlığa/nûra çıkararak Kur'ân-ı Kerîm,⁴⁵ okunduğu halde niçin tesirsiz kalmakta ve zulûmât yayılmaktadır? O mü'minler için şifa, hidâyet ve rahmet kaynağı iken⁴⁶ niçin etki etmemektedir? Bu soruların cevabı Kur'ân'ın Allah'ın istediği şekilde nitelikli bir şekilde okunmaması olmalıdır. Öyleyse Kur'ân-ı Kerîm ve hadislerde tavsiye edilen okuma, nasıl bir okumadır?...İşte bu sorunun cevabını alabilmek için Kur'ân'ın bizzat kendisine ve Hz. Peygamber (s.a.v) ile sahabe-i kirâmın örneğine başvurulması gerekmektedir.

Buhârî (v.256/870)'de geçen, Hz. Âişe (r.a)'den nakledilen bir rivâyette Peygamber Efendimiz (s.a.v) Kur'ân okumayı yeni öğrenen, öğrendikten sonra okuyuşunu nitelikli hale getiren mü'minleri müjdeleyerek şöyle buyurmaktadır: *"Kur'ân'ı uzmanca okuyan kişi, şerefli itaatkâr Kirâmen Kâtibîn melekleriyle*

⁴² Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmâîl b. İbrâhîm el-Buhârî, *el-Câmiu's-Sahîh*, 1.Baskı, el-Matbaatü's-Selefiyye, Kahire, 1980, "Kitâbü'l-Et'ime", 30.

⁴³ Tirmizî, *Sevâbü'l-Kur'ân*, 16.

⁴⁴ Ebû Dâvûd Süleymân b. el-Eş'as b. İshâk es-Sicistânî el-Ezdî, *Sünenü Ebî Dâvûd*, (thk. Muhammed Muhyiddin Abdulhamîd), Mektebetü'l-Asriyye, Beyrut, ts., "Salât", 349.

⁴⁵ İbrâhîm 14/1.

⁴⁶ Yûnus 10/57, İsrâ 17/82, Fussilet 41/44.

beraberdır. Kendisine zor geldiği halde Kur'ân'ı kekeleyerek okuyana ise, iki ecir birden vardır."⁴⁷

Allah Teâlâ, ilâhî vahye muhatap olduğunun ve sorumluluklarının bilincinde olan mü'min kullarını uyararak "*İman edenlerin, Allah'ı anmak ve vahyedilen gerçeği düşünmekten dolayı kalplerinin heyecanla ürperme zamanı gelmedi mi?. Onlar daha önce kendilerine kitap verilmiş ve üzerlerinden uzun zaman geçip kalpleri katılaştırmış kimseler gibi olmasınlar. O kimselerden birçoğu yoldan çıkmışlardır.*"⁴⁸ buyurmakta, inanan kullarının Kur'ân okuyuşlarının sıradan bir okuyuş olmadığını şu ifadelerle dile getirmektedir:

*"Mü'minler o kimselerdir ki, Allah'ın adı anıldığında yürekleri ürperir (titrer), kendilerine Allah'ın âyetleri okunduğunda bu onların imanlarının artırır. Onlar yalnızca Rablerine güvenirlir."*⁴⁹ Âyette geçen ürperme ve imanın artması halleri, nitelikli dinleme/okuma, âyet üzerinde tefekkür etme ve ibret alma durumlarında yaşanabilir.

Hız. Peygamber Efendimiz (s.a.v) ve en hayırlı nesil⁵⁰ olarak anılan Asr-ı Saâdet müslümanları Kur'ân'ı okuma, anlama ve yaşama konularında günümüz insanı için vazgeçilmez bir modeldir. O'nun lafzını okumayı Efendimiz (s.a.v) Cebrâîl (a.s)'den, sahabe de Efendimiz (s.a.v)'den duydukları şekliyle icrâ ediyorlardı. Anlam yönünden vahiyle müslümanlar arasında canlı bir iletişim söz konusuydu, onlar için Kur'ân hayatın kitabıydı. Sosyal, itikâdî, ahlâkî vb. tüm problemlerde vahiy iniyor, problem hemen çözüme kavuşuyordu. Onlar Kur'ân'la yatıyor, Kur'ân'la kalkıyorlardı. Bu sebeple O'nun fayda ve zindeliğini ahiretten önce bu dünyada görüyorlardı.⁵¹ Sıkıntı anlarında Kur'ân'la direnme gücü buluyorlar, rehavete kapıldıklarında Kur'ân'ın diriltici soluğuyla kendilerine geliyorlar, sevindiren ve üzen olayların arkasında Allah'ın olduğunu O'nunla

⁴⁷ Buhârî, Tevhîd, 52; Ebü'l-Hüseyn Müslim b. el-Haccâc b. Müslim el-Kuşeyrî, *el-Câmiu's Sahîh*, (nşr. Muhammed Fuad Abdülbâkî), Dâru İhyâi'l-Kütübi'l-Arabiyye, Beyrut, 1955, "Salât'ül-Müsâfirîn, 798.

⁴⁸ Hadîd 57/16.

⁴⁹ Enfâl 8/2.

⁵⁰ Buhârî, Fedâilü Ashâbi'n-Nebî, 1; Müslim, Fedâilü's-Sahabe, 211-212.

⁵¹ Karşlı, *Kur'ân'ı Anlamaya Giriş*, s.24.

kavriyorlar, nefis ve şeytanın hile ve saptırmalarını Kur'ân'la aşıyorlar, iman ve hayat nimetinin tadını Kur'ân'la alıyorlardı. Çünkü onlar, Kur'ân'ı hakkıyla okuyorlardı.

Peygamber Efendimiz (s.a.v) Kur'ân okurken adeta Allah'la doğrudan iletişime geçiyor, rahmet âyeti okuduğunda durup Allah'tan rahmet diliyor, azab içeren bir âyet okuduğunda da Allah'a o azaptan koruması için dua ediyordu. Tâbiînden Ebu Abdurrahman es-Sülemî (v.74/693) şöyle demiştir: “*Osman b. Affan, Abdullah b. Mes'ud ve Kur'ân-ı Kerim'i bize öğreten diğerleri, Hz. Peygamber (s.a.v)'den on âyet öğrendiklerinde o âyetlerdeki ilim ve ameli bellemeden başka âyetlere geçemediklerini anlatırlardı. Diyorlardı ki: Kur'ân'ı, ilim ve ameli birlikte öğrendik.*”⁵²

Görüldüğü üzere Asr-ı Saâdette lâfız ve mânâ mihveri etrafında şekillenen bir Kur'ân anlayışı vardı. *İhyâ*'da aktarılan bir rivâyette İbn Ömer (r.a), Kur'ân'ın nâzil olduğu ilk dönemde Müslümanların Kur'ân'dan önce imanını elde etmeye çalıştıklarını; yani O'nun tamamını baştan sona ezberlemeden önce, nâzil olan âyetleri anlayıp helâl ve haramlarını, emir ve yasaklarını uyguladıklarını, nerede durulması gerektiği gibi anlam inceliklerini öğrendiklerini bildirir. Bu şekilde, parça parça, uygulayarak ve içlerine sindirerek Kur'ân'ı öğrendiklerinden bahseder. Sonraki dönemlerdeki Müslümanların ise kısa zamanda Kur'ân'ı baştan sona öğrenip ezberlediklerini, ancak O'nu anlama ve yaşama noktasında gereken ihtimamı göstermediklerini, O'nun anlamından, emir ve yasaklarından habersiz, sadece lâfızda bir okuyuş sergilediklerini üzümlere belirtir. Yine *İbn Mâce*'de geçen başka bir haberde aynı anlama gelen şu ifadeler aktarılıyor: “*Biz Rasül'ün sahabileri, Kur'ân'dan evvel imânâ sahip olurduk. Fakat ey beni dinleyenler! Bizden sonra bir kavim gelecektir, onlar imandan evvel Kur'ân'a sarılacaktır. Kur'ân'ın harflerini güzelce okuyacaklar, fakat O'nun yasaklarını ve hudutlarını zâyi edeceklerdir. 'Biz okuduk, bizden daha iyi okuyan var mı? Öğrendik, bizden daha iyi öğrenen var mı?' diyeceklerdir. İşte onların yaptığı sadece Kur'ân'ı güzel okumaktır. Hepsi o*

⁵² Vecdi Akyüz, *Bütün Yönleriyle Asr-ı Saâdette İslâm*, Beyân y., İstanbul, 1994, I/206-212.

*kadar.*⁵³ Asıl mesele Kur'ân'la olan niteliksiz birlikteliğimiz, Kur'ân'ı anlama ve yaşamadaki eksikliğimiz...

Bu düşüncelerden yola çıkılarak, çalışmamızda Kur'ân-ı Kerim'i, Yüce Allah'ın istediği, ilk muallimi Cebrâil (a.s)'in öğrettiği, ilk muhatabı Hz. Peygamber Efendimiz (s.a.v)'in ve sahabenin tilâvet ettikleri şekliyle okumanın keyfiyetini araştırmak; günümüzde bu konuyla alakalı mevcut problemleri tespit etmek; ideal bir Kur'ân eğitiminde öğretici ve öğrencinin üstlendikleri rolleri belirlemek amaçlanmıştır.

3. Araştırmanın Yöntemi ve Kullanılan Kaynaklar

Araştırmamızın temelini başta Kur'ân-ı Kerim ve tefsir kitapları, Kur'ân'ı doğru ve güzel okumaya dair kırâat ve tecvîd kitapları, Kur'ân'ı Kerim'i okumanın faziletini anlatan temel hadis kitapları oluşturmuştur. Âyetlerin meallerini aktarma hususunda Diyanet İşleri Başkanlığı yayınlarından *Kur'ân Yolu Türkçe Meâl ve Tefsir* adlı eserden istifade edilmiştir. Konumuz alanında kaleme alınan makaleler, tez çalışmaları ve muhtelif eserler taranmış; problemlerle alakalı tespit edilen verilerden, konumuz alanında mütehassıs olan hocalarımızın tecrübe ve bilgilerinden mümkün mertebe istifade edilmiştir. Problemlerin tespitinde gözlem ve mülâkat verileriyle ulaşılan tümevarım yöntemi uygulanmış; meslektaşlarımızın görüşleri ve kendi tecrübelerimiz sonuca ulaşmakta bize ışık tutmuştur.

Kavramların lügat anlamlarının açıklanmasında Halîl b. Ahmed (v.175/791)'in *Kitâbü'l-Ayn*, Râgıb el-İsfehânî (v.502/1108)'nin *el-Müfredât fî Garîb'il-Kur'ân*, Zemahşerî (v.538/1144)'nin *Esâsü'l-Belâğa*, İbn Manzûr (v.711/1311)'un *Lisânü'l-Arâb*, Fîrûzâbâdî (v. 817/1415)'nin *el-Kâmûsü'l-Muhît* ve Nihat Temel'in *Kırâat ve Tecvîd Istılahları* adlı eserler kullanılmıştır.

Âyetlerin yorumlanmasında Taberî (v.310/923)'nin *Câmiu'l-Beyân*, Mâtürîdî (v.333/944)'nin *Te'vîlâtü Ehli's-Sünne*, Kurtubî (v.671/1273)'nin *el-Câmi' li Ahkâmi'l-Kur'ân*, Beydâvî (v.685/1286)'nin *Envâru't-Tenzîl ve Esrâru't-Te'vîl*,

⁵³ Gazzâlî, *İhyâ*, Kitâbü'l-İlm, (İlmin Âfetleri), s.91.

Neseî (v.710/1310)'nin *Medârikü't-Tenzîl ve Hakâikü't-Te'vîl*, Hâzin (v.741/1341)'in *Lübâbü't-Te'vîl fî Meâni't-Tenzîl*, İbn Kesîr (v.774/1373)'in *Hadislerle Kur'ân-ı Kerîm Tefsiri*, Mehmet Vehbi Konyalı (v.1862/1949)'nın *Hulâsatü'l-Beyân* ve Elmalılı (v.1878/1942)'nin *Hak Dîni Kur'ân Dili* adlı dirâyet ve bazı rivâyet tefsirlerine başvurulmuştur.

Hadislerin aktarımında ise başta Buhârî (v.256/870) ve Müslim'in (v.261/875) *el-Câmiu's-Sahîh*'leri olmak üzere, Ebû Dâvud (v. 275/889), İbn Mâce (v.273/887), Tirmizî (v. 279/892), Nesâî (v.303/915) ve Dârimî'nin (v. 255/869) *Sünen*'lerinden yararlanılmıştır.

Çalışmamızla ilgili kırâat ve tecvîde dâir ulaşabildiğimiz klasik ve çağdaş eserlerden mümkün olduğunca istifade edilmiştir. Tilâvette gerekli olan âdâbın tespitinde Nevevî (v.676/1277)'nin *Tibyân fî Âdâbi Hameleti'l-Kur'ân* adlı eseri ziyadesiyle faydalı olmuş, bu hususta Gazzâlî (v.505/1111)'nin *el-İhyâü Ulûmi'd-Dîn* adlı eseri ve Ali Yılmaz'ın “Tilâvet Âdâbı” başlıklı makalesinden de istifade edilmiştir.

Tez konumuzun ana kavramı olan “tilâvet”le alakalı daha önce yapılmış olan tez ve makale çalışmaları taranmıştır. Çalışmamız, daha önce kaleme alınan ve önümüze ışık tutan İrfan Çakıcı'ya ait “Kur'ân Tilavetinde Nitelik Sorunu” adlı makale ile benzerlikler göstermekle birlikte, tezimizde kapsam ve içerik olarak birçok farklılıklar yer almaktadır.

Nazife Vildan Güloğlu doktora tezi olarak hazırlamış olduğu “Kur'ân-ı Kerîm'de Tilâvet” adlı çalışmasında, “tilâvet” kavramının Kur'ân'daki diğer okuma lâfızları içerisinde yeri, bu kavramın Kur'ân'daki anlam zenginliği, nisbet ettiği kimseler ve Kur'ân'da tilâvete tepkiler konularını ele almıştır. Yusuf Ziya Kurtuluş'un “Kur'ân-ı Kerim'de Kırâat, Tilâvet ve Tertîl Kavramları”; Mesut Kaya'nın “Kur'ân'ı Okumak, Anlamak ve Amel Etmekle İlgili Temel Kavramlar” adlı yüksek lisans tez çalışmalarında ve Yavuz Fırat'ın “Kırâat, Tertîl ve Tilâvet Kavramlarının Anlamsal Araştırma ve Karşılaştırılması” adlı makalesi ile Mustafa Hocaoglu'nun “Okuma ve Anlama Üzerine: Kur'an Tilavetiyle İlgili Bazı Kavram ve Rivayetlerin Değerlendirilmesi” adlı makalesinde “tilâvet” kelimesinin kavramsal

olarak incelendiği ve diğer Kur'ân okuma lâfızlarıyla tedricîlik açısından karşılaştırıldığı müşahede edilmiştir. Esasen Kur'ân okuma lâfızlarıyla ilgili birçok makaleye ulaşılmıştır. Ancak bütün bu çalışmalar incelendiğinde, tilâvete nitelik kazandırılması yönünden çalışmamızın diğer çalışmalardan farklılık arz ettiği görülmüştür.

Çalışmanın son bölümünde yer alan ideal Kur'ân eğitimiyle alâkalı mevcut kaynakların kısıtlı olması dikkatimizi çekmiştir. Bu alanda en fazla müracat ettiğimiz kaynak Nazif Yılmaz'ın *Kur'ân'ı Nasıl Öğretelim?* adlı eseri olmuştur. Mehmet Adıgüzel'in "Kur'ân Öğretim Metotları ve Öğreticilik Vasıfları" adlı makale çalışmasından, Abdurrahman Çetin'in *Kur'ân Okuma Esasları* adlı eserinde konuyla ilgili yer alan makalelerden de istifade edilmiştir. Şimdiye kadar ülkemizde Kur'ân eğitimiyle alâkalı yapılan araştırmalar ve anket çalışmaları sonuca ulaşmada ziyadesiyle faydalı olmuştur.

BİRİNCİ BÖLÜM

LÂFİZ VE MÂNÂ BÜTÜNLÜĞÜ İÇERİSİNDE NİTELİKLİ KUR'ÂN TİLÂVETİ

Günümüzde Kur'ân okuma konusunda ciddi bir nitelik problemi yaşandığı, problemin önemi çalışmamızın giriş kısmında anlatılmıştı. Bu bölümde tilâvete dair problemlerin teknik ve metodolojik açılardan çözümü işlenecektir. Çalışmamızda öncelikle nitelikli Kur'ân tilâvetinin keyfiyetinden kısaca bahsedilecektir. Bundan sonra nitelik açısından Kur'ân-ı Kerim'de geçen Kur'ân okumayla ilgili kırâat, tertîl ve tilâvet kavramları aşamalı olarak incelenecek, inceleme sonucunda kavramlar karşılaştırılarak kısa bir değerlendirme yapılacaktır. Böylece çalışmamızda özellikle “tilâvet” kavramının tercih edilme nedeni okuyucuya açıklanacaktır.

Daha sonra ise nitelikli tilâvetin teknik açıdan birinci ayağı olan Kur'ân'ın lâfzının nitelikli ve etkili hale getirilmesi için gözetilmesi gereken Tecvîd, mahreç, sıfat, güzel ses ve tavır, dudak hareketleri gibi hususlara ve bunların önemine vurgu yapılacak; ikinci ayağını oluşturan mânânın gözetilerek okunmasında vakf ve ibtidâ kurallarının ve temsîlî okumanın ne derece önem arz ettiğinden bahsedilecektir. Bu hususlara bağlı olarak toplumda gözlemlenen tilâvetle alâkalı birtakım hatalar ve çözüm önerileri sunulacaktır.

1.1. Nitelikli Kur'ân Tilâveti

Yüce Allah'ın kelâmı olan, sözün en güzeli olarak nitelendirilen⁵⁴ Kur'ân-ı Kerîm, en doğru ve en güzel şekilde okunmak durumundadır. Bu okuma Kur'ân'ın ilk indirildiği, Allah'ın istediği, Hz. Peygamber (s.a.v)'e öğrettiği ve ilk nesillerin okuduğu keyfiyette olmalıdır.

Kur'ân tilâvetine nitelik kazandırmak, O'nu itkân mertebesinde; en doğru, en sağlam, en güzel ve en etkili şekilde, sıradan okuyuşlardan ayırt etmek suretiyle okumaktır. Allah Teâlâ'nın bizzat tavsiye ettiği, Hz. Peygamber (s.a.v)'in ihtimam

⁵⁴ Zümer 39/23.

gösterdiği hususlara dikkat ederek, fesâhat ve belâğatını gözeterek, lâfzının, mânâsının ve âdâbının hakkını vererek tilâvet etmektir.

Nitelikli tilâvet, peygamberlere gönderilen elçi ve itaatkâr meleklerle birlikte olacak şekilde, kişiyi Allah'ın katında değerli kılan⁵⁵ bir okuyuştur. Kur'ân'ı okuyan ve dinleyen kimsenin okuduğundan veya dinlediğinden haz alıp etkisinde kalacağı, kişinin severek ve iştiyakla icrâ edeceği, huşu ve huzur duyacağı, hayatında olumlu değişimlere vesile olacak tesirli ve istifadeli özel bir tilâvettir.

Nitelikli Kur'ân tilâveti lâfız ve mânâ temelleri üzerine bina edilmiştir. Kur'ân'ı anlamadan, durulacak ve geriden alınacak yerleri bilmeden, âyetleri üzerinde düşünmeden sadece lâfzını okumak, hatimler inmek elbette kişiye sevap kazandırır, şifa ve berekete vesile olması umulur. Ancak özenilerek, lâfız ve mânâ inceliklerine dikkat edilerek, muhtemel hatalardan uzaklaşarak; anlayarak, düşünerek ve kalben bağlantı kurularak icrâ edilen tilâvet, istenen/hedeflenen; sevabı, tesir gücü ve faydası tahminin ötesinde olan bir tilâvettir. Kur'ân'a gösterilecek hürmet bağlamındaki her türlü davranış ise, mânevî yönden niteliği takviye etmektedir.

1.2. Nitelik Açısından Kur'ân-ı Kerim'i Okuma Mertebeleri

1.2.1. Kırâat

Kırâat kelimesi, bu haliyle Kur'ân'da bulunmamakla birlikte, ق ر أ (Ka-Ra-E) kökünden türemiş bir mastardır. قَرَأَ (Ka-Ra-E) fiilinin üç mastarı vardır. Bunlar قِرَاءَةٌ - قُرْآنًا - قُرْآنًا (kar'en, kur'ânen ve kırâeten)'dir. İlk vahyin bu ifadeyle başlaması manidardır. İbn Manzûr (v.711/1311) قَرَأَ (Ka-Ra-E) fiilinin çok kapsamlı bir fiil olduğunu, vahyin bu kökten gelen إِقْرَأْ (ikra') emriyle başlamasının, Kur'ân'ın üstünlük ve şerefinden dolayı olduğunu belirtmiştir.⁵⁶

قَرَأَ (Ka-Ra-E) fiili “topladı, bir araya getirdi (إِنَّ عَلَيْنَا جَمْعَهُ وَقُرْآنَهُ) / O'nu bir araya getirip toplamak bize aittir.⁵⁷), birbirine kattı (قَرَأْتُ الشَّيْءَ قُرْآنًا) / o şeyi bir araya

⁵⁵ Buhârî, Tevhîd, 52.

⁵⁶ İbn Manzûr Ebü'l-Fadl Cemâlüddîn Muhammed b. Mükerrrem b. Ali b. Ahmed el-Ensârî er-Ruveyfî el-Mısırî, *Lisânü'l-Arab*, 1. Baskı, Dâru Sâdr, Beyrut, ts., I/128.

⁵⁷ Kıyâme 75/17.

getirdim, birbirine kattım), gebe kaldı (مَا قَرَأَتْ هَازِهِ النَّاقَةُ سَلَى قَطًّا /bu deve rahminde hiç cenin meydana toplamadı: Bu deve hiç gebe kalmadı.), doğurdu (قَرَأَتْ الْمَرْأَةُ / kadın doğurdu), okudu (قَرَأْتُ الْكِتَابَ / kitabı okudum.), ibadet etti, zühd hayatı yaşadı (نَاسِكًا / kul ibadet etti.), ulaştırdı, söyledi (إِقْرَأْ سَلَامِي فَلَانًا / falancaya selamımı söyle.) gibi anlamlarda kullanılmıştır.⁵⁸ Araplarda hayız kanının rahimde toplanmasından dolayı (قَرَأَتْ الْإِمْرَأَةُ / البَيْتُ (Kadın hayız oldu, kız çocuğu bâliğ oldu.) şeklinde de kullanılmıştır. Kur’ân’da قُرُوءُ (قُرُوءٌ) (müfredi قُرُوءٌ) şeklinde geçen bu kullanım, İsfehânî (v.502/1108)’ye göre, temizlik halinden hayız haline giriş anlamını içeren bir isimdir. Dilciler kur’ kelimesinin hem temizlik döneminde hem de hayız dönemini cem ettiği görüşündedirler.⁵⁹

Lügat anlamlarından yola çıkarak “*kırâat*” kelimesinin “lâfızları, birbirinden bağımsız harfleri ağızda toplamak, birleştirmek ve tertîl okuyuşta kelimelerin bazısını bazısına eklemek suretiyle telâffuz etmek okumak, ulaştırmak, tebliğ etmek, zühd hayatı yaşamak” mânâlarına geldiğini söyleyebiliriz. Ebu İshak (v. 127/745)’ın beyânına göre *kırâat* ve Kur’ân kelimeleri aynı anlamı ifade etmekte ve sûreleri bir araya getirdiği için “toplamak” anlamına gelmektedir.⁶⁰ Bu anlamda Kıyâme suresinde geçen “*إِنَّ عَلَيْنَا جَمْعَهُ وَقُرْآنَهُ*”⁶¹ ifadesi “*Onu, (zihinlerde yerleştirerek ve sayfalarda yazılarak) bir araya getirmek ve (âyetleri ve sureleri okunan bir âyet olarak) birleştirmek bize aittir.*” demektir.⁶² Ardından gelen âyette ise “*فَإِذَا قَرَأْنَاهُ فَاتَّبِعْ*”⁶³ ifadesini İbn Abbas (r.a) “*O’nu sadrında toplayıp da sabitlediğimiz zaman, O’nunla amel et.*” şeklinde anlamıştır.⁶⁴

⁵⁸ Halîl b. Ahmed Ebû Abdîrrahmân el-Ferâhîdî, *Kitâbu’l-Ayn Müratteben alâ Hurûfi’l-Mu’cem*, (thk. Abdulhamîd Hindâvî), Dâr’ül-Kütübi’l-İlmiyye, Beyrut, 2003, s. III/369; Râğib Ebu’l-Kâsım Hüseyin b. Muhammed el-İsfehânî, *el-Müfredât fi Garîb’il-Kur’ân*, (thk. Muhammed Seyyid Keylânî), y.y, Mısır, 1961, s.401-402; Ebu’l-Kâsım Cârullah Muhammed b. Ömer b. Ahmed ez-Zemahşerî, *Esâsü’l-Belâğa*, (thk. Muhammed Bâsil Uyûnü’s-Sûd), 1.Baskı, Dâru’l- Kütübi’l-İlmiyye, Beyrut, 1998, II/63; İbn Manzûr, *Lisânü’l-Arab*, I/128; Mecdüddîn Muhammed b. Ya’kûb Firûzâbâdî, *el-Kâmûsü’l-Muhît*, Müessesetü’r-Risâle, Beyrut, 1993, s.1634.

⁵⁹ İsfehânî, *el-Müfredât*, s.402.

⁶⁰ İbn Manzûr, *Lisânü’l-Arab*, s. I/128.

⁶¹ Kıyâme 75/17.

⁶² Ebû Câfer Muhammed b. Cerîr b. Yezîd b. Hâlid et-Taberî, *Câmiu’l-Beyân an Te’vîli Âyi’l-Kur’ân*, Dâru’l-Fikr, Beyrut, 1988, I/167.

⁶³ Kıyâme 75/18.

⁶⁴ İsfehânî, *el-Müfredât*, s.402; Taberî, *Câmiu’l- Beyân*, I/67.

Görüldüğü üzere قَرَأَ (Ka-Ra-E) fiili başta da söylediğimiz gibi, mânâ yönünden çok kapsamlıdır. Arapçada en fazla “toplamak” anlamında kullanılan bu fiil, Kur’ân-ı Kerim’de ise genellikle “okumak” anlamında kullanılır. Birkaç misâl üzerinden gidecek olursak:

a. “إِقْرَأْ بِاسْمِ رَبِّكَ الَّذِي خَلَقَ * خَلَقَ الْإِنْسَانَ مِنْ عَلَقٍ * إِقْرَأْ وَ رَبُّكَ الْأَكْرَمُ” (*Yaratan Rabbinin adıyla oku! O insanı alâktan yaratmıştır. Oku! Rabbin sonsuz kerem sahibidir.*)⁶⁵ Hira mağarasında Hz. Peygamber (s.a.v), Hz. Cebrâîl (a.s)’in “Oku!” emrine mukabil “Ben okuma bilmem!” buyurmuştur. Çünkü Hz. Peygamber (s.a.v) yine Kur’ân’ın sonraki dönemlerde ifade edeceği gibi okuması olmayan bir ümmîdir: “Sen Kur’ân’dan önce bir kitap okumuyordun.”⁶⁶ Ancak Cebrâîl (a.s) söz konusu emri tekrarlamıştır. Bunun sebebi Râzî (v.606/1210)’nin ifadesiyle: Birinci إِقْرَأْ emri, “Kendin için oku!”; ikinci إِقْرَأْ emri, “Tebliğ için oku!” anlamındadır. Yahut birincisi, “Cebrâîl (a.s)’den öğrenmek için oku!”; ikincisi ise, “Öğretmek için oku!” mânâsına gelir. Veyahut ilki “Namazında oku!”; sonraki “Namazın dışında oku!” mânâsındadır.⁶⁷

b. “فَاقْرَأُوا مَا تَيَسَّرَ مِنَ الْقُرْآنِ” (*Kur’ân’dan kolayınıza geleni okuyun!*)⁶⁸ Bu ifadeye müfessirler: “Geceleyin kolayınıza geldiği şekliyle, istediğiniz miktarda gece namazı kılın!”, “Gece namazında istediğiniz miktarda Kur’ân okuyun!” ve yine “Geceleyin namazdan bağımsız olarak da Kur’ân okuyun!” şekillerinde üç farklı yorum yapmışlardır.⁶⁹ İlk âyette mef’ul kullanılmamışken, yani neyin okunacağı tam açık değilken, burada kırâatın Kur’ân okuma anlamına geldiği açık seçik ortadadır.

c. “فَإِذَا قَرَأْتَ الْقُرْآنَ فَاسْتَعِذْ بِاللَّهِ مِنَ الشَّيْطَانِ الرَّجِيمِ” (*Kur’ân okuyacağın vakit o kovulmuş şeytandan Allah’a sığın.*)⁷⁰

d. “وَلَوْ نَزَّلْنَاهُ عَلَىٰ بَعْضِ الْأَعْجَمِينَ فَقَرَأَهُ عَلَيْهِمْ مَا كَانُوا بِهِ مُؤْمِنِينَ” (*Kur’ân’ı Arap olmayanlardan birine indirseydik de O’nu onlara okusaydı, yine iman etmezlerdi.*)⁷¹

⁶⁵ Alâk 96/1-3.

⁶⁶ Ankebût 29/48.

⁶⁷ Fahrüddîn Muhammed b. Ömer er-Râzî, *Tefsîr-i Kebîr (Mefâtihu'l-gayb)*, Dâru'l-Fikr, Beyrut, 1981, XXXII/16.

⁶⁸ Müzzemmil 73/20.

⁶⁹ Ebû Bekir Muhammed b. Abdillâh el-Arabî, *Ahkâmu'l-Kur’ân*, (thk. Muhammed Abdulkadir Atâ), Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut ts., IV/334.

⁷⁰ Nahl 16/98.

Yukarıda verilen bilgiler ve âyetler ışığında, kırâatta ses ve söz yönüyle Kur’ân’ın telâffuz edilmesi tarafının ağır bastığını, herhangi bir kavrama ve uygulama kaygısı olmaksızın ya da anlam yönünün ikinci plana atılmasıyla kırâatın “mutlak okumak” anlamına geldiği sonucuna varmış bulunmaktayız. İlk vahyin bu ifadeyle başlaması, namazın farzlarından birinin başka bir okuma lafzı değil de “kırâat” olması ve Kur’ân-ı Kerim’de en fazla kullanılan okuma lâfzı oluşu, Kur’ân yolculuğuna çıkan insanların bulunduğu ilk merteye olarak manidardır.

1.2.2. Tertîl

Kur’ân okuma aşamalarından ikincisi tertîldir. Tertîl, Peygamber Efendimiz (s.a.v)’in uyguladığı, Allah’ın Kur’ân-ı Kerîm’de kullarından önemle istediği bir okuyuş tarzıdır. Efendimiz (s.a.v)’e ilk *اِقْرَأْ* “Oku!” emrinden sonra gelen *اَلْقُرْآنَ تَرْتِيْلًا* “Kur’ân’ı tertîl ile oku!”⁷² ifadesi, okuyuşun nitelik kazandığını göstermektedir. Kur’ân’ın, okunmak istediği tarzı açık ve kesin bir şekilde Hz. Peygamber (s.a.v)’e, O’nun vasıtasıyla da bizlere iletmesi de tertîlin önem ve değerini açıkça ortaya koymaktadır.

Tertîl, *رَتَّلَ* fiilinden türetilen, *رَتَّلَ* fiilinin tef’îl veznindeki mastarıdır. *رتل* (Ra-Te-Le) kökü bir şeyin düzenli olması, güzel ve hoş olmasını ifade eder. *تَغْرُ رَتَّلَ*, “eşit seviyedeki düzgün, seyrek, inci gibi güzel, beyaz ve parlak dişler” mânâsındadır. Bu kelime Arapçada önceleri maddî güzellik için kullanılırken, sonraları mecâzî güzellik için kullanılmaya başlanmıştır. *رَتَّلَ فُلَانٌ كَلَامَهُ* “falanca sözünü tane tane, düzgün, güzel bir şekilde sıraladı.” denilir.⁷³ Kur’ân hakkındaki kullanımı da bu mecâzî şekliyle olmuştur. Zemahşerî (v.538/1144), bu kelimenin “Kur’ân okumayı aheste aheste, harflerin hakkını vere vere, en güzel bir şekilde yapmak” anlamında mecâzi mânâda kullanıldığını ifade etmiştir.⁷⁴ İsfehânî (v.502/1108)’ye göre tertîl (*تَرْتِيْلًا*), “kelimeyi ağızdan kolaylıkla, düzgün bir şekilde çıkarmak, telâffuz etmektir.”⁷⁵

⁷¹ Şu’arâ 26/198-199.

⁷² Müzzemmîl 73/4.

⁷³ Halil b. Ahmed, *Kitâbu'l-'Ayn*, II/96; İsfehânî, *el-Müfredât*, s.187; Zemahşerî, *Esâsü'l-Belâğa*, I/336; İbn Manzûr, *Lisânü'l-Arab*, XI/265; Fîrûzâbâdî, *el-Kâmûsü'l-Muhît*, s. 1296-1297.

⁷⁴ Zemahşerî, *Esâsü'l-Belâğa*, I/336.

⁷⁵ İsfehânî, *el-Müfredât*, s.187.

Kelimenin ıstılâhî mânâsı ise, Kur'ân'ı yavaş yavaş (teressül/teennî/temehhül ile), yanlış yapmadan (meşru okuma kaidelerini çiğnemeksizin), harf ve harekeleri tane tane, açığa çıkararak (tebyîn ile) okumak demektir. Bu okuyuş beyaz, araları açık, güzel dizili dişlere benzetilmiş, bu durumun papatya çiçeğini andırdığı ifade edilmiştir.⁷⁶

Tertîl, Kur'ân-ı Kerîm'i temehhül, itminân ve tedebbür ile, yani yavaş yavaş, huzur duyacak şekilde, mânâ ve hikmetlerini düşünerek, vakf ve tecvîd kurallarını gözeterek okumaktır.⁷⁷ Zerkeşî (v.794/1392), tertîl kavramını şöyle açıklar: “Kur'ân okuyan her kişiye O'nu tertîl ile okuması bir gerekliliktir. Kur'ân'ı tertîl ile okumak; kelimelerinin hakkını tam vermek, harflerini açık seçik okumak, lâfızları düşünerek bütün kelimeleri güzel bir şekilde telâffuz etmek, nefes yetişmediğinde durup nefes alıp tekrar okumaya devam etmek ve (idğam dışında) harfleri birbirine katmamak (karıştırmamak) şeklinde olur. Tertîlde en az bunlara uyulması gerekir. En güzel olanı da, Kur'ân'ı yerli yerince okumaktır.” Ve yine devamla der ki: “Tertîlin en alt sınırı; okuyuşu hızlı olsa bile, okunan şeyin açık seçik olmasıdır. Onun en üst sınırı da dura dura okunmasıdır.”⁷⁸

Her konuda olduğu gibi Kur'ân-ı Kerim'i okuma yönünden de en güzel örnek; Peygamber Efendimiz (s.a.v)'dir. O'nun okuyuşu, Allah'ın razı olduğu okuyuştur. Çünkü, “*O kişisel arzularına göre konuşmamaktadır. Konuştuğu, kendisine indirilmiş vahiyden başka bir şey değildir.*”⁷⁹, “*İçinizden Allah'ın lütfuna ve âhret gününe umut bağlayanlar, Allah'ı çokça ananlar için hiç şüphe yok ki, Rasûlullah'ta güzel bir örneklik vardır.*”⁸⁰ âyetlerinden de anlaşıldığı üzere, Peygamberimiz (s.a.v) her işinde ve her sözünde Allah Teâlâ'nın emrinin dışına çıkmamıştır.

⁷⁶ İbn Manzûr, *Lisânü'l-Arab*, XI/265.

⁷⁷ Abdulkayyûm b. Abdulğafûr es-Sindî, *et-Teshîlü fî Kavâidi't-Tertîl*, 3.Baskı, Mektebetü'l-Esedî, Mekke-i Mükerrreme, 2006, s.21.

⁷⁸ İmam Bedruddîn Muhammed b. Abdillâh ez-Zerkeşî, *el-Bürhân fî Ulûmi'l-Kur'ân*, (thk. Muhammed Ebu'l-Fadl İbrahim), 3.Baskı, Mektebetü'l-Âsâriyye, Beyrut, 2009, s.306.

⁷⁹ Necm 53/3-4.

⁸⁰ Ahzâb 33/21.

Katâde (r.a) anlatıyor: “Hz. Enes (r.a)’e Hz. Peygamber (s.a.v)’in kırâatını sordum. Şu cevabı verdi: ‘Rasûlullah (s.a.v)’ın kırâatı medli idi (uzatarak okurdu).’ Sonra da örnek olarak بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ (bismillâhirrahmânirrahîm)’i okudu ve uzatılacak yerleri belirgin şekilde uzattı: ‘Bismillâh’ derken lâm’ı, ‘er-Rahmân’ derken mîm’i, ‘er-Rahîm’ derken de hîm’i uzattı.”⁸¹ Katâde’nin bu naklinden, medlerin tertîl üzere okunuşunun ayrı bir öneme hâiz olduğunu ve Efendimiz (s.a.v)’in de bunun hakkını verdiğini anlıyoruz.

Ümmü Seleme (r.anha)’ye Rasûlullah’ın kırâatının nasıl olduğu sorulduğunda ise o, harf harf, yani tane tane olduğunu belirtmişti.⁸²

Özel bir okuma lâfzı olan tertîl, Kur’ân-ı Kerim’de sadece iki âyette geçmektedir:

1- İlk olarak Müzzemmil suresinde: *وَرَتَّلِ الْقُرْآنَ تَرْتِيلًا* “Kur’ân’ı tertîl ile oku.”⁸³ buyurulmaktadır.

Şüphesiz Kur’ân’ı anlama gayretinde bulunan bir kişinin, âyetleri, inzâl olduğu zaman dilimi ve şartlar içerisinde değerlendirerek, O’nu bir bütün olarak kabul edip, âyetlerin siyâk ve sibâkını göz önünde bulundurarak, Kur’ân’ın hayatı yönlendiren ilâhî bir kitap olduğunu hissederek ve ilâhî vahye muhatap olmanın yüklediği sorumluluk bilinciyle okuması gerekir. Müzzemmil suresindeki tertîl âyetini bu şartlara göre inceleyen bazı müfessirlerin birbirine yakın görüşleri şu şekildedir:

Mâtürîdî (v.333/944), tertîlin kelâm sahibi Allah tarafından, Kur’ân’ı okumaya hasredilmiş bir okuyuş tarzı olduğunu söyler ve رَتَّلَ (rattil) kelimesinin,

⁸¹ Buhârî, Fedâilü’l-Kur’ân, 29.

⁸² Tirmizî, Fedâilü’l-Kur’ân, 23; Ebû Dâvûd, Vitr, 20; Nesâî, İftitâh, 83.

⁸³ Müzzemmil 73/4.

“Kur’ân’ı iyice incele, araştı, üzerinde düşün!” anlamında olduğunu ve bu âyetin, “Harf harf keserek Kur’ân’ı oku!” şeklinde anlaşılması gerektiğini belirtir.⁸⁴

Zemahşerî (v.538/1144) Kur’ân’ın tertîlini açıklarken, onu peş peşe gelen seyrek dizilmiş dişlere benzetmiş; Kur’ân’ı, harekeleri doyura doyura (işba’ ile), harfleri açık bir şekilde, yavaş yavaş, hakkını vererek okuma şeklinde tanımlamıştır.⁸⁵

Kurtubî (v.671/1272) bu âyetin, “Kur’ân kırâati esnasında acele etme! Bilakis onu yavaş yavaş, açık açık, mânâlarını düşünerek oku!” anlamına geldiğini ifade eder. Rasûlullah (s.a.s)’ın kırâati sırasında ağlayan bir kimse için “İşte bu tertîldir.” buyurduğunu; Mücâhid (v.103/721)’in “İnsanlardan kırâati Allah’a en sevimli olanı, (kırâati esnasında) aklını en çok kullananıdır.” dediğini nakleder. Bu ifadeleriyle o, tertîlin okuduğunu anlamaya çalışmak için emredildiğini anlatmak istemektedir. Yine onun beyânına göre Ebû Bekr b. Tâhir, bu âyetin tefsiriyle ilgili olarak şunları söylemektedir: “Allah’ın hitabının inceliklerini düşün; nefsinle ahkâmını uygulamayı, kalbinle mânâlarını anlamayı, sırrınla da ona yönelmeyi iste!”⁸⁶

Râzî (v.606/1209) ise tefsirinde şöyle der: “Allah Teâlâ, Hz. Peygamber (s.a.s)’e gece namaz kılmayı emredince, âyetlerin hakikatlerini ve inceliklerini iyice düşünmesi için, Kur’ân’ı tertîl ile (tane tane) okunmasını emretti. (Kur’ân okuyuşu sırasında kişi) Allah’ın zikriyle karşılaştığı zaman (kalbinde) O’nun azametini ve celâlini hisseder; vaat veya tehditle karşılaştığı zaman, kendisinde ümit veya korku (hali) belirir. Böylece kalp, marifetullahın nuru ile aydınlanır. Kur’ân’ı hızlı okumak, kişinin onun mânâlarına vukuf sağlayamadığını gösterir. Çünkü nefis, ilahî- rûhânî işleri anmakla neşelenir. Kim de bir şey ile neşelenirse onu anmayı sever. Bir şeyi

⁸⁴ Ebû Mansur Muhammed b. Muhammed b. Mahmud el-Mâtürîdî es-Semerkindî, *Tefsîru’l-Kur’âni’l-Azîm el-Müsemmâ Te’vilâti’l-Ehli’s-Sünne*, (thk. Fatıma Yusuf el-Haymî), 1.Baskı, Müessesetü’r-Risâle, Beyrut, 2004, V/289.

⁸⁵ Ebû’l-Kâsım Cârullah Mahmud b. Ömer b. Muhammed el-Harezmi ez-Zemahşerî, *el-Keşşâf an Hakâik-i Gavâmizi’t-Tenzil ve Uyûni’l-Ekâvi fi Vücûhü’t-Te’vil*, 1.Baskı, Mektebetü’l-Ubeykân, Riyad, 1998, VI/241.

⁸⁶ Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed b. Ebî Bekr el-Kurtubî, *el-Câmi’ li Ahkâmi’l-Kur’ân*, 1.Baskı, Müessesetü’r-Risâle, Beyrut, 2006, XXI/322-323.

seven, onun üzerinden hızlıca geçemez. (Bütün bu anlatılanlardan) anlaşılın şudur ki: Tertîlin gayesi, kalbin huzuru ve marifetullahın kemâle ermesidir.”⁸⁷

Zerkeşî (v.794/1392), Kur’ân’ın tertîlle okunması konusunda zâhirî ve bâtînî yönlerden bir bütünlük olmasına dikkat çeker ve şöyle der: “Kişi, diliyle Kur’ân’ın lâfızlarını okurken, kalbi de mânâsını tefekkürle meşgul olmalı ve her âyetin mânâsını anlamaya çalışmalıdır. Mânâsını anlayıp sindirmeden başka âyete geçmemelidir. Şöyle ki: Rahmet âyetine rastlayınca durur, Allah’ın lütuflarından dolayı sevinir, bunların dâim olmasını ümîd eder ve Allah’tan rahmetiyle cennetini ister. Azab âyetine gelince ise yine durur, mânâsını düşünür, kâfirler hakkında ise ‘Allah’ın varlığına ve birliğine îmân ettik’ diyerek îmânını dile getirir, onu kaybetmekten korkar ve cehennemden Allah’a sığınır.”⁸⁸

2- “Tertîl” kelimesi Furkân suresinde ise *كَذَلِكَ لِنُنَبِّئَ بِهٖ فَاذْكُ وَ رَتَّلْنَاهُ تَرْتِيْلًا* “Biz Kur’ân’ı Senin kalbine iyice yerleştirmek için böyle indiriyor ve O’nu tertîl ile okuyoruz.”⁸⁹ şeklinde yer alır.

Müfessirlerin ortak kanaatiyle sebep-i nüzûl perspektifinden âyete baktığımızda, şu manzarayla karşılaşırız: Mekke halkı veya Yahudiler Rasûlullah (s.a.v)’a gelmişler, O’nu inciterek çeşitli sorular yöneltmişler, demişlerdi ki: “Ey Muhammed, sen kendinin Allah katından bir peygamber olduğunu iddia ediyorsun! Mûsâ’ya gelen Tevrat, İsa’ya gelen İncîl ve Dâvûd’a gelen Zebûr gibi Kur’ân’ı da tek bir parça halinde getiremez miydin?” Onların bu pervasız sorularına karşı Kur’ân bu âyetle cevap verdi: “Biz Kur’ân’ı Senin kalbine iyice yerleştirmek için böyle (âyet âyet) indiriyor ve O’nu tertîl ile okuyoruz.”

Mâtürîdî bu âyetteki tertîl kelimesinin, Müzzemmil suresindeki tertîlle aynı olduğunu, Kur’ân’ın ağır ağır, tane tane okunması anlamına geldiğini söyler. Kur’ân’ın tertîlle indirilmesi, kolay ezberlemek ve ezberlediğini hatırlamak, bir de

⁸⁷ Râzî, *Mefâtihu’l-Gayb*, XXX/174.

⁸⁸ Zerkeşî, *el-Bürhân*, s.306; Abdurrahman b. el-Kemâl Celâlüddin es-Süyûtî, *İtkânü fî Ulûmi’l-Kur’ân*, 8. Baskı, Dâru’l-Kitâbi’l-Arabî, Beyrut, 2012, s.265.

⁸⁹ Furkân 25/32.

Kur'ân'daki mânâ ve hikmetlerin, dikkatle O'na kulak verenin kalbine yerleşmesi içindir.⁹⁰

Burada Kur'ân'ın parça parça indirilmesi ve tertîl ile okunma hikmetini Zemahşerî, O'nu anlayabilmek ve kolayca ezberleyebilmek için kalbin kuvvetlendirilmesi şeklinde açıklamıştır. O'na göre Kur'ân bir defada vahyedilseydi, ezberlemesi ve anlaması zor olacaktı. Zemahşerî aynı zamanda bu âyeti: “O'nun kırâatinin tertîlle olmasını, O'nu tertîlle okumasını emrettik.” şeklinde yorumlamıştır.⁹¹

Râzî tefsirinde Kur'ân'ın inkârcılara verdiği cevabı çeşitli şekillerde îzah etmiş, ilk olarak, Hz. Peygamber (s.a.v)'in okuma yazma bilmemesi nedeniyle Kur'ân'ı ezberlemesi zor olmasını, sağlam ezberlesin; yanılmaktan ve O'nu az okumaktan uzak olsun diye Kur'ân'ın parça parça indirildiğini söylemiştir. Yine azar azar indirilmesiyle, insanlara O'nun hükümlerinin hafifletildiğini, her parçasının, indirildikçe kâfirlere meydan okuduğunu belirtir. Hz. Peygamber (s.a.v)'in Cebrâîl (a.s)'i her gördükçe kalbinin kuvvet kazanmasını ve Cebrâîl (a.s)'in de Allah Kelâmı'nı her indirdiğinde şeref yönünden yükselmesini de bir hikmet olarak gösterir.⁹²

⁹⁰ Mâtürîdî, *Te'vilat*, III/502.

⁹¹ Zemahşerî, *el-Keşşâf*, IV/347.

⁹² Râzî, *Mefâtihu'l-Gayb*, VIII/457.

Furkân sûresindeki “terfîl” lafzını değerlendirdiğimizde, bazı müfessirlerin Kur’ân’ın Hz. Peygamber (s.a.v)’e âyet âyet, kısım kısım indirilmesi şeklinde; bazılarının ise Müzzemmil suresindeki terfîle aynı anlamda olduğuna dair yorumlar yapmış olduklarını görmekteyiz. Her iki âyette de mânâyâ yoğunlaşma, O’ndaki hikmetleri kavrama, ibret alıp ders çıkarma maslahatlarına binâen, ağır ağır, hakkını vererek okuma kastedilse de; Müzzemmil suresindeki terfîl kavramının, harflerin ve sıfatların hakkını verme, anlamı ortaya çıkaracak şekilde telâffuz etme yönleri daha ağır bastığından, bir okuma lâfzı olarak daha özel olduğunu düşünüyoruz.

İmam Gazzâlî’nin de dediği gibi: “Kur’ân okumaktan maksat, mânâsını düşünmektir. Bu bakımdan terfîl ile okumak bu hususa yardımcıdır. Kur’ân’ın zâhirini terfîl ile okumak, bâtınında tedebbür (düşünme) ve tefekkür imkânını bahşeder.”⁹³

Netice itibariyle “terfîl” hakkında verilen bu bilgilerden yola çıkarak, terfîlin lâfız ve mânâ olmak üzere iki kanadının olduğunu söyleyebiliriz. İbnü’l-Cezerî (v.833/1429)’nin Hz. Ali (r.a)’ye nisbet ederek aktardığı,⁹⁴ Temel’in Beyhakî (v.458/1066)’ye ait olduğunu ifade ettiği⁹⁵ rivâyette, terfîlin tanımını şöyle yapılmıştır: “Tertîl, harflerin tecvîdi (yani; harfleri mahreç ve sıfatlarına uygun okumak) ve vakfları bilmektir (vakf ve ibtidâ kurallarına riâyet ederek okumaktır.)” İleride görüleceği şekilde tecvîd, lâfız (fesâhat) kanadını; vakf ve ibtidâ da, mânâ (belâğat) kanadını oluşturacaktır.⁹⁶

Kısacası terfîl, anlam odaklı bir okuyuş şeklidir. Tertîl ile okumada, okunan metnin daha iyi düşünülmesini ve anlaşılmasını sağlaması için telâffuz ve seslendirmenin gâyet itinalı yapılması istenir. Kırâat ilminde “Meddi gerektiği kadar uzatmak, hemzeyi aynen telâffuz etmek, harekeyi eksiksiz yapmak suretiyle her harfîn hakkını vermek; izhar ve şeddeleri belirgin yapmak; harfleri kendi

⁹³ Bkz. Gazzâlî, *İhyâ*, Kitabü Âdâbi Tilâveti’l-Kur’ân, s.s. 327, 333.

⁹⁴ Ebu’l-Hayr Muhammed b. Muhammed ed-Dîmeşkî el-Cezerî, *en-Neşr fi’l-Kirâati’l-Aşr*, 4.Baskı, Dâru’l-Kütübi’l-İlmiyye, Beyrût, 2011, I/177; Süyûtî, *İtkân*, s.211; Sindî, *et-Teshîl*, s.31.

⁹⁵ Nihat Temel, “Kırâatte Vakf-İbtida ve Anlama”, *Tarihten Günümüze Kırâat İlmi (Uluslararası Kırâat Sempozyumu 16-18 Kasım 2012 İstanbul)*, 1. Baskı, DİB y., Ankara, 2015, s.282.

⁹⁶ Sindî, *et-Teshîl*, s.31; Hafız Fikri Aksoy, *Kur’ân’ı Okuma Âdâbi*, Yayıncılık y., İstanbul, 1970, s.23.

mahreçlerinden çıkararak ağır ağır okumaktır.”⁹⁷ şeklinde tanımlanan tahkîk usûlünden,⁹⁸ özellikle düşünmeye sevk edici olması yönüyle tertîl ayrı tutulmuştur. Bu konuda Süyûtî (v.911/1505), şu görüşü nakleder: “Tahkîk; eğitim, öğretim ve alıştırmaya içindir. Tertîl ise düşünme, tefekkür etme ve hüküm çıkarma için olur. Buna göre, her tahkîk aynı zamanda tertîldir ama her tertîl, tahkîk değildir.”⁹⁹ Okuyuş ağır da olsa, hızlı da olsa düzgün bir lâfızla, mânâsına uygun bir şekilde icrâ edilebilir. Dolayısıyla tertîl bütün usûlleri kapsayan ideal okuma tarzıdır.¹⁰⁰

1.2.3. Tilâvet

Kur’ân-ı Kerim incelendiğinde okuma lâfızlarından biri olan tilâvetin, kırâata göre az, tertîle göre ise daha fazla kullanıldığını görülür.

Tilâvet / تِلَاوَةٌ kelimesi, تلو (Te-Le-Ve) kökünden, تَلَا-يَتْلُو (telâ-yetlû) fiilinin birinci bâbtan فِعَالَةٌ (fiâleten) kalıbından mastarıdır. Diğer mastarı ise فُعُلًا (füullen) kalıbından تَلُّوا (tülüvven) şeklindedir. تَلَّوْتُهُ تَلُّوا (televtü) “ona tâbi oldum” demektir, مَا زَالَتْ أَتْلُوهُ حَتَّى أَتْلِيَهُ “Onu geçene kadar onun peşinden gittim” şeklinde de kullanılmaktadır. فَتَلَّ الشَّمْسُ الضِّيَاءَ وَالنُّورَ “ışık ve aydınlık güneşi takip etti, yani peşi sıra döndü” demektir. Düşmanını sürekli takip ettiği kimseye رَجُلٌ تَلَّوْهُ; yavrusu kendisini takip eden deveye de مَثَلٌ وَمُثَلِّبَةٌ denir. Aynı kelimeler bir

⁹⁷ İbnü’l-Cezerî, *en-Neşr*, I/163; Süyûtî, *İtkân*, s.249.

⁹⁸ Kırâat âlimleri “Kur’ân’dan kolayınıza geleni okuyunuz.”(Müzemmil 73/20) emrini esas alarak kırâatta şu tarzları tercih etmişlerdir: 1. **Tahkîk**: Kur’ân-ı Kerim’i en ağır şekilde okuyuş şeklidir. Meddi gerektiği kadar uzatmak, hemzeyi aynen telâffuz etmek, harekeyi eksiksiz yapmak suretiyle her harfin hakkını vermek; izhar ve şeddeleri belirgin yapmak; harfleri kendi mahreçlerinden çıkararak okumaktır. Tahkîk, ta’lim, yani dili alıştırmak ve telâffuzu sağlamlaştırmak için uygulanır. 2. **Hadr**: Hükümleri gözetmekle birlikte hızlı bir şekilde okumaktır. Bu usûlde med harflerini kısaltmadan, harekelerin çoğunluğunu yok etmeden, ğunne sesini kaybetmeden, kırâati sahîh olmaktan çıkaracak derecede tefrîte gitmeden i’râba uygun bir tilâvet, sağlam bir telâffuz ve sahîh bir rivâyet aranır. İbnü’l-Cezerî şöyle demiştir: “Hadr, tertîl sınırından çıkmadan, kırâatte daha fazla sevap kazanmak, okumanın faziletine erişmek ve uyarıları hatırlamak içindir. 3. **Tedvîr**: Tahkîk ve hadr arasında orta bir kırâattır. (Daha geniş bilgi için bkz. İbnü’l-Cezerî, *en-Neşr*, I/163-164; Süyûtî, *İtkân*, s.248-249; Sindî, *et-Teshîl*, s.29-30; Celâleddin Karakılıç, *Tecvîd İlmi Kur’ân-ı Kerim Okuma Kaideleri*, İslâm neş., Ankara, 1961, s.20; Demirhan Ünlü, *Kur’ân-ı Kerim’in Tecvîdi*, TDV y., Ankara, 2005, 166-167; İsmail Karaçam, *Kur’ân-ı Kerim’in Faziletleri ve Okunma Kaideleri*, 18.Baskı, İFAV y., İstanbul, 2010, s.176-178; Ramazan Pakdil, *Ta’lim, Tecvîd ve Kırâat*, İFAV y., 8.Baskı, İstanbul, 2015, s.34-36.

⁹⁹ Süyûtî, *İtkân*, s.249.

¹⁰⁰ Pakdil, *Ta’lim, Tecvîd ve Kırâat*, s.37.

başka anlamda daha kullanılmıştır. “Son yavrulama döneminde yavrulayan deve” demektir, çünkü erken yavrulayanları bu deve takip etmiştir. Yani “geç yavrulayan deve” demektir. Yine, anne çocuğunu süten kesip çocuğun artık annenin arkasına takılmaya başlaması da bu fiille ifade edilmiştir.¹⁰¹

Örneklerde de görüldüğü gibi bu kelime “tâbi olmak, bir kimseye uyup peşi sıra gitmek, takip etmek, uymak, ardından izlemek, bir şeyin etrafını çevrelemek, daire çizmek” anlamlarına gelir. İsfehâni (v.502/1108), tâbi oluşun mahiyeti ile ilgili olarak: “Bazen vücut/varlık olarak, bazen de hüküm vermede iktidâ etmek” anlamındadır, böyle olduğu zaman mastar تَلَّوْا (tülüvv), bazen de okumak ve mânâyı tedebbür etmektir ki, o zaman da mastar تِلَافَةٌ (tilâvet)’tir demektedir. Kurtubî (v.671/1273) tilâvetin asıl anlamının ‘ittiba etmek’ olduğunu söyler ve “Kelamın düzgün bir şekilde ortaya çıkmasını sağlamak için kelimeleri ve harfleri birbiri ardına eklemek” anlamında kırâata tilâvet dendiğini ifade eder.¹⁰²

Âyetlere bakılacak olursa, (وَالْقَمَرَ إِذَا تَلَّيَهَا) “Işığı onun (güneşin) ardından geldiğinde aya (yemin olsun)”¹⁰³ Burada iktida etmek cinsinden bir tâbi oluş söz konusudur. Dolayısıyla “Ay, ışığını güneşten alır.” denilmiştir. (وَيَتْلُوهُ شَاهِدٌ مِنْهُ) “O delili yine Allah’tan gelen bir şahid izliyor...”¹⁰⁴ âyetinde de, “Ona iktidâ ediyor ve sözüne uyuyor.” anlamı kastedilmiştir.¹⁰⁵

Kur’ân-ı Kerim’de تَلَّ (telâ) fiili, kitab, vahiy, âyet gibi okunacak metinlerle birlikte kullanıldığı zaman “okumak/kırâat etmek, ittibâ etmek ve okuduğunu başkalarına tebliğ etmek” gibi anlamlara gelmektedir.¹⁰⁶ Tilâvet her ne kadar “okuma” anlamında olsa da, nitelik yönünden “kırâat”la aynı anlamda değildir. Meselâ;

أَتْلُ مَا أُوحِيَ إِلَيْكَ مِنَ الْكِتَابِ وَأَقِمِ الصَّلَاةَ

¹⁰¹ Halil b. Ahmed, *Kitâbü’l-Ayn*, I/189; İsfehâni, *el-Müfredât*, s.75; Zemahşerî, *Esâsü’l-Belâğa*, I/96; İbn Manzûr, *Lisânü’l-Arab*, XIV/102-105; Fîrûzâbâdî, *el-Kâmûsü’l-Muhît*, s. 1634.

¹⁰² Kurtubî, *el-Câmi’ li-Ahkâmi’l-Kur’ân*, II/62.

¹⁰³ Şems 91/2.

¹⁰⁴ Hûd 11/17.

¹⁰⁵ İsfehâni, *el-Müfredât*, s.75.

¹⁰⁶ İbn Manzûr, *Lisânü’l-Arab*, I/128-129.

“Kitaptan sana vahyedilenleri oku, namazı özenle kıl.”¹⁰⁷ âyetiyle Allah, Hz. Peygamber (s.a.v)’e ve müminlere Kur’ân’ı okumalarını emretmektedir. Kurtubî buradaki tilâveti “sürekli okuma” olarak yorumlamıştır.¹⁰⁸ İsfehâni şöyle der: Tilâvet, Allah’ın indirmiş olduğu kitaplara ittibâ etmeyi ifade eden özel bir kelimedir. Bu kelime kimi zaman, kırâat etmeyi, kimi zaman da Kur’ân’da emir, nehiy, terğîb ve terhîb cinsinden her ne varsa bunlara boyun eğmeyi ifade eder.” Ve devam eder: “Senin ruk’anı (yazılmış kâğıt parçasını) okudum, derken tilâvet kelimesini kullanamazsın, çünkü bu sadece Kur’ân hakkında, yani okuduğun zaman tâbi olma mecburiyetinin bulunduğu bir konuda söylenebilir.”¹⁰⁹

Aşağıdaki âyet de tilâvetin nitelikli bir okuyuş olduğunu ortaya koymaktadır:

الَّذِينَ آتَيْنَا هُمُ الْكِتَابَ يَتْلُونَهُ حَقَّ تِلَاوَتِهِ أُولَٰئِكَ يُؤْمِنُونَ بِهِ

“Kendilerine verdiğimiz kitabı hakkıyla okuyup ona uyanlar var ya, işte onlar o kitaba gerçek anlamda inanmış kimselerdir.”¹¹⁰

Müfessirlere göre, kendilerine kitap verilenler; Ehl-i Kitap’tan iman edenler veya Müslümanlardır. Kitabı hakkıyla okumaya gelince; bu âyetteki ‘tilâvet’ lâfzını, okumak ve amel ederek uymak şeklinde yorumlayan Râzî şu açıklamada bulunur: “Âyetin zâhirine bakılırsa, bu ifade her iki mânâyı da içine alır, her iki mânâda da mübâlağa etmek doğru olur.” Yine tefsirinde tilâvet kavramını ‘okuma’ şeklinde îzah ederken, bu okumanın Kur’ân’ın mânâlarını düşünerek, hükümlerine sınıksız sarılmak şeklinde; namazda veya namaz dışında huşû ve hudû içerisinde; Kur’ân âyetlerini tahrif etmeksizin tam bir teslimiyetle yapılması gerektiğine dikkat çeker.¹¹¹

Beyzâvî (v.685/1286) buna yakın bir yaklaşımla, hakkını vererek okumanın, tahriften sakınarak, mânâsını düşünüp gereği ile amel ederek ancak gerçekleşeceğini belirtir.¹¹² Neseffî (v.710/1310) ise Kur’ân’ın bu ifadesini şöyle açıklar: “Tefekkür

¹⁰⁷ Ankebût 29/45.

¹⁰⁸ Kurtubî, *el-Câmiu li Ahkâmi'l-Kur’ân*, s.XVI/366.

¹⁰⁹ İsfehâni, *el-Müfredât*, s.75.

¹¹⁰ Bakara 2/121.

¹¹¹ Râzî, *Mefâtihu'l-Gayb*, II/30.

¹¹² Nâsiruddîn Ebi'l-Hayr Abdullah b. Ömer b. Muhammed eş-Şâfi el-Beyzâvî, *Envâru't-Tenzil ve Esrâru't-Te'vil*, Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, Beyrut, ts., I/195.

ederek, üzerinde düşünerek, harflerin hakkını vererek, tertîl üzere O’nu okurlar. Yahut O’nunla amel ederler, kapsadığı şeylere tam olarak inanırlar.”¹¹³ Tefsîru’l-Hâzin’de yukarıda sayılanlara şu yorumlarını eklendiğini görmekteyiz: “Kur’ân’a tam olarak tâbi olurlar; helâllerini helâl; haramlarını haram sayarlar. Muhkemleriyle amel ederler, müteşâbihlerine inanırlar. O’nun anlatışını anlar; ilmîni de Allah’a bırakırlar.”¹¹⁴

Elmalılı (v.1361/1942) bu âyetteki “hakkıyla tilâvet” kavramını, dikkatle ve tane tane, dillerine vird edinerek, tahriften koruyarak, kelimelerin telâffuzunu, mânâ ve hükümlerini gözeterek, devamlı bir şekilde, güzel bir niyetle, temiz bir ağızla, gelişigüzel olmaksızın ta’zimle Kur’ân okumak şeklinde anlamıştır.¹¹⁵

إِنَّمَا الْمُؤْمِنُونَ الَّذِينَ إِذَا ذُكِرَ اللَّهُ وَجِلَّتْ قُلُوبُهُمْ وَإِذَا تُلِيَتْ عَلَيْهِمْ آيَاتُهُ زَادَتْهُمْ إِيمَانًا وَعَلَىٰ رَبِّهِمْ يَتَوَكَّلُونَ

“Mü’minler o kimselerdir ki, Allah’ın adı geçtiğinde yürekleri titrer, kendilerine Allah’ın âyetleri okunduğunda bu onların imanlarını artırır. Onlar yalnızca Rablerine güvenirlir.”¹¹⁶ Buradaki “تُلِيَتْ” ifadesinin “فُرُتَتْ” şeklinde okunmaması, tilâvetin kırâata göre kalpleri titretecek ve kalplerdeki imanı artıracak şekilde tesirli bir okuyuş¹¹⁷ olduğuna işaret etmektedir. Bu sebeple her tilâvet kırâattir, fakat her kırâat tilâvet değildir.¹¹⁸

Bütün bu yorumlara baktığımızda, “tilâvet” kavramının, tertîl ile yani; tane tane, tecvîd kurallarının hakkını vere vere, tahrif etmeden, âyetler üzerinde düşünerek, tefekkür ederek etkili bir okumayı kapsamasının yanı sıra; Kur’ân’ın lâfzının ve mânâsının korunması, devamlı/istikrarla okuma, idrâkin pratiğe yansımaları münasebetiyle Kur’ân’a hayat kazandırılması, O’nun hükümlerine tâbi olunması, emir ve yasaklarına teslimiyet gösterilmesi, başkalarına da okunması ve içeriğinin tebliğ edilmesi fonksiyonlarını da içerdiğini görmekteyiz.

¹¹³ Neseî, *Tefsîru’n-Neseî*, I/126.

¹¹⁴ Alâaddîn Ali b. Muhammed b. İbrahîm b. Halil el-Hâzin el-Bağdâdî, *Lübâbü’t-Te’vîl fî Meâni’t-Tenzîl (Tefsîru’l-Hâzin)*, Dâru’l-Ma’rife, Beyrût, 1889, I/93-94.

¹¹⁵ Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır, *Hak Dini Kur’ân Dili*, Eser y., İstanbul, ts., I/485.

¹¹⁶ Enfâl 8/2.

¹¹⁷ Râzî, *Mefâtihu’l-Gayb*, XV/124.

¹¹⁸ İsfehânî, *el-Müfredât*, s.75.

Sonuç olarak diyebiliriz ki; gerek dünyada, gerekse ahirette mutlu olma yollarını gösteren, hikmetlerle tertîb edilmiş; okunmak, anlaşılacak ve yaşanmak; Rabbimizle sağlam bir iletişim kurabilmemiz için bize gönderilmiş olan Kur’ân-ı Kerîm; hayat veren bir kaynaktır, Allah’ın seçkin kullarına emanetidir. Bu emanete hakkıyla sahip çıkabilmek, ilâhi mesajı en ideal şekilde okuyup kavrayabilmek ve hayata yansıtılabilmek mü’min kulların en önemli hedefi olmalıdır. Bu hedefe ulaşmada Allah Teâlâ, sonraki bir öncekini kapsayacak şekilde sırasıyla üç mertebe/aşama belirlemiştir: Kırâat, tertîl ve tilâvet mertebeleri...

Yukarıda geniş bir şekilde ele aldığımız Kur’ân-ı Kerim’i okuma lâfızlarını nitelik açısından değerlendirdiğimizde, ilk mertebe olan kırâatın salt bir okuyuş olduğunu, ses ve söz yönünden kelimelerin telâffuzunun ön plana çıktığını, anlam ve tefekkür yönlerinin ise vurgulanmadığını tespit etmiş bulunmaktayız. Kur’ân okumada ve eğitiminde ilk basamak budur. Zira Kur’ân’ı herkesin anlaması, üzerinde tefekkür etmesi beklenemez. İlk âyetin **إِذَا** “oku!” olması ve Kur’ân-ı Kerim’de en fazla bu lâfzın geçmesiyle, Yüce Beyân sanki şöyle demektedir: “Yeter ki beni okuyun, daha sonra anlama çabası gösterin. Zira okumak anlamayı da gerektirir.” Namazda okunması farz olan Kur’ân’a kırâat denilmiş olması da, anlamı bilinmese veya düşünülme bile, namazın makbul olması açısından yeterlidir, demektir. Bu da Rabbimizin kullarına bir lütfudur.

Hedefe ulaşmada kırâatın bir üst mertebesi, tertîldir. Okuyuş, kırâata göre daha da nitelik kazanmıştır. Kırâatta dille buluşan Kur’ân-ı Kerim, tertîlde dilin yanısıra akıl ve gönülle de buluşmaktadır.

Kur’ân, okunarak ve incelenerek insanı, tabiatı ve ilâhî mesajı anlamayı hedef almıştır, bu hedefe de ancak tertîlle ulaşılır. Kur’ân, bu mertebede, lâfızları seslendirme hususunda kurallara uyarak, cümlelerin, kelimelerin, hatta harflerin tane tane okunmasını, bu sayede aklı, kalbi ve dili aynı anda meşgul ederek âyetlere yoğunlaşılmasını, ilâhî mesajların yüreklere işleyecek şekilde özümsemesini öğütler. O’nu okumak yüzeysel değil, derinlikli ve nitelikli olmalıdır. Allah Teâlâ sanki “Biz Kur’ân’ı sana anlayasın diye yavaş yavaş, kısım kısım indirdik, bu şekilde

idrakine sunduk; sen de O’nu aynı şekilde kısım kısım, her âyet üzerinde yoğunlaşarak, özümseyerek, planlı, düzenli, sabırlı, tefekkür ederek, parçalar arasındaki irtibatı keşfederek oku, oku ki hayatına yön vermede, seni huzurlu ve mutlu kılmada Kur’ân da amacına ulaşsın.” demektedir.

Nitelikli okumada Allah’ın istediği son ve hedeflenen mertebe, tilâvettir. “En özel okuma tarzı” vasfını kazanması, tertîl ile içselleştirilen âyetlerin, tilâvet ile amele dönüştürülmesinden kaynaklanır. İnanan kişi kırâat ve tertîl aşamalarından sonra, komutanının verdiği vazifeyi derhal yapma gayretinde olan bir asker misâli, okuyup anlam süzgecinden geçirdiği talimatı, tilâvette tatbik etmeye başlar. Secde âyetlerini okuyunca yapılması gereken secdeye “kırâat secdesi” değil de, “tilâvet secdesi” denmesindeki sebep de bu incelikten kaynaklanabilir.¹¹⁹

Gazzâlî (v.505/1111) tilâvetin lisan, akıl ve kalbin iştirak ettiği bir okuma şekli olduğunu vurgulamıştır. O’na göre tilâvette lisana düşen, harfleri tane tane ve doğru bir şekilde telâffuz etmek; akla¹²⁰ düşen, âyetleri yorumlamak; kalbe düşen ise emir ve yasaklarından öğüt alıp etkilenmektir. Dil tertîl ile okur, akıl tercüme eder, kalp de öğüt alır.¹²¹

Güloğlu’nun ifadesiyle “Öyleyse tilâvet, eşref-i mahlûkât olan insanın bütün varlığıyla, sahibinin kelâmına yönelmesini, O’nu kendisine uyulması gereken bir rehber kabul etmesini ve vird edinin derin bir saygı ve sevgi duygusuyla okumasını, sonra da gereğiyle âmil olmasını ifade eden bir kavramdır.”¹²²

Tilâvet, ayın güneşi takip etmesi gibi, Kur’ân’ın yörüngesine girmek demektir. Zihni, gönlü, nefsi ve davranışları Kur’ân’ın yörüngesine koyup, Kur’ân’la hareket etmek anlamındadır. Bu anlamda Kur’ân’ı tilâvet etmemek, kişinin hüsrânına

¹¹⁹ Yavuz Fırat, *Kırâat*, “Tertîl ve Tilâvet Kavramlarının Anlamsal Araştırma ve Karşılaştırması”, *Dergi Park/Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, c.1, sayı 13, 2002, s.268.

¹²⁰ Hz.Ali (r.a)’ye göre akıl iki türdür: Biri tabii olan (yani, insanı hayvandan farklı kılan) akıl, diğeri ise kesbî olan (çalışarak elde edilen) akıldır. Birinci olmadan ikincisi fayda sağlamaz. Gazzâlî’ye göre kesbî olan akla tecrübe ve gayretle ulaşılır. Kesbî akıl, olgunlaşmış, geçici lezzetlere boyun eğmeyen, şehveti yok eden bir kuvvettir. (Bkz. Gazzâlî, *el-İhyâ*, Kitâbu’l-İlm, s.101.)

¹²¹ Gazzâlî, *el-İhyâ*, Kitâbü Âdâb-i Tilâveti’l-Kur’ân, s.340.

¹²² Nazife Vildan Güloğlu, *Kur’ân-ı Kerim’de Tilâvet*, Doktora Tezi, Necmettin Erbakan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya, 2015, s.45.

neden olabilir. Allah Teâlâ kullarından, Kur'ân yeni nâzil olmuş gibi, Hz. Peygamber (s.a.v)'e öğretildiği en doğru şekliyle, lâfzının hakkını vererek, tefekkür ederek, derin bir anlayışla, mesajlarını kavrayarak ve o mesajları aynen uygulama çabası içerisinde bir okuma istemektedir. Tilâvet aşamasında tertîl, artık teslimiyet olmuştur, amel olmuştur, sadâkat olmuştur.

Ali Rıza Sağman (v.1384/1964), tilâvetin ruhlar üzerindeki tesirini şu güzel cümleleriyle aktarmaktadır: “Tilâvetin, Kur'ân lafızlarının taşıdığı bir hazine olduğu unutulmamalıdır. Tilâvet deyip de geçilemez! Çünkü bu tilâvet öyle bir belirme ve parlamadır ki, onun vasıtasıyla Kelâmullah'ın ruhlardaki haşmeti, hayattaki saltanatı perçinlenmektedir. Güzel seslerden süzülerek, müzik nağmelerinde yüzerek ufukları dolaşmakta, yerden göğe suûd (yükselmekte), gökten yere hübü (inmekte) etmektedir. Tilâvet yalnız ruhlar üzerinde ilahî bir zevk sağlamaktan ibaret kalmaz, aynı zamanda Kur'ân'daki sıhhatin de delilidir, zihinler üzerindeki kontrolüdür.”¹²³ Bu cümleler, belki sadece okuma ve anlama türündeki tilâvetin bile insana ne muhteşem güzellikler yaşatacağını anlatmaktadır. Kur'ân'ın ahlâkıyla ahlaklanma, amel etme ve Hz. Peygamber (s.a.v) gibi yaşayan bir Kur'ân haline dönüşme anlamındaki tilâvetin yaşatacağı güzellikler tasvîr bile edilemez.

1.3. Nitelikli Kur'ân Tilâvetinin Keyfiyeti

Potansiyel olarak bütün insanları etkileme gücüne sahip olan Kur'ân'ı, yüceliğine yakışır şekilde, özen ve itina ile, etkili bir şekilde okumak gerekir, çünkü O sıradan bir kelâm değil, Allah'ın kelâmıdır.

Kur'ân'ın okunmasıyla alâkalı esasları Allah Teâlâ, Cebrâil (a.s) vasıtasıyla Rasûlüne ta'lim eylemiş ve şöyle buyurmuştur: “*Sana (Kur'ân'ı) okutacağız ve Allah dilemedikçe unutmayacaksın.*”¹²⁴, “*Onu zihninde toplayıp okumanı sağlama işi bize aittir. O halde O'nu okuduğumuz zaman Sen okunuşunu takip et.*”¹²⁵ Bu âyetlerde de belirtildiği gibi, Hz. Peygamber Efendimiz (s.a.v) ilk Kur'ân talebesi olarak,

¹²³ Ali Rıza Sağman, *Kur'ân Mahiyeti-Başka Dile Çevrilmesi*, (nşr. Dücâne Cündioğlu), İslâmiyât y., Ankara, 1998, s.108.

¹²⁴ A'lâ 87/6-7.

¹²⁵ Kıyâme 75/17-18.

Kur'ân'ın okunuşunu, ilk muallim Cebrâil (a.s) vasıtasıyla, Allah'ın istediği usûl ve nitelikte, ilâhî disiplinle tilâvet eylemiştir. Ashabına da bu disiplin doğrultusunda eğitim vermiştir.¹²⁶ İbnü'l-Cezerî (v.833/1429), *en-Neşr* adlı eserinde İbn Huzeyme (r.a)'nin rivâyet ettiği şu hadisi nakleder: “Şüphesiz Allah, Kur'ân'ın indirildiği şekliyle okunmasını sever.”¹²⁷

Kur'ân-ı Kerim'i en güzel ve en doğru şekilde okuyup, istenilen hedefe ulaşmayı gaye edinen insan, “Kendilerine verdiğimiz kitabı hakkıyla okuyup ona uyanlar var ya, işte onlar o kitaba gerçek anlamda inanmış kimselerdir.”¹²⁸ âyetindeki “hakkıyla Kur'ân tilâveti”ni gerçekleştirebilmek için, önce de açıklandığı gibi, okuyuşunu lâfız ve mânâ dengesi üzerine binâ etmelidir. Tertîl konusunda Beyhakî'nin “Tertîl, harflerin tecvîdi, yani; harfleri mahreç ve sıfatlarına uygun okumak ve vakfları bilmektir, yani Kur'ân'ı vakf ve ibtidâ kurallarına riâyet ederek okumaktır.” dediğini aktarmıştık.¹²⁹ Tecvîd, nitelikli tilâvetin lâfız kanadını; vakf ve ibtidâ da, mânâ kanadını oluşturmaktadır. Lâfız sağlam ve güzel olur, telâffuzda da mânâ ön plana alınır, işte bu tesirli bir tilâvet olur.

Bu bölümde Kur'ân'ın ilk indirildiği ve Peygamber Efendimiz (s.a.v)'in okuduğu şekliyle, okuyan ve dinleyenin haz alacağı, huşu ve huzur duyacağı nitelikli bir tilâvetin keyfiyetinden bahsedilecektir.

1.3.1. Nitelikli Tilâvette Lâfzın Gözetilmesi

Bu bölümde nitelikli Kur'ân tilâvetinin lâfız yönünü oluşturan Tecvîd kurallarına, yani harflerin mahreç ve sıfatlarına uygun okumanın; tilâveti güzel sesle icrâ etmenin, bu arada sesin meyline tesir eden dudak hareketlerine dikkat etmenin önemi üzerinde durulacaktır.

¹²⁶ Mehmet Ali Sarı, *Kur'ân-ı Kerim'i Güzel Okuma Tekniği ve Kuralları*, 4.Baskı, İFAV y., İstanbul, 2013, s.19.

¹²⁷ İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, I/165.

¹²⁸ Bakara 2/121.

¹²⁹ Bkz. Temel, “Kıraatte Vakf-İbtida ve Anlama”, s.282.

1.3.1.1. Nitelikli Tilâvette Tecvîdin Anlam ve Önemi

Bir sözün belli bir disiplin içerisinde seslendirilmesi, o sözün güzelliğine güzellik katar. Yüce Rabbimizin “Ahsenü'l-hadîs” olarak nitelendirdiği¹³⁰ Kur’ân-ı Kerim, Allah katından lâfzıyla ve mânâsıyla indirilmiş,¹³¹ Arapça’da olmadığı halde, kendine has “tecvîd” denilen kaide ve kurallara uygun şekilde okunmak durumunda olan bir kitaptır. Bu özellik başka ilâhî kitaplarda olmayan bir mazhariyettir. Tecvîd, Kur’ân’ın ayrılmaz zarurî bir vasfıdır.¹³²

Tecvîd kelimesi, kırâatla alâkalı bir terim olarak Kur’ân’da geçmemekle beraber Hz. Peygamber (s.a.v) zamanında da kullanılmamıştı.¹³³ Hadislerde “terfîl, tahsîs, tahbîr ve tezyin” gibi ifadeler kullanılıyordu.¹³⁴ İlk defa Beyhakî tarafından söylenen “Tertîl, harfleri tecvîd etmek (güzelleştirmek) ve vakfları bilmektir.”¹³⁵ cümlesinde kullanılmıştır. Giderek yaygınlaşan “tecvîd” kelimesi, daha sonra tilâvet kurallarını ve harflerin fonetik özelliklerini ortaya koyan bir ilim haline gelmiştir. Amelî açıdan ilk uygulayan Peygamber Efendimiz (s.a.v)’dir.¹³⁶

Tecvîd kelimesi, تَفْعِيل (tef’îl) fiilinin جَوَّدَ kökünden ج و د kökünden gelen kullanımlara göz atmak veznindeki mastarıdır. Arapçadaki bu kökten gelen kullanımlara göz atmak gerekirse; جَوَّدَ الرَّجُلُ الشَّيْءَ “Adam o şeyi güzelleştirdi.” denilir. Kişi işini sağlam, ciddi ve uzmanca yaptığında أَجَادَ فُلَانٌ فِي عَمَلِهِ “Falanca işinde uzman oldu.” cümlesi kullanılır.¹³⁷ İsim olarak الْجَوْدَةُ “güzel, temiz, düzgün, duru” anlamına gelirken, onun zıddı “kötü, bozuk” anlamındaki الرَّدَاءَةُ kelimesidir. Araplarda söz veya fiiliyle bir şeyi iyi ve güzel yapan kişi için “رَجُلٌ مَجُودٌ” tabiri kullanılır. Bazen cömert olmak, malını bol bol ihsanda bulunmak anlamında: جُدْتُ لَهُ بِالْمَالِ جُودًا “Ona mal ile

¹³⁰ “Allah sözün en güzelini, birbiriyle uyumlu ve bıkılmadan tekrar tekrar okunan bir kitap olarak indirdi. Rablerinden korkanların, bu Kitab’ın etkisinden tüyleri ürperir, derken hem bedenleri ve hem de gönülleri Allah’ın zikrine ısınıp yumuşar.” (Zümer 39/23)

¹³¹ “Böylece biz onu (Kur’ân’ı) Arapça bir hüküm olarak indirdik.” (Ra’d 13/37); “Biz onu, akıl erdiresiniz diye Arapça bir Kur’ân olarak indirdik.”(Yûsuf 12/2).

¹³² Karaçam, *K.Kerim’in Faziletleri ve Okunma Kaideleri*, s.166-167.

¹³³ Bkz. Ğânim Kaddûrî el-Hamed, *Ebhâs fî Ulûmi’t-Tecvîd*, 1.Baskı, Dâru İmâri li’n-Neşri ve’t-Tevzî’, Umman, 2002, s.59-60; Sarı, *K.Kerim’i Güzel Okuma Tekniği ve Kuralları*, s.41.

¹³⁴ Komisyon, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, “Tevvîd” maddesi.

¹³⁵ İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, I/161.

¹³⁶ Sindî, *et-Teshîl*, s.36.

¹³⁷ İbn Manzûr, *Lisânü'l-Arab*, III/135; Sindî, , *et-Teshîl*, s.35.

bol ihsanda bulundum.” denilir. Atı ehilleştiren için جَادَ الْفَرَسُ جُودَةً “Atı iyice ehilleştirdi.”¹³⁸, yağmurun sağanak şeklinde yağdığını ifade için جَادَ (جُودَ) الْمَطْرُ “Yağmur iyi yağdı.” denilir.¹³⁹

Yukarıda verilen bilgileri göz önünde bulundurarak diyebiliriz ki, tecvîd lügatte; “güzelleştirmek, süslemek, bir şeyi hoş bir şekilde, güzelce, yerli yerince, iyi, temiz, sağlam, ciddi ve uzmanca yapmak; bir işe ehil olmak ve son derece eli açık/cömertlik olmaktır.” Kur’ânî açıdan “tecvîd” kavramı, gerçek anlamları ışığında; “Kur’ân’ın son derece güzel, etkili, ciddi bir gayretle, uzmanca, ehliyetli olarak, hakkını vererek, en mükemmel şekilde okunmasıdır.” sonucuna varılabilir. Denilmiştir ki: “Tecvîd, mükemmellikte en uç noktadır, güzellikte ise son noktaya ulaşmaktır.”¹⁴⁰

Tecvîd kitaplarında tecvîdin “Harflerin mahreç ve sıfatlarına uymak suretiyle, Kur’ân-ı Kerim’i hatasız okumayı öğreten bir ilimdir.”, “Harfleri mahreçlerinden çıkararak lâfızları güzelleştirmek ve harflere sıfatın her birinden lazım gelen hakkını vermektir.”¹⁴¹ gibi birçok ıstılâhî tanımı yapılmıştır. İbnü’l-Cezerî’ye göre tecvîd “Harflerin her bir sıfattan hakkını ve müstehakkını vermek ve her bir harfi aslına götürmektir.”¹⁴² Yine ona göre: “Tecvîd, tilâvetin süsü, kırâatın ziynetidir. Bu da, aşırıya kaçmaksızın, gelişigüzel yapmaksızın ve zorlanmaksızın harflerin hakkını vermek, mertebelerine göre sıralamak, her bir harfi mahrecinden çıkarmak ve benzerlerine katmak, telâffuzunu doğru yapmak, yani sözün kelime ve cümle şekline göre telâffuzunu güzel yapmakla olur.”¹⁴³ Süyûtî (v.911/1505) de “Tecvîd, kırâatın süsüdür. Harflerin hakkını vermek, tertibe riâyet etmek, harfi aslına ve mahrecine uygun okumak, ifrat ve tefrite gitmeksizin , harfin telaffuzunu

¹³⁸ Halil b. Ahmed, *Kitâbu’l-‘Ayn*, I/272; Zemahşerî, *Esâsü’l-Belâğa*, I/154; İbn Manzûr, *Lisânü’l-Arab*, III/135.

¹³⁹ Halil b. Ahmed, *Kitâbu’l-‘Ayn*, s. I/272; İsfahânî, *el-Müfredât*, s.103;

¹⁴⁰ Sindî, *et-Teshîl*, s.35; Kaddûrî, *Ebhâs*, s. 61.

¹⁴¹ Karakılıç, *K.Kerim Okuma Kaideleri*, s. 12; Ünlü, *K.Kerim’in Tecvîdi*, s.37-38; Karaçam, *K.Kerim’in Faziletleri ve Okunma Kaideleri*, s. 163-165; Pakdil, *Tecvîd ve Kıraat*, s.25-26; Sarı, *K.Kerim’i Güzel Okuma Tekniği ve Kuralları*, s.43-44.

¹⁴² Ebü’l-Hayr Şemsüddin Muhammed b. Muhammed b. Muhammed b. Alî b. Yûsuf el-Cezerî, *el-Mukaddime*, (thk. Eymen Rüşdi Süveyd), 4.Baskı, Dâru Nûri’l-Mektebât, Cidde, 2006, s.3-4.

¹⁴³ İbnü’l-Cezerî, *en-Neşr*, I/168.

bütün yönleriyle edâ etmektir.”¹⁴⁴ diyerek İbnü'l-Cezerî'nin sözünü desteklemektedir.

Sindî (v.1257/1841) tecvîdi “Her bir harfi mahrecinden çıkarmak suretiyle, Kur’ân-ı Kerim kelimelerinin eda keyfiyetlerini bilmek, her bir harfin (lâzîmî sıfatlarını uygulayarak) hakkını vermek ve (ârizî sıfatlarını uygulayarak) müstehakkını vermektir.”¹⁴⁵ şeklinde tanımlamıştır. Bu tanımlardan tecvîdin harflerin lâzîmî ve ârizî sıfatlarını, mahreçlerini ve fonetik özelliklerini kapsadığını görmekteyiz.

Tecvîdin konusu Kur’ân-ı Kerim ve kapsamındaki harflerin doğru ve güzel okunuşudur.¹⁴⁶ İlâhî Kelâm olan Kur’ân-ı Kerîm’i yüceliğine yakışır şekilde kusursuz okumak, dili her türlü hatadan korumak, “وَرَتِّلِ الْقُرْآنَ تَرْتِيلاً”¹⁴⁷ emrinin lâfız yönünün hakkını vermek suretiyle dünya ve ahiret sorumluluğundan kurtulmak ve ilâhî rızaya ermek de en büyük gayesidir.¹⁴⁸ Sindî “*et-Teshîl*” adlı eserinde tecvîdin güzelliğini şöyle kaleme döker: “Kur’ân’ı tecvîdle güzel bir şekilde okuyan kişi kalpleri cezbeder, yüreklere tesir eder, neredeyse akılları baştan alır. Kulaklar (Kur’ân’ı güzel okuyanın) tilâvetiyle zevklenir, kalpler kırâat ettiği esnada huşû duyar. Bu gerçekten şahit olunan ve hissedilen bir olgudur. İşte bu, Allah’ın kitabının fonetik yönden bir i’câzıdır.” Ve yine İbnü'l-Cezerî’den tecvîdin önemi hakkında naklettiği bir sözle devam eder: “Gerçekten biz hocalarımızdan sesi güzel olmayan, makam bilgisi bulunmayan, ama Kur’ân okuyuşu çok iyi, telâffuzu düzgün olanı idrâk ettik. Okuduğu zaman dinleyenleri coşturur, toplananların kalplerine tesir ederdi. Avamdan olsun, havastan olsun, Arapçayı bilen-bilmeyen bütün halk, kendi cemaatlerinden güzel sesli olanları bırakır, onu dinlemek üzere ona hücum ederlerdi.”¹⁴⁹

¹⁴⁴ Süyûtî, *İtkân*, s.249.

¹⁴⁵ Sindî, *et-Teshîl*, s. 35.

¹⁴⁶ İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, I/167.

¹⁴⁷ Müzzemmil 73/4.

¹⁴⁸ Karakılıç, *K.Kerim Okuma Kaideleri*, s. 13-17; Ünlü, *K.Kerim'in Tecvîdi*, s.39; Karaçam, *K.Kerim'in Faziletleri ve Okunma Kaideleri*, s.165-166; Pakdil, *Tecvîd ve Kıraat*, s.26; Sarı, *K.Kerim'i Güzel Okuma Tekniği ve Kuralları*, s.44.

¹⁴⁹ Sindî, *et-Teshîl*, s.40.

Herhangi bir edebî eser bile belli gramer kaidelerine riâyet edilerek okunur. Yüce Rabbimizin kelâmı olan Kur’ân-ı Kerim, itina ile okunmaya en layık olan kitaptır. Kırâat âlimleri tecvîdsiz bir kırâatı lâhn (hatalı okuyuş) saymışlardır.¹⁵⁰ İbnü’l-Cezerî “*Mukaddime*” adlı eserinde şöyle der: “Kur’ân’ı tecvîd ile okumak lâzım ve vaciptir. Kim Kur’ân’ı tecvîdsiz (gelişigüzel) okursa günahkâr olur. Çünkü Allah Kur’ân’ı tecvîdle indirdi ve bize kadar da (Kur’ân) tecvîdle okunarak geldi.”¹⁵¹

Hz. Peygamber Efendimiz (s.a.v) Kur’ân-ı Kerim’i kendisi bizzat tecvîd ile okumuş ve bu şekilde okuyan sahabileri de taltif etmiştir. Buhârî’de geçen bir hadiste Katâde (r.a) şöyle der: Enes b. Mâlik (r.a)’e Peygamber (s.a.v)’in nasıl Kur’ân okuduğunu sordum. Dedi ki: “O, uzata uzata (hakkını vererek) okurdu.”¹⁵² Efendimiz (s.a.v) Kur’ân’ı tecvîdle okuma hususunda kendisine büyük bir kabiliyet verilen Abdullah İbni Mes’ud (r.a)’u takdir ederek: “Kur’ân’ı nazil olduğu gibi okumak isteyen, İbnü Ümmi Abd (Abdullah b. Mesud)’in kırâatı gibi okusun.”¹⁵³ buyurmuşlardı. Yine tecvîd konusunda uzman olan dört sahabiden Kur’ân öğrenilmesini tavsiye etmişti; “Dört kişiden Kur’ân’ı alınız: Abdullah b. Mes’ud’dan, Sâlim Mevlâ Ebî Huzeyfe’dan, Ubey b. Ka’b’dan ve Muaz b. Cebel’dan.”¹⁵⁴ Böylece Hz. Peygamber (s.a.v) Kur’ân okumanın sıradan bir okuyuş olmadığını, onun belirli usûl ve kaidelere göre ta’lim olunması gerektiğini vurguluyordu.

Elmalılı tecvîdin gerekliliği konusunda şu açıklamayı yapmıştır: “Bir söz haddi zâtında ne kadar güzel olursa olsun, gereği gibi güzel okunmayınca, güzelliği kalmaz. Kelâmın tertîl ile güzel söylenmesi ve okunması ise, sade ses güzelliği ile gelişigüzel eze büze teğannî etmek kabilinden bir musiki işi değildir. Kelimelerin dizilişinin mânâ ile uyum sağlaması ve dilin fesâhat ve belağatı hakkıyla gözetilerek ruhî ve manevî bir uygunlukla, (yerine göre şiddetli, yerine göre yumuşak, yerine

¹⁵⁰ Süyûtî, *el-İtkan*, s.249.

¹⁵¹ İbnü’l-Cezerî, *Mukaddime*, s.3.

¹⁵² Buhârî, *Fedâilü’l-Kur’ân*, 29.

¹⁵³ Buhârî, *Kitâbü’t-Tefsîr*, 81.

¹⁵⁴ Buhârî, *Fedâilü’s-Sahâbe*, 27.

göre uzun, yerine göre kısa okuma, yerine göre ğunne, yerine göre izhar, yerine göre ihfa, yerine göre iklâb, yerine göre vasıl, yerine göre sekte veya vakf yapılarak) mânâyı duymak ve mümkün olduğu kadar duyurmak olmak üzere tecvîd ile okuma işidir. Bu sebeple Kur’ân okumak için tertîl ve tecvîd lâzımdır. Tecvîd de kaf çatlatmak derdiyle, çatlatmakta mânâyı kaybetmek değildir.”¹⁵⁵

Kısacası nitelikli olan en doğru ve en güzel okuyuş tecvîdsiz düşünülemez. İbnü’l-Cezerî’nin dediği gibi; “Tecvîdle okuyan kişi, ecir elde eden, ihsan sahibi bir insandır. Tecvîdli okumayan ise, ya yetersiz kötü biridir, ya ihmalkâr bir kibirlidir, ya da mazeret sahibi kekeme biridir.”¹⁵⁶ Tecvîd kaideleri gözetilerek icrâ edilen bir okuyuş, Kur’ân’ın fesâhat ve belâğatına uygun bir okuyuştur. Tecvîdin tanımlarından da anlaşılacağı üzere tecvîd hem teoriği, hem de pratiği içeren bir ilimdir. Bu pratik, Kur’ân harflerinin mahrec ve sıfatlarını “fem-i muhsin” denilen, tecvîd kaidelerini hakkıyla uygulayan, okuyuşu son derece sağlam ve güzel olan bir hocanın ağzından bizzat almak, çokça çalışıp dili kırâata yatkın hale getirmek şeklinde olmalıdır. Diğer ilimlere nispetle, tecvîd ilminde hocaya olan ihtiyaç çok daha fazladır.¹⁵⁷ Şimdi de tecvîdin aslını oluşturan mahrec ve sıfatların öneminden, güzel sesin tecvîddeki özel yerinden bahsedilecektir.

1.3.1.1.1. Nitelikli Tilâvette Harflerin Mahrec ve Sıfatlarını Bilmenin Önemi

Kur’ân-ı Kerim, kendi tabiriyle “*Bilen bir topluluk için âyetleri apaçık anlaşılır hale getirilmiş, Arapça okunan bir kitaptır.*”¹⁵⁸ Ve dili ne olursa olsun bütün insanlık için gönderilmiştir.¹⁵⁹ Arap olan ya da olmayan herkesin Kur’ân’ın mânâsını anlaması beklenemez. Ancak lâfzını öğrenip doğru telâffuz etmesi mümkündür. Çoğu insanda harfleri fasih Arapçaya uygun telâffuz etme ve lisânını Arapçaya yatkın hale getirme istidâdı vardır. Bu nitelik, tecvîdde mâhir bir hocadan dinleyerek (semâ) ve ağzından okuyuşu bizzat görüp alarak (müşâfehe) kazanılabilir. Kur’ân

¹⁵⁵ Elmalılı, *Hak Dini Kur’ân Dili*, VIII/5427.

¹⁵⁶ İbnü’l-Cezerî, *en-Neşr*, I/167.

¹⁵⁷ Bkz. Sindî, *et-Teshîl*, s.43; Sağman, *Yeni Sağman Tecvîdi*, s.5-6; Karaçam, *K.Kerim’in Faziletleri ve Okunma Kaideleri*, s.173.

¹⁵⁸ Fussilet 41/3.

¹⁵⁹ En’âm 6/19; İbrâhim 14/52; Kalem 68/52

kelimelerinin Türkçe kelimeleri telâffuz eder gibi okunması, nitelik açısından önemli bir problemdir.

Kur'ân lâfızlarının yapı taşlarını oluşturan harflerin, mahrec ve sıfatlarını bilmek tecvîdin esasını oluşturmaktadır. Kur'ân okumayı öğrenmek isteyen bir kişi, harflerin mahrec ve sıfatlarını çok iyi öğrenmeli, sağlam telaffuz edebilmelidir.¹⁶⁰ Nitekim İbnü'l-Cezerî “*Mukaddime*” adlı eserinin başında der ki: “Kur'ân okuyanların okumaya başlamadan önce, dillerin en fasihi olan Arapçayı telâffuz edebilmeleri için, ilk olarak harflerin mahrec ve sıfatlarını bilmeleri gerekir.”¹⁶¹ Tecvîd kitaplarında, tecvîdin esasını oluşturan “harflerin mahrec ve sıfatları” konusuna geniş bir şekilde yer verilmiştir.

Tecvîd literatüründe mahrec, harfin çıktığı (veya doğduğu) ve başka harflerden temyiz ve tefrik edildiği yere denilmektedir. Harfler, halk (boğaz), lisân (dil) ve şefetân (dudaklar)dan oluşan üç hakiki; cevf (ağız ve boğaz boşluğu) ve hayşûm (geniz) dan oluşan iki takdîrî, toplamda beş bölgeden telâffuz edilmektedir. Mahreclerin sayısı konusunda ihtilâf olmakla beraber, İbnü'l-Cezerî'ye göre on yedi tanedir. Bunlardan üç tanesi boğaz bölgesindedir, altı harf üç mahreçten çıkmaktadır; on tanesi dil bölgesindedir, on sekiz harf bu mahreçlerden çıkmaktadır; iki tanesi dudak bölgesindedir, dört harf bu mahreçlerden çıkmaktadır; ağız boşluğunun tek mahreci vardır, med harfleri dediğimiz üç harf buradan çıkar; son olarak geniz boşluğu da tek mahreçten ibarettir, ğunne dediğimiz inilti ses de buradan çıkar. Toplamda yirmi sekiz hece harfi, on beş farklı noktadan çıkmaktadır. İki noktadan ise, hece harfleri dışındaki med harfleriyle ğunne sesi çıkar.¹⁶²

Tecvîd ıstılahında sıfat, mahrecde meydana gelişi sırasında harfin sesine ârız olan keyfiyete (niteliğe) denir. Harfin, mahrecinden okunurken, sesinde duyulan sertlik-yumuşaklık, zayıflık-kuvvetlilik, kalınlık-incelik, kalınlığının az veya çok

¹⁶⁰ Sindî, *et-Teshîl*, s.48.

¹⁶¹ İbnü'l-Cezerî, *Mukaddime*, s.1.

¹⁶² Harflerin mahrecleri hakkında geniş bilgi için bkz. İbnü'l-Cezerî, *Mukaddime*, s.1-2; Süyûtî, *İtkân*, s.250-252; Sindî, *et-Teshîl*, s.50-55; Karakılıç, *K.Kerim Okuma Kaideleri*, s.25-34; Ünlü, *K.Kerim'in Tecvîdi*, s.56-62; Karaçam, *K.Kerim'in Faziletleri ve Okunma Kaideleri*, s.190-196; Pakdil, *Ta'lim, Tecvîd ve Kiraat*, s.59-68, Sarı, *K.Kerim'i Güzel Okuma Tekniği ve Kuralları*, 59-60.

olması, sesin mahreçte ak(a)maması, az akması veya çok akması, nefesin akması veya akmaması, vb. nitelikler, yani sesin aldığı şekil ve durumlar o harfin sıfatlarını ifade eder. Arapça’da bu nitelikler kırktan fazladır.

Mahrecleri bir olan harfleri birbirinden sıfatları sayesinde ayırırız. Meselâ ط, د ve ت harfleri dilin damağa yapıştığı aynı noktadan çıkmasına rağmen, bu harfleri kalınlık-incelik, sertlik-yumuşaklık özelliklerine göre temyiz edebiliriz.

Sıfatlar lâzîmî (zâtî/aslî) ve ârizî olmak üzere iki kısımdır. Lâzîmî olanlar, harfin zâtına mahsus olup, ondan ayrılması mümkün olmayan sıfatlardır. Bunlar harfin sesinde duyulan karakteristik özellikleridir; yani harfin olmazsa olmazlarıdır. Uygulanmaması veya değiştirilmesi durumunda lahn-ı celî (açık/büyük hata) meydana gelir.¹⁶³ Çünkü bu durumda harf değişmektedir, dolayısıyla kelimenin anlamı da bozulmaktadır. Bir harfte en az beş, en fazla yedi lâzîmî sıfat (karakteristik özellik) bulunur; bunlar nefesle (cehr/hems), sesle (şiddet/rihvet/beyniyye), kalınlık veya incelikle (isti'lâ/istifâle), dil ile damak arasının açık veya dar olmasıyla (infitaḥ/itbak), telâffuzun kolaylığı veya zorluğuyla (izlâk/ismât), ya da mahrecinden çıkarken harfin sesindeki birtakım özel niteliklerle (kalkale, tekrîr, ğunne, istitâle, lîn, tefeşşî, inhiraf, safîr) alâkalı olabilir. Bazı sıfatlar harf sâkin (pasif) iken, bazıları da harf aktif (harekeli) iken ortaya çıkar. Bütün bu nitelikler, harflerin doğru ve sağlam okunmasını sağlarken, Kur’ân’a fonetik¹⁶⁴ açıdan bir zenginlik, telâffuz açısından güzellikler kazandırmaktadır.

Ârizî sıfatlar ise, harfin zâtına mahsus olmayan, bazen harfle birlikte bulunan, bazen de harften ayrılabilen, uygulanmadığında harfin zâtını/aslını değiştirmeyen, mânânın bozulmasına sebep olmayan sıfatlardır. Bunlar şimdiye kadar Tecvîd derslerinde gösterilen ihfâ, izhar, idğam, iklâb, fer’î med çeşitleri, tefhîm, terkîk gibi sıfatlardır. Bunlar tilâveti süsleyip güzelleştirmenin yanısıra telâffuz kolaylığı da

¹⁶³ Lahn konusu ileride “Günümüzde Kur’ân Tilâvetinde Karşılaşılan Yaygın Hatalar” bölümünde işlenecektir.

¹⁶⁴ Bir dildeki sesleri bütün özellikleriyle ve ayrıntılarıyla ortaya koyan; dilin seslerini inceleyen kısmına fonetik (dil sesleri) denir. Fonetik’in ana konusu telâffuz keyfiyetidir. (Bkz. Necdet Çağıl, *Kirâat Olgusu Çerçevesinde Kur’ân’ın Belağat ve Fonetik Yapısı*, İlâhiyat Yayınları, Ankara, 2005, s. 17-22.

sağlamaktadır. Anlamda bozukluğa neden olmadıkları için, terk edilmeleri durumunda “lahn-ı hafî (gizli /küçük hata) meydana gelir.”¹⁶⁵

Geçmişten günümüze Kur’ân ta’liminde, harflerin lâzîmî/zâtî sıfatlarının ihmal edilip, Tecvîd sadece mahrec ve ihfa, izhar, iklab, idğam, med kuralları vb. gibi ârizî sıfatlardan ibaretmiş gibi bir eğitim metodu izlenmesi, nitelikli Kur’ân tilâvetinde önemli bir problem teşkil etmiştir. Bilindiği üzere “sıfat” kavramı genel olarak, kendi kendine bulunamayıp, varlığı başkasının varlığı ile kâim olan şey veya mânâlara denmektedir.¹⁶⁶ Bir varlık ancak sıfatlarıyla belirgin ve olgun hale gelir. Bir harfî kendine mahsus mahrecinden çıkıp çıkmadığını sıfatları belirler. Kur’ân harflerinin zâtî sıfatları da, harfin mahreciyle birlikte harfi, o harf yapan, ideal ve olgun hale getiren, tilâvete tat katan, okuyuşa albenili bir nitelik kazandıran fenomenlerdir. Çünkü bir harf, onunla ilgili çıkan seslerin bütününden ibarettir. Aslı sıfatlarının hakkı verilmeden icrâ edilen bir tilâvet, ya ifrat (fazlalık), ya da tefrit (noksanlık) çizgisine kayarak, kulakları tırmalayan rahatsız edici bir şekle bürünebilir. Bu sebeple lâzîmî sıfatlar, harf için bir ölçüdür, mihenktir.¹⁶⁷

Kur’ân harfleri, gerek yapısal, gerek niteliksel özellikleriyle son derece zengin ve renkli bir fonetiğe sahiptir. Bu zenginliğe bir örnek olması açısından, birçok dilde tek telaffuz noktası bulunan “he” harfinin, Kur’ân’ın indiği dil olan Arapçada, farklı fonetiğe sahip üç harf (ح : ha, ح : hâ, ه : hê) olarak, boğaz bölgesinin farklı üç noktasından telaffuzu gösterilebilir. Kur’ân harflerinin asıl mahrecinden ve sıfatlarına uygun bir şekilde telâffuz edilmesiyle kırâat son derece güzelleşmekte, medleriyle, ğunnesiyle, kısacası bütün ses özellikleriyle ortaya hayranlık veren bir kompozisyon ve bir ses armonisi çıkmaktadır. Bu, Kur’ân lâfzının ve nazmının i’câz’î bir yönüdür.¹⁶⁸ Dilleri Arapça olan bir toplumu bile kendisine hayran bırakan Yüce Beyân, harflerin mahrecinden çıkış ahengi, birbirleriyle uyumu, yumuşak ve

¹⁶⁵ Harflerin sıfatlarıyla alakalı geniş bilgi için bkz. İbnü’l-Cezerî, *en-Neşr*, I/160-163; Süyûtî, *İtkân*, s.251; Sindî, *et-Teshîl*, s.56-95; Karakılıç, *K.Kerim Okuma Kaideleri*, s.25-34; Ünlü, *K.Kerim’in Tecvîdi*, s.46-55; Karaçam, *K.Kerim’in Faziletleri ve Okunma Kaideleri*, s.197-226; Pakdil, *Ta’lim, Tecvîd ve Kıraat*, s.68-81, Sarı, *K.Kerim’i Güzel Okuma Tekniği ve Kuralları*, 61-70.

¹⁶⁶ Ünlü, *K.Kerim’in Tecvîdi*, s.46.

¹⁶⁷ Sağman, *Sağman Tecvîdi*, s.20; Karakılıç, *K.Kerim Okuma Kaideleri*, s.23.

¹⁶⁸ Bkz. Alican Dağdeviren, “Kur’ân’ın Fonetik İ’câzı”, *Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Sayı: 20 (2009/2), s.73.

doğal telâffuzu ile ruhları okşamakta, zihinlere ve gönüllere huzur ve şifa kaynağı olmaktadır.

Kur'ân-ı Kerim'in anlam ve fonetik dokusuyla yüreklere hitap edebilmesi için, mahrec ve sıfatlarının hakkını vermenin önemine değindik. Lâkin problem teşkil eden bir meseleye daha dikkat çekmek isteriz: Ana dili Arapça olmayan Anadolu insanının, harfleri tam doğru noktasından (mahrecinden) ve sıfatlarına uygun tarzda okumayıp, kolaycılığa kaçarak, Türkçe harfleri seslendirdiği tarzda telâffuz etmesinin bir tefrit hatası olduğundan bahsetmiştik. Ama nitelikli tilâvetin tefritten olduğu kadar, ifrattan da uzak olması gerekmektedir, hatta ifrat hatası, tefrite göre daha da büyük bir hatadır. Kur'ân'ın, seslerle örülü mimarisi çok güçlü bir iç ahenge sahiptir. İyi ve doğru okuma kaygısıyla harflerin telâffuzunda aşırıya kaçılması, harflere yüklenilmesi, patlatarak, çatlatacak, zorlayarak okuma bu ahengi bozup, gönüllere huzur vermek yerine, dinleyenleri çok fazla rahatsız etmektedir.

İbnü'l-Cezerî bu hususu şöyle izah eder: “Tecvîd; lâfızları, kelimeleri çiğnemek, ağzı doldurarak zorlayarak okumak, kelimeleri çıkarırken ağzı bükme, okurken gök gürlemesi gibi okumak, kelimeleri okurken şeddeyi miktarından çok tutmak, meddi kısaltmak, ğunnelerde inleyerek aşırılığa kaçmak, ra'ları telâffuz ederken ra'ya baskı yaparak tekrîrinde aşırıya kaçmak değildir. İnsan tabiatı böyle bir okuyuştan nefret eder, kalpler rahatsız olur ve kulakları da tırmalar. Ama makbul olan, güzel olan kırâata gelince, bu kırâat kolay, akıcı, tatlı ve hoştur. Bu güzel kırâatte lafızları çiğneme ve ağızda geveleme yoktur. Zorlayarak ve yüklenerek okumak da yoktur. Okuyuşta sunnîlik ve yapmacık tavır almak da yoktur. Arabın akıcı ve fasih okuyuşundan uzak değil, kırâat ve edâ ehlinin okuduğu kırâat vecihlerinden birisine de uygundur.”¹⁶⁹

Kırâat imamlarından Hamza b. Zeyyât el-Kûfi (v.156/773) de, tecvîdin hükümlerini uygulamada aşırı titizlik gösteren harflere çok baskı yapan birisine

¹⁶⁹ İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, I/169; Sindî, *et-Teshîl*, s. 44.

“Bilmez misin ki kıvırcığın ötesi daha fazla kıvırcık olmaktır. Beyazın ötesi de alacalı olmaktır. Kırâatın bir derece aşırılığı da kırâat değildir, demiştir.¹⁷⁰

Ebu Said el-Hudri (r.a)’den rivâyet edilen “Doğu tarafından birtakım insanlar zuhur edecek, onlar Kur’ân-ı Kerim’i okuyacaklar, fakat Kur’ân-ı Kerim onların gırtlaklarından aşağı geçmeyecek.”¹⁷¹ hadisindeki “gırtlaklarından aşağı geçmeyecek” ifadesi, her ne kadar Kur’ân’ın hükümlerini yaşamama konusuyla alâkalı olsa da, Kur’ân harflerini gırtlaktan çıkarma kaygısıyla mânâ odaklı değil de harf odaklı okumak, harflerdeki ölçüyü kaçırmak ve dolayısıyla kırâatın yüreklere tesir edememesi, Kur’ân’ın amacına ulaşamaması, rahmet, hidâyet ve şifa kaynağı olamaması anlamına da gelebilir. Allah’ın beyânı olan Kur’ân-ı Kerim, Allah’ın istediği şekilde yumuşak bir insicam içerisinde, asıl mahrecine ve sıfat ölçülerine uygun okunmalı ki, böylece tilâvet okuyana da dinleyene de tesir edebilsin.

1.2.1.1.2. Kur’ân’ı Güzel Sesle Okumanın Nitelikli Tilâvetteki Yeri

Kur’ân-ı Kerim fesâhat ve belâgat yönleriyle benzeri bulunmayan bir kitaptır. Kur’ân’ın ilk muhatabı olan Arap toplumunun Kur’ân nazmında hissedip etkilendiği ilk yön, ses nizâmı olmuştur. Araplar, şiirlerinde ses nizamına yönelmişlerse de, Kur’ân nazmındaki tabîlik ve kolaylık benzeri bir ses ahengine asla şahit olmamışlardır. Kur’ân’ın kendine has orijinal bir mûsikîsi¹⁷² vardır. Onun mûsikî yönü notalara değil; metin yapısı ve bu yapıyı oluşturan harfler, mahrecleri, ses doğrultuları (harekeler), harflerin sıfatları, kelimelerin dizilişi, harfler ve kelimeler arasındaki insicâm, fâsılalar¹⁷³, tecvîd kaideleri ve bunlarla iç içe olan anlam dokusuna bağlıdır. Harflerin, kelimelerin ve âyetlerin telâffuzunda; harflerin sakin ve

¹⁷⁰ İbnü’l-Cezerî, *en-Neşr*, I/163; Sindî, *et-Teshîl*, s. 44.

¹⁷¹ Buhârî, *Tevhid*, 57.

¹⁷² Mûsikî, çıkardığımız seslerin ölçülü bir zamanda, bir usulün düzenine uyarak hareket edip, belirli bir yerde karar kılıp durması ve işitme gücümüze zevk vermesi demektir. (Bkz. Komisyon, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, XXXI/257.)

¹⁷³ Fâsıla: Arapça “fasl” kökünden türeyen ve çoğulu “fevâsıl” olan kelime sözlükte “ara, aralık, ayıran şey, bölme” gibi anlamlara gelmektedir. Kur’ân âyetlerinin son kelimesine, içinde bulunduğu âyetle onu takip eden âyeti birbirinden ayırdığı için “fâsıla”, son harfine de “el-harfü’l-fâsıla” adı verilmiştir; bazı âlimlere göre ise fâsıladan maksat kelimenin tamamı değil, sadece son harfidir. (Bkz. Komisyon, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, XII/209.)

harekeli okunuşlarında, med, kasr ve idğamların uygulanmasında, ğunnelerin¹⁷⁴ titreşiminde oluşan o ahenk, ışığın pervaneleri cezbetmesi gibi ruhları kendisine çeker, en katı yüreklere bile tesir eder. Bir harfi yerinden oynatmak, bir harekeyi değiştirmek, sâkin harfe hareke vermek ahengini bozuverir. Bu özellikler Arapça'ya değil, tecvîd sistemi sayesinde Kur'ân'a has bir özelliktir ve Kur'ân'ın i'câzî yönlerinden biridir.¹⁷⁵

Hamîdullah (v.1423/2002) “Kur'ân-ı Kerim Tarihi” isimli eserinde, Fransız müzisyen Abdullah Gilles Gilbert'in, şiir olmadığı halde şiir gibi müzikal bir ahenge, ritme ve uyaklara sahip olması nedeniyle, Kur'ân'a olan hayranlığını şöyle anlatır:

“Ben onu ilk defa, İstanbul'da üniversitede çalıştığım sırada tanıdım. O, turist olarak geldiği (Türkiye'de) zaman zaman Kur'ân'ın tilâvet edildiği kimi toplantılara katıldı. Okunan metnin bir şiir değil de düzyazı olduğunu öğrendiğinde, öylesine heyecanlanıp etkilenmişti ki, sonunda Müslüman olmuştu. Bana diyordu ki: “Dünyanın bütün dillerinde şiirde ritim mevcuttur, ama hiçbir yerde düzyazıda ritim görülmemektedir. Kur'ân bunun tek istisnasıdır. Öyle ki, Kur'ân okunurken ondan yalnızca bir kelime değil, kelimenin içinden bir tek harf bile çıkarılacak olursa, bu, tıpkı bir şiir dizesinde yapıldığında olduğu gibi, kulak tırmalayıcı olur.” Çok anlamasam da, ona hayran kalmıştım. O, bir gün üniversitede beni ziyarete geldi. Oldukça üzüntülü ve sinirliydi. Bana; “Atalarımızın Kur'ân'ın kimi bölümlerini kaybettiklerini düşünüyorum!” dedi. Ben “nasıl olur?” diye sorduğumda, cevaben şöyle dedi: “110. Surenin ikinci âyetini şöyle okuyorlar: يَدْخُلُونَ فِي دِينِ اللَّهِ أَفْوَاجًا (yedhulûne fi dînilâhi efvâcâ.)¹⁷⁶ Böyle bir okuma müzikalite açısından imkansız! Allah'ın sözü böyle olamaz! Bana bir şeyler eksikmiş gibi geliyor.” Ben de dedim ki: “Hayır, bu böyle okunmaz. Bunu şöyle okumak lâzım; يَدْخُلُونَ فِي دِينِ اللَّهِ أَفْوَاجًا فَسَبِّحْ (yedhulûne fi dînilâhi efvâcen fesebbih.) Böylece “efvâcâ”nın sonunda değil, “fesebbih”’in sonunda duraklama yapılmalıdır. Bu şekilde, nefes almak için duraklama yapıldıktan sonra, yeniden فَسَبِّحْ بِحَمْدِ رَبِّكَ وَاسْتَعِزَّ بِهِ (fesebbih bi hamdi

¹⁷⁴ Ğunne: Lügatte, terennüm veya dil hareketsiz olduğu halde genizden getirilen sestir. Istilahta ise, genizden çıkarılan lezzetli (anamlı) sestir. (Bkz. Sindî, *et-Teshîl*, s. 61)

¹⁷⁵ Dağdeviren, “Kur'ân'ın Fonetik I'câzı”, s.84.

¹⁷⁶ Nasr 110/2.

rabbike vesteğfirh) diye okumaya başlanır.” Gilbert büsbütün hayrete kapılıp dedi ki: “Yaa!..Gerçekten öyle mi?..Hakikaten senin okuduğun gibiyse, işte o zaman tamam oldu. Şimdi inancımı tazeliyorum!..” (Hemen hatırlatalım ki, müzikalite hiç gözönünde bulundurulmasa bile, “efvâcâ” kelimesi üzerinde duraklama yapılamaz; çünkü cümle eksik kalır. Şartın cevabı olan “fesebbih” cümlede yer almamış olur. Bu nedenle ancak “fesebbih” ten sonra duraklama yapılmalıdır.)”¹⁷⁷

Peygamber Efendimiz (s.a.v) şöyle buyururlar: “Muhakkak ki beyânda (sözde) tesir gücü vardır.”¹⁷⁸ Sözlerin en güzeli (ahsenü'l-hadîs)¹⁷⁹ olan Kur’ân-ı Kerim de tecvîd ve tertîline uygun tilâvet edildiğinde, dinleyenler üzerinde büyük bir etki yapar, ruh bunu hisseder, şuurun hassas telleri ihtizâza gelir. Kur’ân-ı Kerîm’in insan üzerindeki bu tesir potansiyeli onun fesâhati, belâgati ve kendine has üslûbundandır. Kur’ân-ı Kerim tecvîd ve temsîle riâyet ederek okunduğunda, musıkîyi O’ndan ayırmak mümkün olmaz.¹⁸⁰ Nitekim Sağman Tecvîdi’nde Ali Rıza Sağman (v.1417/1996) şöyle demektedir: “Tilâvetin özünde musikî dahildir. Musıkîsiz tilâvet mümkün değildir, yapılamaz, hatta tasarlanamaz.”¹⁸¹

Geçmişten günümüze Kur’ân-ı Kerim’in bu fonetik yapısına hayran kalıp ziyadesiyle etkilenen ve şuurunu titreyen çok insan vardır. Kur’ân’ın ilk indirildiği asra bakacak olursak, Hz. Ömer, Ebu Zerr ve Tufeyl b. Amr gibi çokları İlahî Beyân’ın etkisine kapılıp kendilerinden geçmişler, kaskatı olan kalpleri derinden çalkalanıp yumuşamış ve inkârı bırakıp imânâ yönelmişlerdir. Yine Ebû Süfyan, Ebû Cehil ve Ahnes b. Şerik gibi Mekke’nin aristokrat öncüleri, Kur’ân’ın fonetik yönüne hayran kalıp Kur’ân dinlemek için türlü türlü yollara başvurmuş, hatta zaman zaman birbirlerinden habersiz olarak, gizli gizli Efendimiz (s.a.v)’in evine, penceresinin altına gelip O’nun eşsiz okuyuşunu dinlemişler ve karşılaştıklarında da birbirlerini

¹⁷⁷ Muhammed Hamidullah, *Kur’ân-ı Kerim Tarihi*, (çev. Abdülaziz Hatip ve Mahmut Kanık), 2.Baskı, Beyân y., İstanbul, 2010. s.102.

¹⁷⁸ Buhârî, Tıb, 51; Ebu Davud, Edeb 95; Tirmizî, Edeb, 63.

¹⁷⁹ Zümer 39/23.

¹⁸⁰ Aksoy, *Kur’ân’ı Okuma Âdâbı*, s.63.

¹⁸¹ Sağman, *Sağman Tecvîdi*, s.43.

kınamışlardı. Buna rağmen Kur'ân'a karşı hayranlıklarını gizleyip inkarda direnmeye devam etmişlerdi.¹⁸²

Güzel sese gelince, o Kur'ân'ın güzelliklerine güzellik katar. Peygamber Efendimiz (s.a.v)'in sesinin güzel olduğuna ve makamlı Kur'ân okuduğuna dair birçok rivâyet vardır: Sahâbîlerden Berâ b. Azîb (r.a) bir defasında şöyle demiştir: "Peygamber (s.a.v)'i yatsıda 've't-tîni ve'z-zeytûn' suresini okuyorken işittim. O'nun sesinden veya okuyuşundan daha güzel olan bir kimseyi dinlemedim."¹⁸³ Yine Ebû Hüreyre (r.a) Peygamberimiz (s.a.v)'den: "Yüce Allah Peygamber'ine Kur'ân'ı (açıktan) teğanni (güzel ses ve makam) ile okumasına müsaade ettiği kadar hiçbir şeye müsaade etmemiştir."¹⁸⁴ rivâyetini nakletmiştir. Hz. Peygamber Efendimiz (s.a.v)'in nağmeli okuyuşuna bizzat şahit olan Abdullah b. Muğaffel (r.a) de şöyle demiştir: "Mekke'nin fethi günü Allah'ın Rasulünü devesinin üzerinde, deve yürüdüğü halde Fetih suresini/suresinden okuyorken gördüm; yumuşak bir şekilde ve tercî' (sesini titreterek ve nağme) yaparak okuyordu."¹⁸⁵

Hz. Peygamber (s.a.v) Kur'ân'ı en güzel şekilde tilâvet etmenin yanısıra, O'nu güzel sesle okuyanlardan da hoşlanıyor ve onlara iltifat ediyordu. Hz. Âişe (r.anha) şöyle anlatmıştır: Bir gece, yatsıdan sonra Rasulü Allah (s.a.v)'in yanına gelmekte geciktim. Sonra geldim. Rasülullah: "Neredeydin?" diye sordu. "Ashabından bir adamın Kur'ân okuyuşunu dinliyordum, onun okuyuşunun ve sesinin benzerini hiç kimseden işitmedim." dedim. Bunun üzerine Rasulü Allah (s.a.v) ile birlikte gidip onu dinledik. Bana dönüp şöyle buyurdu: "Bu, Ebu Huzeyfe'nin azadlısı Sâlim'dir. Benim ümmetim arasında bunun gibisini yaratan Allah'a hamdolsun!"¹⁸⁶

¹⁸² Ebû Muhammed Cemalüddin Abdülmelik b. Hişâm, *es-Siretü'n-Nebeviyye (Siretü İbn Hişam)*, (thk. Ömer Abdüsselam Tedmürî), Dâru'l-Kitâbi'l-Arabî, Beyrût, 1988, I/282, 315, 360; II/ 381; III/179, 323.

¹⁸³ Buhârî, *Tevhîd*, 52.; Ebû Zekeriyya Yahyâ b. Şeref en-Nevevî, *Tibyân fî Hameleti'l-Kur'ân*, 1.Baskı, Dâru Bedr, Mısır, 2006, s.142.

¹⁸⁴ Buhârî, *Tevhîd*, 52; Fedâilü'l-Kur'ân, 19.

¹⁸⁵ Buhârî, *Fedâilü'l-Kur'ân*, 30.

¹⁸⁶ İbn Mâce, *İkâmetü's-salât*, 176.

Yine Peygamberimiz (s.a.v), bir gece Ebû Musa el-Eş'ari (r.a)'nin Kur'ân okuyuşunu dinlemişti. Ertesi gün ona şöyle buyurdu: “Ey Ebû Musa! Şüphesiz sana, Dâvûd Peygamber'in mızmarlarından bir mızmar (nağmelerinden bir nağme, makamlarından bir makam) verilmiştir. O da: “Eğer sizin benim okuyuşumu dinlediğinizi bilseydim, kırâatımı sizin için daha güzel yapar, süslerdim.” diye cevap vermiştir.¹⁸⁷ İbn-i Mâce (v.273/887)'nin bildirdiğine göre, aynı iltifata Abdullah b. Kays (r.a) da mazhar olmuştur.¹⁸⁸

Allah'ın Rasülü Abdullah b. Mes'ud (r.a)'un güzel tilâvetini de çok sever, zaman zaman onu dinlemek isterdi. Abdullah (r.a) anlatıyor: Hz. Peygamber (s.a.v) bana dedi ki: “Bana Kur'ân oku!” Kur'ân size indirilmişken (O'nu en güzel siz tilâvet ediyor iken) size mi okuyayım, dedim. “Gerçek şu ki, ben O'nu başkasından dinlemeyi de seviyorum.” buyurdular.¹⁸⁹

Peygamber Efendimiz (s.a.v) Kur'ân-ı Kerim'in en güzel şekilde, güzel bir sesle okunması hususunda ümmetini teşvik etmiş, “Kur'ân'ı seslerinizle süsleyiniz”¹⁹⁰ şeklinde tavsiyede bulunmuştur. Aynı rivâyet Buhârî'de “ Kur'ân'ı nitelikli bir şekilde okuyan kişi, şerefli itaatkâr Kirâmen Kâtibîn melekleriyle beraberdir. Kur'ân'ı seslerinizle süsleyiniz.”¹⁹¹ şeklinde geçmekte, böylece Kur'ân'ı güzel sesle okuma hususunda özen gösterenlerin nâil olacakları güzelliklerden de bahsedilmektedir. Süyûtî, Dârimî (v.255/869)'nin şu rivâyetini nakleder: “Kur'ân'ı seslerinizle güzelleştiriniz. Şüphesiz güzel ses Kur'ân'ın güzelliğine güzellik katar.” Bezzâr (v.292/905) ve diğerlerinin de güzel ses konusunda “Kur'ân'ın süsüdür.” dediklerini aktarır.¹⁹² Ve devam eder: “Şâyet Kur'ân okuyanın sesi güzel değilse,

¹⁸⁷ Buhârî, Fedâilü'l-Kur'ân, 31. (Mizmâr, nefesli sazlar cümlesine dahil bir çalgı türü. Mezâmîr-i Dâvûd, Dâvûd (a.s)'a Allah tarafından bahşedilen son derece etkili, tatlı, muhrık bir sestir. O, sabah akşam Zebur'u okudukça kuşlar onun sesine katılarak öterler, dağlar onun sesiyle yankılanırdı. Sâd 38/17-20)

¹⁸⁸ İbn Mâce, İkâmetü's-Salât, 176.

¹⁸⁹ Buhârî, Fedâilü'l-Kur'ân, 32.

¹⁹⁰ Ebû Dâvûd, Vitri, 20; İbn Mâce, İkâmetü's-Salât, 176.

¹⁹¹ Buhârî, Tevhîd, 52.

¹⁹² Süyûtî, İtkân, s. 269-270.

haddi aşmayacak şekilde, yapabildiği kadar güzel okumaya gayret etmelidir.”¹⁹³ Çünkü güzel okunması, Kur’ân’ın dinlenilmesine sevkeden sebeplerden birisidir.

Hiz. Peygamber Efendimiz (s.a.v), Kur’ân’ı güzel sesle okumaya teşvik olarak kabul edilen başka bir rivâyette ise “Kur’ân ile teğanni etmeyen bizden değildir.”¹⁹⁴ buyurmaktadır. Âlimler buradaki teğanniden maksadın “sesi güzelleştirmek” olduğunu söylemişlerdir.¹⁹⁵

Kırâat âlimleri arasında elbette teğanniye olumlu bakmayanlar da vardır. Onların endişesi, Kur’ân’ın şarkıya benzetilmesi ve makam yapılırken tecvîd kurallarının ihlâlidir. Makamı ön plana alıp Kur’ân kelimelerinin tahrif edilmesi, med harfi olmadığı halde hareketlerin uzatılması, med harfi olan yerlerin uzatılmadan kıvrakça geçilmesi, kısacası Kur’ân’ı güzelleştirmek uğruna yüce lâfzının bozulması uygun görülmemiştir. Ayrıca O’nun şeref ve yüceliğine yakışmayacak şekilde, ses ve nağmede aşırı gidip, şarkı söyler gibi Kur’ân tavrından çıkılması, yapmacık hüzünlü tavırlar sergilenerek tilâvetin şova dönüştürülmesi, O’nun anlam ve maksadına aykırı düşen ciddi bir problemdir.¹⁹⁶

Sonuç olarak, Kur’ân’ı güzel okumaya teşvik eden hadisler ve İslâm alimlerinin görüşleri doğrultusunda, musıkînin nitelikli Kur’ân tilâvetinde önemli bir yere sahip olduğu söylenebilir. Kur’ân-ı Kerîm’in şanına ve yüceliğine yakışır şekilde, tecvîd disiplini dahilinde, ta’zim ve vakar içerisinde, yapmacıklıktan ve zorlamadan uzak, içten gelerek, bazen hüzünle, bazen de coşkuyla süslenen, hoş bir sesle icrâ edilen bir tilâvet, kalpler üzerinde büyük tesir gücüne sahiptir. Unutulmamalıdır ki; “Allah yaptığı işi, güzel yapanları sever.”¹⁹⁷ Yüce Kelâm’ı da güzel okuma konusunda ne kadar gayret sarfedilirse, o nisbette Allah’ın hoşnutluğu kazanılabilir.

¹⁹³ Süyûtî, *İtkân*, s. 269-270; Nevevî, *Tibyân*, s.144.

¹⁹⁴ Buhârî, *Tevhid*, 44; Ebu Davud, *Vitr*, 20.

¹⁹⁵ Nevevî, *Tibyân*, s.141.

¹⁹⁶ Geniş bilgi için bkz. Süyûtî, *İtkân*, s. 270; Nevevî, *Tibyân*, s.142-143; Çetin, *Kur’ân Okuma Esasları*, s.361-368; Karaçam, *K.Kerim’in Faziletleri ve Okunma Kaideleri*, s.131-133.

¹⁹⁷ Bakara 2/195; Âl-i İmrân 3/134.

1.2.1.1.3. Dudak Ta'liminin Nitelikli Tilâvete Etkisi

Türkçede güzel ve etkili konuşabilmeye nasıl ki diksiyon eğitimi, yani ses organlarının, doğru sesleri çıkarabilecek şekilde eğitilmesi gerekiyorsa, nitelikli Kur'ân tilâvetinde, yani Kur'ân harf ve kelimelerinin en güzel ve en doğru şekilde seslendirilmesinde de, “dudak ta'limi” önem arz etmektedir. Eski kaynaklarda hakkında detaylı malumat bulunmayan, yakın zamana kadar sadece uygulamada mevcut olan, ilk defa Ali Rıza Sağman'ın *Yeni Sağman Tecvîdi* isimli eserinde müstakil başlık altında ele alınan dudak ta'limi, tilâvet esnasında dudakların usûl ve kaidelere uygun olarak hareket etmesine denilmiştir.¹⁹⁸

Karaçam, tilâvette ağız ve dudakların aldığı durum ve tavırların öneminden bahsederken; Kur'ân-ı Kerim'i okurken tilâvetin sıhhatinin, harekenin düzgün okunup okunmayışına bağlı olduğunu söyler. Ona göre eğer hareke eksik olursa, harf de eksik olur. Bu durumu lâhn-ı celîden daha çirkin bir hata olarak değerlendiren Karaçam sözlerine şöyle devam eder: “Harekenin sıhhatli okunuşunda, ağzın aldığı durumun çok büyük önemi vardır. Zira ağzın durumu ve şekli, harekenin kalıbı demektir. Eğer ağzın durumu, telâffuz edilecek harekeye uygun değilse, arzu edilen sesin çıkması da mümkün değildir. Binâenaleyh daha harf okunurken, ağzın biçimi harekeye uygun durumda olmalıdır.”¹⁹⁹

Kur'ân'ı okurken dudakların alması gerekli olan durum ve tavırlar, tilâvette kolaylığı sağladığı gibi, ses doğrultularının (harekelerin) sağlıklı, doğru ve en güzel şekilde çıkmasını sağlayarak, Kur'ân kelimelerinin fonetik uyumunda ve doğru mânânın verilmesinde büyük rol oynamaktadır. Dikkat edilirse, kendi dilimizde de kelimelerin seslendirilmesinde, ünlü veya ünlüden önce ve sonra gelen ünsüz harfleri telâffuz ederken, ağız ve dudaklarımız birtakım vaziyetler almakta ve bu vaziyetler konuşmayı güzelleştirmekte ve netleştirmektedir. İtina ile icrâ edilmesi gereken Kur'ân-ı Kerim tilâvetinde de, dudak ta'limiyle, harflerin harekelerinin, medlerinin, sükunlarının, şedde ve idğamlarının seslerini netleştirmek ve usûlüne

¹⁹⁸ Sağman, *Yeni Sağman Tecvîdi*, s.38. Ayrıca bkz. Çetin, *Kur'ân Okuma Esasları*, s.329; Pakdil, *Ta'lim, Tecvîd ve Kıraat*, s.110.

¹⁹⁹ Karaçam, *K.Kerim'in Faziletleri ve Okunma Kaideleri*, s.227.

uygun, doğru seslerin verilmesini temin etmek amaçlanmaktadır. Bu sebeple dudak hareketleri, tilâvetin telâffuz âdâbı; bu tavırlara riâyet etmemek de Tecvîdin nizamına saygısızlık olarak kabul edilmiştir.²⁰⁰

Yeni Sağman Tecvîdi'nde geçen şu ifadeler dikkat çekicidir: “Kur’ân okunurken, dudakların aldıkları hareketler o derece mühimdir ki, Ankara radyosunda Kur’ân okuyan bir zatın dudaklarının, usûle uygun mu, aykırı mı hareket ettiğini, İstanbul’da radyo başında dinlerken anlıyoruz. Binâenaleyh tilâvette dudakların hareketleri ve vaziyetleri hakkında konulan kaideleri, ilkin bilmek, sonra yapmak, tecvîdin şartlarındandır.”²⁰¹

Son zamanlarda kaleme alınan tecvîd kitaplarında ayrıntılı bir şekilde “dudak ta’limi” adı altında işlenen dudak hareketleri, harekelerde, sâkin harflerde ve idğamlarda olmak üzere üç bölümde ele alınmaktadır. Şöyle ki: Fetha harekede ağız ve dudaklar normal açık; kesra harekede biraz kırık (kısık) ve zamme harekede ise neredeyse nohut tanesi kadar bir açıklık kalacak şekilde öne doğru toplanmış vaziyette olmaktadır. Sâkinlerde dudaklara önceki harfin sesi doğrultusunda tavır verilirken, idğamlarda ise kendisine idğam edilen ikinci harfin (müdğamün fih) harekesine göre dudaklar şekil almaktadır. İklâb ve ihfâ-i şefevîlerde ise ihtilâf söz konusu olup, kimine göre sâkin harflerin, kimine göre de idğamlı harflerin kuralı geçerlidir.²⁰²

Yukarıda verilen bilgilerden de anlaşılacağı üzere, Kur’ân-ı Kerim’in fonetik açıdan nitelik sergilemesi, kulak tırmalayıcı bir hal almaması, bir harekeden diğer harekeye, özellikle zammeden fetha veya kesraya; fetha veya kesradan zammeye geçişi olan yerlerde telâffuzun kolaylaşması, ses renginin net, tilâvetin berrak olmasında dudak hareketlerinin katkısı büyüktür. Bunun için gerekli usûl ve kaideler, işin uzmanı bir üstadın ağzından (fem-i muhsin) görerek alınmalıdır.

²⁰⁰ Sağman, *Yeni Sağman Tecvîdi*, s.38; Çetin, *Kur’ân Okuma Esasları*, s.330-335; Pakdil, *Ta’lim, Tecvîd ve Kıraat*, s.110.

²⁰¹ Sağman, *Yeni Sağman Tecvîdi*, s.38.

²⁰² Dudak talimi ile ilgili geniş bilgi için bkz. Sağman, *Yeni Sağman Tecvîdi*, s.39-42; Çetin, *Kur’ân Okuma Esasları*, s.329; Pakdil, *Ta’lim, Tecvîd ve Kıraat*, s.113-120.

Kur'ân'ın tecvîd edilmesinde mahrec, sıfatlar, dudak hareketleri ve güzel ses birbirinden ayrılmaz unsurlardır. Bunlar harfin telâffuzu esnasında aynı anda icrâ edilmelidirler ki, tilâvet kaliteli bir tabiata bürünsün. Yani, harf mahrecinden çıkarılırken dudaklar ses doğrultusuna göre uygun pozisyonu alır, aynı anda sahip olduğu sıfatlar/nitelikler sese yansıtılır, sıfatının hakkı verilinceye kadar dudakların şekli değiştirilmez, bu arada ses de güzelleştirilir. Usûl ve ölçüsüne göre sıfatları gerçekleştirilen harfin hakkı verilip bitmiştir, diğer harfe geçilince dudaklar yeni harfin gerektirdiği şekli alır. Burada dikkat edilmesi gereken en önemli husus, fitriliği/doğallığı bozmamaktır. Uygulamada ifrata kaçıp, mahreci zorlayarak harfin sesini patlatmak/çatlatmak, sıfatlarda ölçüyü kaçırarak harfin yapısını bozmak, dudak hareketlerini abartarak şekilden şekile girmek, sesi güzelleştirmek için yapmacık davranmak ve tilâvet vakarını kaybetmek, tilâvette kaçınılması gereken ideallikten uzak davranışlardır.

Buraya kadar zikredilen nitelikler, tamamen Kur'ân lâfzının korunması ve güzelleştirilmesi ile alâkalıydı. Şimdi ise telâffuz edilen âyetler, mânâ gözetilerek nasıl nitelikli hale getirilebilir, mânâ odaklı bir okuyuş nasıl olmalıdır, bu meseleyi inceleyelim.

1.3.2. Nitelikli Tilâvette Mânânın Gözetilmesi

Kur'ân-ı Kerim okunmak, anlaşılacak ve yaşanmak için gönderilmiş yüce bir kitaptır. Çalışmamızın başlarında zikrettiğimiz gibi, ilk vahiyle birlikte ²⁰³“إِقْرَأْ” ifadesiyle O'nu sadece lâfzen okumamız emredilmiş, bu okuma giderek nitelik kazanarak ²⁰⁴“رَبِّلَّ الْقُرْآنِ تَرْتِيبًا” ifadesiyle tertîle dönüşmüş, anlama ve tefekkür odaklı bir okuma icrâ etmemiz istenmiştir. Çünkü bu şekilde bir okuma, ameli iktiza edecek ve böylece ²⁰⁵“حَقَّ تِلَاوَتِهِ” ifadesindeki “hakkıyla tilâvet” mertebesinde Allah'ın istediği okuma gerçekleşmiş olacaktır.

Tilâvette mânânın gözetilmesi, sözü mânânın tam olduğu yerlerde kesmek, mânâyâ uygun yerden söze başlamak, kelimeleri birbirine karıştırmadan, anlam

²⁰³ Alâk 96/1.

²⁰⁴ Müzzemmil 73/4.

²⁰⁵ Bakara 2/121.

karışıklığına sebep olmadan okumak, ne demek istenildiğini okuyuşa yansıtmak, bazı hususlara dikkat çekmek, önemli noktalara vurgu yapmak, mânânın iktiza ettiği yerde hüzünlenip, kimi yerde sevinip coşkulu okumak şeklinde olur.²⁰⁶ Hiç Arapça bilmeyen bir kimse bile böyle bir okuyuştan etkilenir, Kur'ân'ın sadece bir metni okuyup geçmekten ibaret olmadığını farkına varır. Kendi dilimizde bir nesri veya şiiri okurken bile, birtakım kurallara göre kimi yerde durur, kimi yeri tek nefeste okuruz.²⁰⁷ Kimi yerde vurgu yapar, kimi yerde coşkulu, kimi yerde de hüzünlü okuruz. Bu hususlara dikkat edilmeden okunan bir eser, anlaşılması zor, tesir etmeyen, düşündürmeyen, niteliksiz bir düzyazıdan öteye gidemez.

İşte Kur'ân-ı Kerim'i okuyan ve dinleyenlerin de, Yüce Kelamın sahibiyle konuşuyor gibi hissedebilmeleri, okunana dikkat kesilmeleri, ondan etkilenebilmeleri, mânâsına vâkıf olabilmeleri ve okunan lâfızların güzelliğine hayran kalabilmeleri için gerekli olan vakf ve ibtidâ, temsîlî kırâatta ses vurgusu, raf-ı savt ve hafd-ı savt gibi hususların önemine aşağıda dikkat çekilecektir.

1.3.2.1. Nitelikli Tilâvette Vakf ve İbtidâ Kurallarını Bilmenin Önemi

Kur'ân-ı Kerim tilâvet edilirken bazen âyet sonlarında, bazen de âyet ortalarında nefes almaya ihtiyaç hissedilir. Nasıl ki konuşurken veya bir metni okurken, söz bitmeden, kelime ve cümle aralarında belirli noktalama işaretlerine kadar soluk alınmıyorsa, Kur'ân-ı Kerim'i okurken de âyet ve kelime ortalarında nefes alınması uygun görülmemiştir. Çünkü bu tilâvet adabına aykırı olan, mânâyı bozan, Kur'ân'ın indiriliş hikmetine zıt düşen büyük bir hatadır. Okuma esnasında nefes daraldığı vakit, uygun bir yerde durulup, derin bir nefes alınır ve sonra da durulan yerin öncesindeki veya sonrasındaki uygun bir yerden tilâvete devam edilir.

Herhangi bir yazıda noktalama işaretlerine riâyet etmek son derece önemlidir. Aksi takdirde söylenmek istenen düşünce açık bir şekilde ifade edilemez, anlam

²⁰⁶ Bkz. Hayrunnisa Nefes, *Kur'an Tilavetinde Temsili Okuma*, Yüksek Lisans Tezi, Ondokuz Mayıs Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Samsun, 2013, s.9.

²⁰⁷ Bkz. Recep Koyuncu, "Vakf-İbtidânın Âyetlerin Anlaşılmasındaki Rolü", *Marife Dergisi*, Yaz 2015, 15/1, s.170.

karışıklığı olur, okuma ve anlama zorlaşır. Sözlerin en güzeli²⁰⁸ olan Kur’ân-ı Kerim’de de kastedilen mânânın açıkça ortaya çıkması, anlam karışıklığının önlenmesi, Kur’ân’ın indiriliş hikmetlerinin anlaşılması, en rahat ve en güzel şekilde okunabilmesi için vakf ve ibtidâ meselesi büyük önem arz etmektedir. Zira Beyhakî’nin “Tertîl, harfleri tecvîd ile okumak ve vakfları bilmektir.”²⁰⁹ sözünden hareketle, harflere fonetik özelliklerinin verilmesi bağlamında tecvîd, Kur’ân’ı en güzel şekilde okumanın lâfız boyutunu oluşturan ilk yarısı; vakf ve ibtidâ kurallarına riâyet etmek ise mânâ boyutunu oluşturan diğer yarısı olarak kabul edilmektedir. Bu sebeple Kur’ân’ın nüzûlünden bu yana, kırâat âlimleri ve müfessirler bu konunun üzerinde titizlikle durmuşlar, hem doğru ve etkileyici bir fonetik, hem de mânânın tamam olduğu, âyetlerin net olarak anlaşıldığı yerde okuyuşun durdurulmasının, Kur’ân’ın i’cazının gereği olması ve hüküm istinbatı yönünden de büyük önem arzettiğine dikkat çekmişlerdir.²¹⁰ Büyük kırâat üstadı İbnü’l-Cezerî vakf ve ibtidâ konusunda şöyle demiştir: *و بَعْدَ تَجْوِيدِكَ لِلْحُرُوفِ , لَا بُدَّ مِنْ مَعْرِفَةِ الْوُفُوفِ وَالْإِبْتِدَاءِ* “Harflerin tecvîdini öğrenmeden sonra vakfları ve ibtidâyı bilmen gerekir.”²¹¹

Vakf *وَقَفَّ* fiilinin mastarı olup, sözlükte “durmak, düşmanın karşısında dik durmak, durdurmak, ayakta durmak, dikilmek, alıkoymak, engellemek, men etmek, kendini tutmak, hapsedmek, tutmak, kelime üzerinde durmak,²¹² kelimeyi kendinden sonraki sözden veya fiilden kesmek”²¹³ gibi anlamlara gelir. Zerkeşî (v.794/1392) vakfı, “Mânâyı tamamlamak için kurrânın tespit ettiği yerlerde durmak, mânânın bozulmayacağı belirli yerlerden başlamak suretiyle, kırâatta edâ keyfiyetinin bilinmesini sağlayan yüce bir ilimdir.”²¹⁴ şeklinde tanımlamıştır. İbnü’l-Cezerî’nin tanımına göre; “Kırâata yeniden başlamak niyetiyle, normal olarak nefes alınabilecek

²⁰⁸ Zümer 39/23.

²⁰⁹ Temel, “Kıraatte Vakf-İbtida ve Anlama”, s.282.

²¹⁰ Koyuncu, “Vakf-İbtidânın Âyetlerin Anlaşılmasındaki Rolü”, s.169.

²¹¹ İbnü’l-Cezerî, *Mukaddime*, s.8.

²¹² Halil b. Ahmed, *Kitâbü’Ayn*, IV/393; İsfehânî, *el-Müfredât*, s.530; Zemahşeri, *Esâsü’l-Belâğa*, II/350; İbn Manzûr, *Lisânü’Arab*, IX/359-361.

²¹³ Muhammed Mahmut Halil el-Husarî, *Ahkâm-ü Kırâati’l-Kur’ân*, (thk.Bilâl Menyar), Mektebetü’l-Mekkiyye-Dâr-ul Beşâiri’l-İslâmiyye, Beyrut 1995, s.232.

²¹⁴ Zerkeşî, *Burhân*, s.241.

bir zaman diliminde, bir kelime üzerinde, sesi kesmekten ibarettir.”²¹⁵ Sindî, ona yakın bir tanım yaparak şöyle demiştir: “Kırâattan uzaklaşmak niyeti olmaksızın, kırâata devam etmek maksadıyla, normal olarak iki harf miktarı nefes alacak kadar bir zaman, kelimenin sonunda sesi kesmekten ibarettir.”²¹⁶ Kısacası “Vakf, nefesle birlikte sesi kesmektir.”²¹⁷ Bunun nefes alacak kadar zaman olan süresi ise, bir elif miktarı/iki harf miktarı olarak tespit edilmiştir.

Tecvîd âlimleri tarafından kullanılan sekt (سَكْت) ve katı’ (قَطْع) kavramları da vakf kavramına yakın anlamda kullanılmaktadır. Lügatte susmak, konuşmamak, sakinleşmek, sessiz kalmak, sözden kaçınmak,²¹⁸ iki sesin arasını soluk almadan ayırmak²¹⁹ anlamlarına gelen sekt/sekte (سَكْت), terim olarak “Nefes almaksızın, normal olarak, vakf zamanından daha kısa bir müddet sesi kesmekten ibarettir.”²²⁰ Tecvîd kitaplarında ise kısaca “Nefes almaksızın sesi kesmektir.”²²¹ şeklinde tarif edilmiştir. Sektenin müddeti konusunda ihtilaf olmakla birlikte, sektede dikkat edilmesi gereken husus, suskunluk süresinin vakfa göre biraz daha kısa ve nefes alınmadan yapılmış olmasıdır. Aksi takdirde vakfla karışabilir. Zira sekte, vasl haline; vakf ise, fasl haline mahsustur.²²²

Âsım (v.127/745) kırâatının Hafs (v.180/796) rivâyetine göre, Kur’ân-ı Kerim’de dört yerde yapılan sektenin ikisi elif üzere,²²³ diğer ikisi de sükûn üzere²²⁴ icrâ edilmektedir. Kehf ve Yâsîn surelerinde elif üzere icrâ edilen sekte, sıfat tamlamasına benzemesin diye iki kelimeyi birbirinden ayırmaktadır. Kıyâme ve

²¹⁵Husarî, *Ahkâm-ü Kırâati’l-Kur’ân*, s.232; Ebû Abdurrahman Cemâl b. İbrahim el-Kırş, *Zâdü’l-Mukriîn Esnâe Tilâveti’l-Kitâbi’l-Mübîn*, I-II, 2.Baskı, Dâru’z-Ziyâ, Medine 2002, s.II/11.

²¹⁶ Sindî, *et-Teshîl*, s.109.

²¹⁷ Bkz. Karakılıç, *K.Kerim Okuma Kaideleri*, s.106; Karaçam, *K.Kerim’in Faziletleri ve Okunma Kaideleri*, s. 317; Pakdil, *Ta’lim, Tecvîd ve Kıraat*, s.249.

²¹⁸ İsfehânî, *el-Müfredat*, s.236; Zemahşerî, *Esâsü’l-Belâğa*, s.I/465; İbn Manzûr, *Lisânü’l-Arab*, s.43-45; Husarî, *Ahkâm-ü Kırâati’l-Kur’ân*, s.261.

²¹⁹ Halil b. Ahmet, *Kitâbü’l-Ayn*, II/259.

²²⁰ İbnü’l-Cezerî, *en-Neşr*, I/240; Karaçam, *K.Kerim’in Faziletleri ve Okunma Kaideleri*, s. 345; Sindî, *et-Teshîl*, s.118.

²²¹ Karakılıç, *K.Kerim Okuma Kaideleri*, s.104; Ünlü, *K.Kerim’in Tecvîdi*, s.135; Karaçam, *K.Kerim’in Faziletleri ve Okunma Kaideleri*, s. 345; Çetin, *Kur’ân Okuma Esasları*, s.249; Pakdil, *Ta’lim, Tecvîd ve Kıraat*, s.209; Sarı, *K.Kerim’i Güzel Okuma Tekniği ve Kuralları*, 106.

²²² Karakılıç, *K.Kerim Okuma Kaideleri*, s.104.

²²³ Kehf 18/1-2; Yâsîn 36/52.

²²⁴ Kıyâme 75/27; Mutaffifin 83/14.

Mutaffifin surelerinde sükûn üzere icrâ edilen diğer iki hemzede ise, yapılan idğam sonucunda, iki kelimenin tek kelime gibi algılanmasının önüne geçmek amaçlanmıştır.²²⁵ Böylece sekte, vasıl hâlinde yanlış anlaşılmaya müsait kelime gruplarını fark ettirerek ayırt etmeyi ve verilmek istenen gerçek mânâ üzerinde vurgu yapmayı sağlamış olmaktadır. Aynı zamanda sekte, vakf gibi, hem mânâ, hem de fonetik yapı ile irtibatlı bir kuraldır.²²⁶

Vakfa yakın kavramlardan biri de kat' (قطع)dir. Lügatte; ibâne (ayırarak, uzaklaştırmak) ve izâle (ortadan kaldırmak, sona erdirmek),²²⁷ kesmek, bağı koparmak, ara vermek, durdurmak, nehri atlayıp geçmek²²⁸ gibi anlamlara gelen kat' kelimesi, istilahta "Kırâattan tamamen ayrılmak maksadıyla okuyuşu kesmeye/bitirmeye denir."²²⁹ şeklinde tanımlanmıştır. Halil Husarî (v.1401/1980)'ye göre kat' "Kırâatı tamamen kesmek ve ondan başka bir hale intikal etmektir. Bu hal, kırâata yeniden başlamak için sonrasında istiâze okunan bir durumdur. Kat' ancak âyet başlarında olur; çünkü âyet başları, başlı başına birer bölümdür."²³⁰ Önceki âlimler tarafından bu iki kavram zaman zaman birbirinin yerine kullanılsa da, sonraki âlimlerin vakfı, okumaya tekrar devam etmek için âyet ortasında veya âyet sonunda; kat'ı ise okuyuşa ara vermek için sadece âyet veya sure sonlarında kullandıkları görülmüştür.

Açıklamaları özetlemek gerekirse; vakf ve katı'da nefes alma varken, sekte de nefes alma yoktur; vakf ve sekte okumaya devam etme niyetiyle yapılırken, katı' okuyuşu sonlandırma durumuna mahsustur. Vakfta suskunluk müddeti iki hareke/bir elif miktarı; sektede ise bu süre vakftan biraz daha azdır.

²²⁵ Sekte konusunda geniş bilgi için bkz. Husarî, *Ahkâm-ü Kırâati'l-Kur'ân*, s.262; Sindî, *et-Teshîl*, s.118-120; Ünlü, *K.Kerim'in Tecvidi*, s.135-137; Karaçam, *K.Kerim'in Faziletleri ve Okunma Kaideleri*, s. 346-348; Pakdil, *Ta'lim, Tecvid ve Kiraat*, s.209-212, Nihat Temel, *Kırâat ve Tecvid Istihlaları*, 2.Baskı, İfav y., İstanbul, 2009, s.118-120.

²²⁶ Bkz. Ali Cüneyt Eren; İbrahim Uludaş, "Âsım Kırâatının Hafız Rivâyetine Göre Sekte Kavramı ve Mânâya Etkisi", *Diyanet İlmî Dergi*, 2015, c.51, sayı 1, s.121.

²²⁷ İbn Manzûr, *Lisânü'Arab*, VIII/276; Sindî, *et-Teshîl*, s.121.

²²⁸ Halil b. Ahmet, *Kitâbü'l-Ayn*, III/403; İsfehani, *el-Müfredat*, s.408.

²²⁹ Çetin, *Kur'ân Okuma Esasları*, s.259; Pakdil, *Ta'lim, Tecvid ve Kiraat*, s.249; Sarı, *K.Kerim'i Güzel Okuma Tekniği ve Kuralları*, 107.

²³⁰ Husarî, *Ahkâm-ü Kırâati'l-Kur'ân*, s.263.

İbtidâ (ابتداء) kavramı vakfın zıddı olup, بدأ (bedee) fiilinin iftiâl (إفتعال) babındaki mastarıdır. Lügatte “bir şeye ilk defa başlamak, takdim etmek, bir şeyi diğerinin önüne almak, ilk defa yapmak, iade etmek, geri göndermek, tekrarlamak, yeniden başlamak”²³¹ gibi anlamlara gelmektedir. İbtidâ ıstılahta ise “Kur’ân-ı Kerim’i okumaya ilk başlama veya vakfedip nefes aldıktan sonra kırâata devam etmek niyetiyle, (vakfedilen yerin öncesinden veya sonrasında) okumaya tekrar başlama”²³² şeklinde tarif edilmiştir. “Yeniden başlamak, okumaya devam etmek”²³³ anlamındaki أنف (E-Ne-Fe) kökünden gelen isti’nâf veya i’tinâf kelimeleri de, tecvîd âlimleri tarafından ibtidâ ile aynı anlamda kullanılmasına karşılık; özelde, kat’ın zıddı olarak, okumaya ilk başlamaya “ibtidâ”; vakfın zıddı olarak, herhangi bir sebepten dolayı vakf yapıldıktan sonra, kelimenin hemen devamından ya da gerisinden mânâ bütünlüğüne uygun olan bir yerden yeniden okumaya başlamaya ise “isti’nâf” denmektedir.²³⁴

İbtidâ ancak hareke ile yapılır, çünkü sükun ile okumaya başlamak Arapça’da mümkün değildir. Vakfta ise iskân (vakf yapılan kelimenin son harfinin harekesini düşürüp, harfi sâkin kılma) esastır; çünkü sükûn, harekeye göre daha hafiftir. Vakf rahatlamak, dinlenmek ve kolaylık içindir, teneffüs maksadıyla icrâ edilir.²³⁵ Ancak vakf da, ibtidâ da belirli kurallar dahilinde yapılmalıdır ki, Kur’ân’ın fonetik i’câzına aykırı düşmesin ve anlam karışıklığına sebep olup Kur’ân’ın maksadından uzaklaşmasın. Burada dikkat edilmesi gereken husus, ibtidânın tamamen ihtiyârî, vakfın ise kısmen ıztırârî oluşudur.²³⁶ Bu bakımdan aslında ibtidâ yerini belirlemek, vakfedilecek yeri bilmekten daha zordur.²³⁷

²³¹ İsfehânî, *el-Müfredât*, s.40; İbn Manzûr, *Lisânü'l-Arab*, I/26-29.

²³² İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, I/230; Karaçam, *K.Kerim'in Faziletleri ve Okunma Kaideleri*, s.317; Pakdil, *Ta'lim, Tecvîd ve Kırâat*, s.269; Çetin, *Kur'ân Okuma Esasları*, s.274; Temel, *Kırâat ve Tecvîd İstilahları*, s.67.

²³³ İbn Manzûr, *Lisânü'l-Arab*, IX/14.

²³⁴ Bkz. İbrahim Tetik, *Vakf ve İbtidâ İlminin Âyetleri Anlamlandırılmadaki Etkisi (Üşmûnî Bağlamında)*, Yüksek Lisans Tezi, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum, 2012.

²³⁵ Husarî, *Ahkâm-ü Kırâati'l-Kur'ân*, s.232.

²³⁶ Karaçam, *K.Kerim'in Faziletleri ve Okunma Kaideleri*, s.317.

²³⁷ Sağman, *Yeni Sağman Tecvîdi*, s.37; Pakdil, *Ta'lim, Tecvîd ve Kırâat*, s.269.

Tecvîd âlimleri, başlangıçta ıztırârî ve ihtiyârî olmak üzere vakfı iki kısımda ele almışlar, sonraki dönemlerde bunlara ihtibârî ve intizârî vakfı da eklemişlerdir.²³⁸ Özellikle tecvîdle ilgili eserlere bakıldığında ilk ıztırârî vakf konusundan söz edildiği görülür. Bu vakf nefesin yetmemesi, daralma, okumaya devam etme konusunda güç yetirememesi, nasıl okunacağını unutma, bir anda gülme, ağlama, uyuklama veya aksırma gibi istem dışı durumların meydana gelmesi nedeniyle, mânânın tam olmadığı yerde, gramer kurallarına aykırı şekilde yapılan vakftir. Bu durumda gerekli olan şey, geriden, anlam bütünlüğüne uygun bir yerden okumaya tekrar başlamaktır.

Bir de ihtiyârî vakf vardır ki, bu vakf; nitelikli Kur'ân tilâvetinde olması gerekli olan, mânânın kemâline en uygun, Kur'ân'ın kastettiği meramı yansıtan, okuyanın kendi seçiminde olan, zaruret halinden ve rastgelelikten uzak, gramer kurallarına uygun, özenilerek yapılan vakftir.²³⁹

Âlimler ihtiyârî vakfı, mânânın kemâli yönünden, tâm, kâfi ve hasen vakf şeklinde câiz olan; kabîh (çirkin) vakf şeklinde câiz olmayan kısımlara ayırmışlardır. Kabîh vakf, lâfız ve mânâ yönünden kelâmın tamam olmadığı, kendinden öncesiyle sıkı bir lâfız ve mânâ ilikisinin olduğu, işitenin mânâyı kavrayamadığı, mânânın açıklığa kavuşması için kendisinden sonraki lâfzın okunmasına şiddetle ihtiyaç hissedildiği, bazen de mânânın çok çirkin bir hale büründüğü yerde yapılan vakftir.²⁴⁰ Yolda dinlenmek isteyen birinin, yolun ortasında, uygunsuz bir yere anında çökmemesi, yakıtı biten, yola devam edebilmek için aracına yakıt almak isteyen birinin, herhangi bir yerde duruvermemesi ve yakıtı tamamen tükenmeden istasyona arabasını çekmesi gerektiği gibi, vakf da mânâ ve lâfzın tamam olmadığı uygunsuz bir yerde yapılmamalı, nefes tamamen tükenip de zaruret haline düşmeden, rahat rahat uygun olan bir yerde vakf icrâ edilmelidir. İbnü'l-Cezerî *en-Neşr* isimli eserinde bu hususu şöyle izah eder: “Okuyanın, sûreyi veya sûrenin bir kısmını bir nefeste okuması mümkün olmayınca, vasl halinde iki kelime arasında nefes almak da

²³⁸ İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, I/172.

²³⁹ Bkz. Husarî, *Ahkâm-ü Kırâati'l-Kur'ân*, s.251-253.

²⁴⁰ Vakf ve ibtidâ çeşitleri ve kuralları ile ilgili geniş bilgi için bkz. Husarî, *Ahkâm-ü Kırâati'l-Kur'ân*, s.251-261; Sindî, *et-Teshîl*, s.109-117; Aksoy, *Kur'ân'ı Okuma Âdâbı*, s.38-46; Ünlü, *K.Kerim'in Tecvîdi*, s.144-161; Karaçam, *K.Kerim'in Faziletleri ve Okunma Kaideleri*, s.317-344; Pakdil, *Ta'lim, Tecvîd ve Kiraat*, s.249-276; Çetin, *Kur'ân Okuma Esasları*, s.259-277.

câiz olmayınca, nefes almak ve dinlenmek, nefes aldıktan sonra uygun bir yerden başlamak için, durulacak yerin (yani vakfın) seçilmesi gerekir. Vakf için seçilen kelime, âyetin mânâsını bozmamalıdır. Bu dikkatli kırâat Kur'ân'ın i'câzını ortaya çıkarır, kırâattan maksat yerine gelmiş olur. Bu yüzden kırâat imamları vakf ve ibtidânın öğretilmesi ve bilinmesine teşvik etmişlerdir.”²⁴¹

Vakf ve ibtidâ kurallarını bilmek ve bu kuralları tatbik ihtimam göstermek, Kur'ân okuyan her kişiye gerekli olan ve nitelikli Kur'ân tilâvetinde büyük önem arz eden hususlardan biridir. Zira Kur'ân'ın en güzel şekilde okunabilmesi, i'câzının gösterilebilmesi, kastedilen mânânın doğru anlaşılıp, anlam karışıklığının önüne geçilebilmesi ve kapsamlı bir şekilde hüküm istinbat edilebilmesi için vakf ve ibtidâyâ riâyet önemli bir keyfiyettir.²⁴² Vakf ve ibtidâ doğrudan mânâyla ilintili olsa da, Kur'ân'ın fonetik özelliklerini göstermesi yönünden de öneme hâizdir. Dağdeviren tarafından kaleme alınan bir makalede, âyet sonlarındaki vakfın, Kur'ân'ın fonetik yapılanmasındaki öneminden bahsedilmiş; vakf halinde oluşan ses tınısına ve âyet sonlarındaki fâsılaların uyumuna dikkat çekilerek, bu eşsiz fonetiğin Kur'ân'a ayrı bir ahenk ve estetik kazandırdığı, kalpler üzerinde hayret verici bir tesir bıraktığı vurgulanmıştır.²⁴³

Vakf ve ibtidânın kaynağının, bizzat Kur'ân-ı Kerim, Hz. Peygamber Efendimiz (s.a.v) ve sahabenin uygulaması olduğunu söyleyebiliriz.²⁴⁴ Kur'ân-ı Kerim'de geçen şu âyetlere bakılırsa: *وَرَتِّلِ الْقُرْآنَ تَرْتِيلاً*,²⁴⁵ *كَذَلِكَ نُنشِئُ بِهِ فُؤَادَكَ وَرَتَّلْنَاهُ تَرْتِيلاً*,²⁴⁶ *وَفَرَأْنَا فَرَقْنَاهُ لِتَقْرَأَهُ عَلَى النَّاسِ عَلَى مُكْتٍ وَنَزَّلْنَاهُ تَنْزِيلًا*,²⁴⁷ “tertil”i ifade eden dura dura, düşünce düşünce, parça parça, uygun aralıklarla okuma tarzının vakfi yansıttığı; *لَعَلَّكُمْ*, *لَعَلَّهُمْ يَتَذَكَّرُونَ*, *لَعَلَّكُمْ تَعْقِلُونَ*, *أَفَلَا يَتَذَكَّرُونَ الْقُرْآنَ*, *تَتَفَكَّرُونَ* gibi Kur'ân'da sık geçen, Kur'ân âyetlerini düşünmeye yönelik olan ibarelerin de, mânâ mihveri yörüngesinde icrâ

²⁴¹ İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, I/177.

²⁴² Zerkeşî, *Burhân*, s.241.

²⁴³ Bkz. Alican Dağdeviren, “Kur'ân'ın Fonetik İ'câzı”, s. 85-86.

²⁴⁴ Bkz. Koyuncu, *Vakf-İbtidânın Âyetlerin Anlaşılmasındaki Rolü*, s.166-167.

²⁴⁵ Müzzemmil 73/4.

²⁴⁶ Furkân 25/32.

²⁴⁷ İsra 17/106.

edilen bir tilâvette, vakf ve ibtidânın ne derece önemli bir husus olduğu görülmektedir.

Rasûlullah (s.a.v), Hz. Cebrâil (a.s)’den öğrendiği şekliyle vakf ve ibtidâyâ son derece özen göstermiştir. Ümmü Seleme (r.anha) validemize Peygamber Efendimiz (s.a.v)’in Kur’ân okuma keyfiyeti sorulduğunda şöyle cevap vermiştir: “Şüphesiz Hz. Peygamber (s.a.v) Kur’ân okuduğu zaman, kırâatını/tilâvetini âyet âyet keserdi. Meselâ, بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ der, sonra vakfeder/durur; sonra الْحَمْدُ لِلّٰهِ رَبِّ الْعَالَمِیْنَ der ve yine vakfeder/durur; sonra الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ der, yine vakfeder/durur ve sonra da مَلِكٍ یَوْمَ الدِّیْنِ der ve yine vakfederdi/dururdu.”²⁴⁸

Hız. Peygamber (s.a.v) sadece Kur’ân okurken değil, günlük hayattaki konuşmalarda da durulacak yerlere dikkat etmenin önemine vurgu yapmıştır. Nitekim Adıyy b. Hâtım (v.67/686)’in bildirdiğine göre, bir kimse Allah Rasûlü (s.a.v)’nün huzurunda bir hutbe îrâd etmiş ve مَنْ یُعْصِمَهَا فَقَدْ رَشِدَ وَمَنْ یَعْصِمَهَا فَقَدْ غَوَى der, “Allah’a ve Rasûlü’ne itaat eden doğru yolu bulmuştur ve o ikisine isyan eden” diyerek duran ve nefes alan bu kimseye Hz. Peygamber (s.a.v): “Sen ne kötü bir hatipsin!” diyerek tepki göstermiş ve مَنْ یُعْصِمَهَا فَقَدْ رَشِدَ وَمَنْ یَعْصِمَهَا فَقَدْ غَوَى der, “Allah’a ve Rasûlüne itaat eden doğru yolu bulmuştur ve o ikisine isyan eden doğru yoldan sapmıştır.” desene buyurarak, hatibin durduğu yere dikkat etmemesini eleştirmiştir.²⁴⁹ Böylece Kur’ân dışındaki bir konuşmada bile Hz. Peygamber (s.a.v)’in duraklara dikkat etmesi, Kur’ân’daki vakf ve ibtidâ hususunda son derece titiz davrandığını gösterir.²⁵⁰

Peygamber Efendimiz (s.a.v) başlangıçta bir sure nâzil olunca, her âyet sonunda dururdu, sonraları âyet başlarının öğrenildiğine kanaat getirince, mânâ irtibatını gözeterek, istediği yerde durmaya başladı. İbnü’l-Cezerî bu hususu şöyle dile getirir: “Kur’ân’da vacip olan bir vakf (durulması gerekli olan hiçbir yer) yoktur.

²⁴⁸ Tirmizî, Kırâat, 1.

²⁴⁹ Nesâî, Nikah, 40; Zerkeşî, *Burhân*, s.241.

²⁵⁰ Karaçam, *K.Kerim’in Faziletleri ve Okunma Kaideleri*, s.319.

Olumsuz bir mânâya sebebiyet verme dışında, haram olan bir vakf da (durulmaması gereken hiç bir yer) yoktur.”²⁵¹

Her konuda olduğu gibi Kur’ân okumanın keyfiyetinde de Hz. Peygamber (s.a.v)’in izini süren sahabe, Allah Rasûlü (s.a.v)’nden Kur’ân’la birlikte vakf ve ibtidâyı da öğreniyordu. Süyûtî’nin bildirdiğine göre İbn Ömer (r.a)’in şu rivâyeti nesilden nesle aktarılagelmiştir: *Bizim zamanımızda her birimiz, Kur’ân’ın nüzûlünden önce bir müddet, içimizde imanın varlığını duyarak yaşamıştık. (Kurân’ın nüzûlüyle birlikte) Allah Rasûlü’ne bir sûre nazil oluyor ve her birimiz onun helâl ve haramını; emir ve yasağını ve bugün sizin Kur’ân’ı öğrendiğiniz gibi, O’nda vakf yapılması gereken yerleri öğreniyorduk. Halbuki günümüzde öyle kimseler gördük ki; kendilerine imandan önce Kur’ân verilmiş, emir ve yasaklarının farkında olmadan, üzerinde vakfedilmesi gereken yerleri bilmeden, O’nu Fatiha’dan (başından) sonuna kadar okuyorlar. Kur’ân’ın her harfi kendisini bu şekilde okuyana şöyle nidâ ediyor: “Benimle amel edesin ve öğütlerimden ibret alasin diye, ben sana Allah’tan gönderilen bir haberciyim.”*²⁵²

İbnü’l-Enbârî (v.328/940) de *Kitâb-ü İzah’ıl-Vakf ve’l-İbtidâ* adlı eserinde vakf ve ibtidânın önemini şu şekilde izah eder: “Kur’ân’ı en iyi şekilde okumak, O’ndaki vakf ve ibtidâyı bilmekle olur. Kur’ân okuyan kişinin vakf ve ibtidâyı bilmesi; okuduğu zaman mânâları ayırt edebilmesi, okuduğu yeri anlayabilmesi, kalbinin de mânâ ile meşgul olabilmesi için mutlaka gereklidir. Kur’ân okurken ses uygun yerde kesilmez ve geriden mânâya uygun düşen yerden ibtidâ yapılmaz ise, namaz veya namaz dışında tilâveti dinleyenler, okunanı anlamak için çaba göstermek zorunda kalabilirler. Bu bakımdan mânâyla irtibatı olan güzel bir yerde vakf yapmak ve yine böyle uygun bir yerden ibtidâ etmek gereklidir.”²⁵³

²⁵¹ İbnü’l-Cezerî, *Mukaddime*, s.8. Ayrıca bkz. Sarı, K.Kerim’i Güzel Okuma Tekniği ve Kuralları, s.107.

²⁵² Zerkeşî, *Burhân*, s.241; Süyûtî, *İtkân*, s.210; Kırş, *Zâdü’l-Mukriîn Esnâe Tilâveti’l-Kitâbi’l-Mübîn*, II/7; Karaçam, *K.Kerim’in Faziletleri ve Okunma Kaideleri*, s.319.

²⁵³ Ebû Bekr Muhammed b. el-Kâsım b. Beşşâr el-Enbârî, *Kitâbü İzah’ıl-Vakf ve’l-İbtidâ*, (thk. Muhyiddin Abdurrahman Ramazan), ts., Dimeşk, 1971, s.25.

Kısacası, Kur'ân-ı Kerim tilâvetinin nitelik kazanmasında vakf ve ibtidâ önemli bir konudur. Bu Allah'ın istediği, Hz. Peygamber (s.a.v)'in uyguladığı, Kur'ân'ın maksadını yansıtan tertîl okuyuşun bir gereğidir. Vakf ve ibtidânın en doğru şekilde uygulanması için elbette dil bilgisine de ihtiyaç vardır. Ancak Arapça grameri konusunda bilgisi olmayan bir kimse, en azından belirlenmiş vakf işaretlerine dikkat edebilir, vakf ve ibtidâ konusunda tecvîd kitaplarındaki yön gösteren kurallara uyabilir. Böylece mânâ yönünden ortaya çıkan problemler büyük ölçüde aşılmış olur.

1.3.2.2. Nitelikli Kur'ân Tilâvetinde Temsîlî Okumanın Önemi

Fesâhat ve belâgat yönlerinden nitelikli tilâvette önemli bir yere sahip olan temsîlî okuma, Kur'ân-ı Kerim'in mânâsının seste tezahür etmiş halidir. Kur'ân'ı gönülden okuyan bir kişinin, O'nun ruhunu hissetmesi ve hissettirmesidir. Nitelikli tilâvetin teknik açıdan mahrec, sıfat, dudak ta'limi, ses güzelliği, vakf ve ibtidâdan sonra lâfız ve mânâ yönünden kemale erdiği son noktasıdır.

Bir insanın ne söylediği kadar, onu nasıl söylediği de önemlidir. Günlük hayattaki konuşmalarımızda kullanılan tarz ve üslûp, yapılan konuşmayı ya destekler, takviye eder; ya da aksi bir etki yaparak yanlış anlaşılmalara neden olabilir. Yine toplum karşısında okunan bir şiir veya nesirde, kelime ve cümlelerde yapılan tonlama ve vurgular, okunan şeyi monotonluktan ve sıkıcılıktan çıkarabilir, okunan şeye duygu ve güzellik kazandırarak, hitap edilen kişileri ilgisini çekebilir ve böylece konuşma boyunca bu ilgi canlı tutulabilir.

Aynı şekilde Kur'ân tilâvetinde de okuma tavır ve üslûbu, lâfızlardaki ses tonu ve vurgular, Kur'ân-ı Kerim'in belâgatının açıkça ortaya çıkmasında, mânâ ve hikmetlerinin kavratılmasında, yerine göre sevinç ve coşku, yerine göre hüznün ve sıkıntı duygularının yansıtılmasında önemli rol oynamaktadır. Daha önce geçen âyetlerde de zikredildiği gibi, Allah Teâlâ, hem okuyana, hem de dinleyene, mânâsını tefekkür, tedebbür ve tezekkür imkanı sunması açısından, Kur'ân-ı Kerim'in tertîlle okunmasını istemiş, tilâvetin anlam eksenli olmasını, düşünmeye, anlamaya ve uygulamaya yönlendirici bir tarzda uygulanmasını murat etmiştir. İşte

terfîlin gereği olan Kur'ân'ı mânâsına göre tecvîd etme işi ve tefsîrî bir tilâvet ancak "temsil" prensiplerine göre icrâ edilir.²⁵⁴

Temsîl, Arapça lügatte "Tasvir etmek, benzetmek, resmetmek, birinin verdiği yetkiye dayanarak onun adına hareket etmek, rol oynamak, bir şeyi (tiyatroda) canlandırmak, diriltmek ve eziyet etmek gibi anlamlara gelir."²⁵⁵

Istılahta ise, "Kur'ân kırâatında, mânâ edatlarını/harflerini rollerine; kelimeleri medlûl (delâlet ettikleri şeyler) ve mânâlarına; âyetleri mantık ve mefhumlarına uygun bir tarz ve ses tonu ile okumaya" denmektedir.²⁵⁶ Yani temsîlî tilâvetin, "Hakkıyla okunduğunda, kişiyi huzur veren iklimine çeken Kur'ân'ın, yaşanarak, orijinal metnindeki ruhun hissedilerek ve bu ruhun hissettirilmesi adına gerekli edâ, tavır, tonlama ve vurgulama prensiplerine uyularak okunmasıdır." diyebiliriz.

Temsîlin prensipleri üç başlık altında toplanmaktadır:

1- Ses vurgusu (Nebr)

Kelimelerin bütünlüğünü korumak ve mânâyâ dikkat çekmek için sese kuvvet vermeye;²⁵⁷ cümle içerisinde belirtilen maksadı hangi kelime taşıyorsa, o kelimenin belli hecesinde sese uygulanan baskıya "nebr" denir.²⁵⁸ Ses vurgusunda kelime bütünlüğünü korumak için lâfzî gaye; mânâyâ dikkat çekmek için de mânevî gaye gözetilir. Yerinde yapılan ses vurgusu, mânâ ve maksada kuvvet kazandırırken, yerinde yapılmayan vurgu mânâyı tamamen bozabilir, anlam karışıklığına neden olur. Meselâ, *إِنَّا أَعْطَيْنَاكَ الْكُؤْتْرَ*²⁵⁹ âyetinde anlam "(Rasûlüm) Şüphesiz Biz Sana kevseri verdik." iken; اعطيناك kelimesinin sonundaki ك harfine vurgu yapılırsa anlamı, *إِنَّا أَعْطَيْنَا كَالْكُؤْتْرَ* "Şüphesiz Biz Sana kevser gibi verdik." olur.

²⁵⁴ Aksoy, *Kur'ân'ı Okuma Âdâbı*, s.24.

²⁵⁵ Halil b. Ahmed, *Kitâbü'l-Ayn*, IV/118; İsfehânî, *el-Müfredât*, s.462-463; Zemahşeri, *Esâsü'l-Belâğâ*, s.193; İbn Manzûr, *Lisânü'Arab*, XI/613-615.

²⁵⁶ Sağman, *Yeni Sağman Tecvîdi*, s. 36; Karaçam, *K.Kerim'in Faziletleri ve Okunma Kaideleri*, s.460.

²⁵⁷ Çetin, *Kur'ân Okuma Esasları*, s.339; Pakdil, *Ta'lim, Tecvîd ve Kırâat*, s.221.

²⁵⁸ Karaçam, *K.Kerim'in Faziletleri ve Okunma Kaideleri*, s.467. Ayrıca bkz. Kadri Yıldırım, "Arap Dilinde Nebr (Vurgu)", *Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, s.XVII, İzmir, 2003, s.165.

²⁵⁹ Kevser 108/1.

Ses vurgusu, mânâ harfleri denilen edatlarda; olumsuzluk bildiren ما da, yani “mâ-i nâfiye” de (مَا أَغْنَىٰ عَنْهُ); olumsuzluk bildirilen bütün لَا edatlarında (لَا أَعْبُدُ); tahsis ifade eden لِ (وَبَشِّرِ لِلْمُؤْمِنِينَ) ve te’kit belirten لَ (لَتَرَوُنَّ الْجَحِيمَ) harfinde; istisnâ harflerinde (إِلَّا ، غَيْرُ vb.); bütün harf-i cer’lerde; merfu munfasıl zamirlerde (özellikle هم zamirinde) uygulanır. Harekeli iki aynı harften birincisi kelime sonunda, ikincisi diğer kelimenin başında yan yana gelirse (فَصَلِّ لِرَبِّكَ) i ikinci harfe vurgu yapılırken; kelime başlarındaki bütün harfler ve kelime sonunda da sadece te’kid nûn’u (لِيُنَبِّئَنَّ) vurguyla okunur.

İsm-i mevsûl olan mâ’ya vurgu yapılmaz; aksi taktirde mânâ bozulabilir. Meselâ; ²⁶⁰ “ De ki: Allah’ın katında olan, eğlence ve ticaretten daha hayırlıdır.” âyetinde, baştaki ism-i mevsûl olan مَا (mâ)’ya vurgu yapılırsa, bu edat olumsuzluk ma’sına dönüşür ve mânâ “Allah katında olan, eğlence ve ticaretten daha hayırlı değildir.” gibi olumsuz ve çirkin bir hale dönüşür.²⁶¹

Örnekte de görüldüğü gibi Kur’ân’ın kendine has diksiyonunda, telâffuzun en etkileyici, mânânın en doğru şekilde icrâ edilebilmesinde, vurguların doğru yerde yapılması büyük önem arz eder.

2- Ses tonunu yükseltmek (raf’-ı savt)

Kur’ân kırâatinde mânânın gerektirdiği yerlerde; yani bazen kelimedede, bazen de cümlede (âyette), sese hafif baskı uygulamak, ses tonunu yükseltmek ve canlı bir tavır ile okuyuşu seslendirmek gerekir. Bu tarz, tilâveti tekdüzelikten kurtararak okuyuşa ahenk katar ve Kur’ân’ın en doğru şekilde anlaşılmasını sağlar. Aksi halde coşku ve sevinç icap ettiren bir ibare, yanlış tonlamadan dolayı üzüntü veya tehdit içeren bir algıya yol açabilir.

Raf’-ı savt, ibârenin hak ve hakikatı beyân ettiği durumlarda; ilâhî emir ve yasakların ifade edildiği âyetlerde; hakkın ve haklının sözlerini aktarırken; müjde, mükâfat ve rahmet içeren âyetlerde uygulanmalıdır.

3- Ses tonunu alçaltmak (hafd-ı savt)

²⁶⁰ Cum’a 62/11.

²⁶¹ Ses vurgusu hakkında geniş bilgi için bkz. Karaçam, *K.Kerim’in Faziletleri ve Okunma Kaideleri*, s.467-474; Çetin, *Kur’ân Okuma Esasları*, s.339-342; Pakdil, *Ta’lim, Tecvid ve Kiraat*, s.221-224.

Tilâvette mânânın gerektirdiği yerlerde ses tonu ve perdesi indirilmeli ve okuyuş mahzun bir tavır ile icrâ edilmelidir. Hafd-ı savtın gayesi, tilâvette yerme ve kötölemeyi; edep ve niyâzı ses ile göstermektir.

Hafd-ı savt, dualar ve niyazlarda; bâtıla ait sözlerde; tehdit ve ibret ifade eden sözlerde; inananların ya da meleklerin bazı sorularının ve isteklerinin ifade edildiği âyetler ile Hz. Peygamber (s.a.v)'e uyarı niteliği taşıyan ibârelerde uygulanır.²⁶²

Temsîlî kırâat bahsi sistematik olarak eski tecvîd kaynaklarında geçmemekle beraber, ilk defa Ali Rıza Sağman tarafından, müstakil bir başlık altında kaleme alınmış ve gerekçesi “Tecvîd, hece harflerinin zât ve sıfatları üzerinde olduğu gibi; mânâ harflerinin okunuşunda, kelimelerin, cümle ve âyetlerin okunma tarzlarında da olacaktır. Tecvîdden temsîli çıkarmak, bir kimsenin bir kolu ile bir ayağını kesmek gibi, bir varlığın bütünlüğünü bozan bir iş olur.”²⁶³ şeklinde açıklanmıştır. Hâfız Fikri Aksoy “temsîl”i, kırâatın âdâbı olarak nitelendirirken,²⁶⁴ Karaçam, temsîlî kırâat bahsinin yeni bir buluş olarak görülmemesi gerektiğini söyler. Bunun gerekçesi olarak da, temsîlin tatbikî olarak Hz. Peygamber (s.a.v)'e dayandığını belirtir. Hz. Peygamber (s.a.v)'in tilâvetinde sesini bazen yükseltip, bazen de alçalttığını, Kur’ân’ın hüzünlü okunmasını tavsiye ettiğini, Kur’ân ile kalp arasındaki ülfet devam ettiği sürece okumaya devam edilmesini istediğini, duygulu bir edâ ile okunan Kur’ân’ı dinlerken gözlerinin yaşardığını ve güzel sadâ ile okunan Kur’ân’dan hoşlandığını söylemektedir. Sahabe devri ve sonraki dönemlerde de temsîl geleneğinin tatbikatta devam ettiğine dikkat çekmektedir.²⁶⁵

Temsîlî kırâatın temini için kişi kendisini, Arapça, tefsir, tecvîd, mûsikî ve psikoloji dallarında geliştirmelidir.²⁶⁶ Okuyuşta ses hep aynı perdenin kullanımıyla monoton yapıda olmamalı, mânâyı dikkate alan, yukarı ve aşağı hareketli, bazen hüzünlü ve duygulu, bazen de coşkulu bir seyir izleyen tarzda olmalıdır.

²⁶² Raf-ı savt ve hafd-ı savt konularında geniş bilgi için bkz. Aksoy, *Kur’ân’ı Okuma Âdâbı*, s.27-34; Karaçam, *K.Kerim’in Faziletleri ve Okunma Kaideleri*, s.474-478; Çetin, *Kur’ân Okuma Esasları*, s.343-345; Pakdil, *Ta’lim, Tecvîd ve Kiraat*, s. 224-227.

²⁶³ Sağman, *Yeni Sağman Tecvîdi*, s. 36.

²⁶⁴ Aksoy, *Kur’ân’ı Okuma Âdâbı*, s.24.

²⁶⁵ Karaçam, *K.Kerim’in Faziletleri ve Okunma Kaideleri*, s.463-465.

²⁶⁶ Nefes, *Kur’an Tilavetinde Temsili Okuma*, s. 12.

Kur’ân-ı Kerim’i temsîl ile yani; kendine has diksiyonu, gerekli tonlama ve vurgulamalarıyla en güzel şekilde tilâvet eden Mustafa İsmâîl, Muhammed Sıddık Minşâvî, Mahmud Halil Husarî, Kâmil Yûsuf, Abdurrahman Gürses ve İsmâîl Biçer gibi nice kurrâ, Kur’ân fonetiğinin o etkileyici atmosferinin solunmasına büyük katkıda bulunmuşlardır.²⁶⁷

Günümüzde temsîlî kaidelere göre okuyan kurrâ malesef azınlıkta olmakla beraber, Kur’ân öğretiminde temsîlî tilâvet meselesi tekrar titizlikle ele alınmalıdır. Kur’ân tilâvetinin nitelik kazanabilmesinde temsîle riâyet kaçınılmazdır. Arapça bilgisi olmayan biri için zor bir beceri olabilir, ama en azından aşır okuyacak kişi tilâvet edeceği yerin mânâsını ezberleyip içselleştirdikten sonra, temsîlî prensiplere uygun, etkileyici bir okuyuş icrâ edebilir.²⁶⁸

1.4. Günümüzde Kur’ân Tilâvetinde Karşılaşılan Yaygın Hatalar

Cenâb-ı Mevlâ’nın Yüce kelâmı olan Kur’ân-ı Kerim, hem lâfız/fesâhat, hem de mânâ/belâğat yönünden eşi benzeri bulunmayan,²⁶⁹ her türlü kusur ve tutarsızlıktan uzak,²⁷⁰ kendine has harikulâde bir üslûp ve metin yapısına, hayrete düşüren ve cezbeden; akla, ruha ve şuura işleyen bir fonetiğe sahip, mükemmel bir hitaptır. Yüce Hitap, bizden kendisini “hakkıyla tilâvet” etmemizi istemektedir.²⁷¹ O’nun mükemmelliğini ve i’câzını ortaya çıkarabilmek, rahmet, hidâyet ve şifa yönlerinden istifâde edebilmek, nuruyla aydınlanıp, ruhuyla hayat bulabilmek, O’nun gölgesi altına sığınırken gerçek huzur ve saadete erebilmek, O’nunla şeref ve güç kazanabilmek ve en önemlisi Allah’ın sevgi ve rızasına kavuşabilmek için, sözlerin en güzelini²⁷² nitelikli, yani ilk indirildiği ve Hz. Peygamber (s.a.v) Efendimiz’in özenle icrâ ettiği şekilde okumak durumundayız. Bu nedenle Kur’ân okuyan bir kimsenin O’nun mükemmeliğine hâlel getirecek, etkileyici yönüne gölge düşürecek, lâfzını değiştirecek, anlam bozukluğuna neden olacak, kısaca tilâvetini gelişigüzel bir

²⁶⁷ Dağdeviren, Alican, Kur’ân’ın Fonetik İ’câzı, s.87.

²⁶⁸ Bkz. Dağdeviren, “Kur’ân Tilâvetinde Temsîl”, s.61.

²⁶⁹ Bakara 2/23; İsrâ 17/88.

²⁷⁰ Nisâ 4/82.

²⁷¹ Bakara 2/121.

²⁷² Zümer 39/23.

konuma itecek her türlü hatalı okuyuştan özenle kaçınması, en azından hatalarının farkına varıp, en aza indirme gayretinde bulunması gerekir.

Kur'ân-ı Kerim'i ilk indirildiği şekliyle, en doğru keyfiyette okuyan şüphesiz O'nun ilk muhatabı Efendimiz (s.a.v)'dir. Çünkü Kur'ân O'nun zihnine ve kalbine orijinal haliyle doğrudan yerleştirilmiştir.²⁷³ Hz. Peygamber (s.a.v) de Kur'ân'ı ashabına, Hz.Cebrâil (a.s)'dan alıp okuduğu gibi, doğru seslendirmeler ve tecvîdiyle öğretmiş; zaman zaman dinleyerek yapılan hataları düzeltmiş, özenerek okuyuşa teşvik etmiş, bu konuda maharet sahibi kişileri Kur'ân öğretmeleri için vazifelendirmiştir. Zamanla Arap olmayan topluluklar arasında telâffuz hataları çoğalınca, âlimler bu konu üzerinde titizlikle durmuşlar ve böylece “fem-i muhsin” sahibi hocaların rahlesinde, hata düzeltme geleneği günümüze değin süregelmiştir.

Günümüzde Kur'ân-ı Kerim dersi verilen eğitim kurumlarında yetişen, Kur'ân tilâveti noktasında yeterli bilgi ve beceriye sahip nitelikli okuyucunun az sayıda olması, gerçekten üzücüdür. Bu problemin büyük ölçüde aşılması, öncelikle Kur'ân-ı Kerim'i öğretecek hocanın kendisini, Kur'ân tilâvetine mahsus incelikleri bilme ve hatasız okuma hususunda yetiştirmesine bağlıdır. Daha sonra, bilgi ve beceride uzmanlaşmış hocanın talebesinde, yaptığı hataları tespit bağlamında farkındalık oluşturması ve yapılan küçük bir hatayı bile göz ardı etmeden, Kur'ân'ı özenerek okuma konusunda, talebesine hassasiyet kazandırması gerekmektedir. Zira Kur'ân'ı yanlış okuyan, yeterli donanım ve beceriye sahip olmayan öğretici, elbette talebesine hatalı, özensiz ve niteliksiz bir eğitim verecektir. Bu da zaman içerisinde hataların büyüyerek çoğalmasına ve yaygınlaşmasına yol açacaktır.

Okullarda, kurslarda talebenin herhangi bir nazım eserini, toplum karşısında okuması hususunda nasıl özen gösteriliyor, inceliklerine dikkat ediliyorsa; Allah ile kul arasında ibadet boyutunun da olması hasebiyle, Kur'ân-ı Kerim'in orijinalliğini bozmayacak şekilde, en güzel keyfiyette seslendirilmesi hususunda da fazlasıyla hassasiyet gösterilmelidir. Yapılan hataların Kur'ân'ın güzelliğine gölge düşürüp mânâsını da bozabildiği, Kur'ân'ı hatasız okuma işinin ciddi bir mesele olup titizlik

²⁷³ Kıyâme 75/17-18.

gerektirdiği, hatta sureleri hatalı okuma sonucunda namazın bile bozulup kabul olunmama tehlikesinin olduğu talebelere kavratılmalıdır.

Tecvîd ilminde üzerinde hassasiyetle durulan bu mesele, “lâhn” başlığı altında ele alınmış ve Kur’ân tilâvetinde yapılan yaygın hatalar konusunda birçok çalışma yapılmıştır. Bu çalışmaları takviye bağlamında, münasip gördüğümüz başlığın altına, gerek değerli hocalarımızın kıymetli eserlerinde yer verdikleri bazı tespitleri, gerekse dikkatimizi celbeden müşahedelerimizden sızan birikimleri yerleştirmeyi uygun gördük.

Lâhn kavramı lügatte “(konuşmada veya okumada) hata yapmak, (kırâat ve mûsikîde) doğrudan sapmak, yanlışla meyletmek, söylenegelen bir sözü gerçek anlamının dışında kullanmak; dil, lehçe, tarz, üslûp, ezgili ses, teğanni, makamla okumak, sesi güzelleştirmek” gibi birbirine zıt iki farklı anlam ifade eder.²⁷⁴ İstılahta lahn denilince; “tecvîd kurallarına uymamaktan kaynaklanan tilâvet hataları”²⁷⁵ ve “kelimelere sonradan ârız olan telâffuz bozukluğu”²⁷⁶ akla gelir. Lâhndan sakınabilmek için ise, lâhnı bilmek gerekir.²⁷⁷

Tecvîd kitapları lâhnı “lâhn-ı celî” ve “lâhn-ı hafî” olmak üzere iki bölümde incelemişler; “lâhn-ı celî” yi “Harflerin mahrec ve lâzîmî sıfatlarında, hareke ve sükunlarında yapılan, genel olarak mânâyı bozan açık/fâhiş ve büyük hatadır.”²⁷⁸ şeklinde tanımlamışlardır. Sindî, lâhn-ı celînin “mânânın değişmesine etki etsin ya da etmesin, Arapça kaidelere muhalif olan, lâfızda meydana gelen kusur” olduğunu söylemiştir.²⁷⁹

²⁷⁴ Halil b. Ahmed, *Kitâbü'l-Ayn*, IV/77; İsfehânî, *el-Müfredât*, s.449; Zemahşeri, *Esâsü'l-Belâğa*, II/163-164; İbn Manzûr, *Lisânü'Arab*, XIII/379-383.

²⁷⁵ Karaçam, *K.Kerim'in Faziletleri ve Okunma Kaideleri*, s.234; Ünlü, *K.Kerim'in Tecvidi*, s.35; Çetin, *Kur'ân Okuma Esasları*, s.347-348; Pakdil, *Ta'lim, Tecvid ve Kiraat*, s.31; Temel, *Kırâat ve Tecvid İstilahları*, s.89.

²⁷⁶ Süyûtî, *İtkân*,s.250.

²⁷⁷ Sindî, *et-Teshîl*, s.46; Karaçam, *K.Kerim'in Faziletleri ve Okunma Kaideleri*, s.234.

²⁷⁸ Karaçam, *K.Kerim'in Faziletleri ve Okunma Kaideleri*, s.235; Çetin, *Kur'ân Okuma Esasları*, s.347-348; Pakdil, *Ta'lim, Tecvid ve Kiraat*, s.31.

²⁷⁹ Sindî, *et-Teshîl*, s.46.

Tecvîd âlimlerine göre harfte yapılan lâhn-ı celî; harfin zâtını oluşturan mahrec ve lâzîmî sıfatların yanlış telâffuz edilmesi sonucu harfin değiştirilmesi, med harfi olan yerde medd-i tabî'nin uygulanmaması sonucunda harfin eksiltilmesi veya med harfi olmayan yerde harf ziyade ederek, yani sesi uzatarak medd-i tabî' yapılması şeklinde olmaktadır. Harekede yapılan lâhn-ı celî, harekeyi değiştirmek veya harekeyi okumayıp sükûna tebdîl eylemek şeklinde olurken; sükûnda olan lâhn-ı celî ise, sâkin harfe hareke vererek okuma durumunda meydana gelmektedir. Yapılan bu tür hataları hem tecvîdde uzman olanların, hem de olmayan bilinçli insanların farkedebileceğini söyleyen âlimler, lâhn-ı celînin ittifakla haram olduğunu ve namazı bozabileceğini belirtmişlerdir.

“Lâhn-ı hafî” ise; “Harflerin ârizî sıfatlarında meydana gelen, mânâyı bozmayan, ama tilâvetin kalitesini bozarak güzelliğini gideren, tecvîdde mütehasşis olan veya tecvîd ilmiyle uğraşan kişilerin anlayabileceği gizli/kapalı ve küçük hatalardır. İcrâ edilmediğinde mânânın bozulmadığı lâzîmî sıfatlardan kalkale, hems ve ğunnede yapılan hatalar,²⁸⁰ ihfâ, izhâr, iklâb, idğâm, ğunneli tutmalar, fer'î medler, yani bir elif miktarından fazla olan uzatmalar gibi ârizî sıfatları terketmek, tutmaları haddinden fazla tutmak, fer'î medleri ölçüsünden fazla uzatmak, tutulmaması gereken yerleri tutmak gibi hatalar ve râ harfi ile lâfzatullahın lâm'ını kalın okunması gereken yerde ince; ince okunması gereken yerde kalın okumak gibi hatalar, kısacası telâffuzdaki ifrat ve tefrit noktasında meydana gelen hatalar “lâhn-ı hafî” olarak değerlendirilmektedir. Haram olmamakla birlikte mekruh olduğu belirtilmiş ve “hakkıyla tilâvet” kavramına aykırı görülmüştür.²⁸¹

Kısacası şimdiye kadar anlattığımız nitelikli Kur'ân tilâvetine dâir gerekli olan hususlara riâyet edilmemesi, tecvîdin gözetilmemesi, tecvîd âlimlerince lâhn/hata olarak değerlendirilmiştir. Tilâvetini nitelikli hale getirmek isteyen bir

²⁸⁰ Sarı, *K.Kerim'i Güzel Okuma Tekniği ve Kuralları*, s.32.

²⁸¹ Lâhn-ı celî ve lâhn-ı hafî hakkında geniş bilgi için bkz. Husarî, *Ahkâm-ü Kırâati'l-Kur'ân'il-Kerim*, s.34-36; Sindî, *et-Teshîl*, s.46-47; Kırş, *Zâdü'l-Mukriîn*, s.II/109-144; Sağman, *Sağman Tecvîdi*, s.43; Karakılıç, *K.Kerim Okuma Kaideleri*, s.111-116; Karaçam, *K.Kerim'in Faziletleri ve Okunma Kaideleri*, s.234-236; Ünlü, *K.Kerim'in Tecvîdi*, s.35-36; Çetin, *Kur'ân Okuma Esasları*, s.347-349; Sarı, *K.Kerim'i Güzel Okuma Tekniği ve Kuralları*, s.31-34; Pakdil, *Ta'lim, Tecvîd ve Kiraat*, s.31-33; Temel, *Kırâat ve Tecvîd İstihlaları*, s.89-90.

okuyucu, lâhn-ı celfî ve lâhn-ı hafî denilen her türlü hatadan uzak durmalı, bu konuda olabildiğince hassas olmalıdır.

1.4.1. Lâfız ve Kısmen Mânâ ile İlgili Hatalar

Kur'ân-ı Kerim'i en güzel şekilde okuyabilmenin ilk ve en önemli şartı, Kur'ân harflerini kendine özgü Arap fonetiğine ve gramerine uygun şekilde telâffuz etmektir. Zira Kur'ân-ı Kerim apaçık bir Arapça ile indirilmiştir.²⁸² Günümüzde Kur'ân tilâvetinde yapılan hataların çoğunlukla bu yönde olduğu, Kur'ân'ın orijinal tarz ve fonetiğinden uzak, mahallî bir ağızla, Türkçe bir fonetikle okunduğu dikkat çekmektedir.²⁸³ Kur'ân'ı istenilen tarzda okumanın ve tilâvette muhtelif hatalardan korunmanın yolu, O'nu hatasız ve indirildiği şekliyle okuyan bir üstadın (fem-i muhsinin) rehberliğine başvurmaktır.²⁸⁴

1.4.1.1. Harflerin İsimleriyle İlgili Yapılan Hatalar

Her ne kadar harflerin resim (yazıdaki şekli) ve isimleri tecvîdin konusu olmasa da,²⁸⁵ Arap alfabesindeki şekliyle harflerin doğru seslendirilmesi ve bazı surelerin başında yer alan mukattâ harflerinin fer'î (ziyâdeli) med ile okunuşunun kavranabilmesi açısından önemli olduğunu düşünüyoruz.

Arapça lügatlerde harflerin sıralanışı ve isimleri (müsemâmaları) şu şekildedir:

(1)²⁸⁶ أ ب ت ث ج ح خ د ذ ر ز س ش ص ض ط ظ ع غ ف ق ك ل م ن ه و ی

²⁸⁷ أ ل ف هَمْزَةٌ بَا ثَا ثَا جِيم حَا خَا دَال دَال رَا زَاي سِين سِين صَاد صَاد طَا ظَا عَيْن عَيْن فَا قَاف
كَاف لَام مِيم نُون هَا وَاو يَا

²⁸² Yûsuf 12/2; Nahl 16/103; Tâ-hâ 20/13; Şu'arâ 26/195; Fussilet 41/3; Şûrâ 42/7; Zuhruf 43/2-3; Ahkâf 46/12.

²⁸³ Bkz. Fırat, "Kur'an Tilâvetinde Arap ve Türkler Arasındaki Farklar", s.45.

²⁸⁴ Mehmet Akif Koç, "Kur'ân Kırâatında Türklere Özgü Mahalli Okuyuş Sorunu", *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 51:2, 2010, s.82-84.

²⁸⁵ Sağman, *Yeni Sağman Tecvîdi*, s.8.

²⁸⁶ Arapça lügatlerden *el-Mu'cemü'l-Vesît*, *el-Müncid fi'l-Lüğa*, *er-Râid* ile Serdar Mutçalı'nın "Dağarcık" ve Hayrettin Karaman ve Bekir Topaloğlu'nun "Arapça-Türkçe Yeni Kâmus" vb. lügatlere bakıldığında, ülkemizde okunanın aksine, evrensel Arap alfabesinde ة harfinin و harfinden önce geldiği görülmektedir. ل ise, alfabede yer alan müstakil bir harf değildir. (Ayrıca bkz. Osman Egin; Hüseyin Öresin, *Kur'an Öğreniyorum*, 2.Baskı, DİB y., Ankara, 2015, s.10-11.)

Görüldüğü gibi, hemze dışında diğer harfler elif ve yâ med harfiyle ya da yâ lîn harfiyle uzatılarak telâffuz edilmektedir. Halbuki günümüzde, tamamı sessiz harf olan bu harflerden çoğunun önüne, aynen Türkçe’de olduğu gibi “e” sesi getirilerek ilk hecelerdeki uzatmayı yapmadan veya farklı bir ünlü ile olduğundan farklı telâffuz edilmesi, bir hatadır.

1.4.1.2. Harflerin Mahrec ve Sıfatlarıyla İlgili Yapılan Bazı Hatalar

Kur’ân tilavetinde lahnin ortaya çıkmasındaki en büyük neden, Tecvîd kurallarına yeterince riâyet edilmemesi ve okuyucunun, kelimelerin yapı taşı olan harflerin mahrec ve sıfatlarını pratiğe yansıtamamasıdır. Hal böyle olunca sıfat ve mahreçleri yönünden harfler tanınmalı, hangi durumlarda bu harfler mahreçlerinden uzaklaştırılarak bir lahne/tilavet hatasına neden oldukları bilinmelidir.

Esasen toplumumuzda harflerin mahrec ve sıfatlarıyla ilgili yapılan hataların ana sebebi; Arap harflerinin kendilerine benzeyen Türk harflerinin mahrec ve nitelikleriyle okunmasıdır. Oysa ki alfabemizde benzeri olsun veya olmasın, insanın ağız yapısı, Kur’ân harflerinin telâffuzuna yatkın olarak yaratılmıştır. Arapça, fitrî ve yumuşak dokusuyla, aynı zamanda son derece zengin fonetik özellikleriyle etkileyici bir yapıya sahiptir. Harflerin telâffuzundaki her türlü ifrat ve tefrit hatası, fitrîliği bozan, özellikle ifrat rahatsız eden bir durumdur. Kur’ân’ı doğru tilâvet edebilmesi için kişinin uzman bir hocadan eğitim alması, harflerin boğaz, dil, damak, dudak bölgelerindeki çıkış yerlerini bir “fem-i muhsin” vasıtasıyla tespit edip, bol pratik yapması gerekir.

Sıfatlar, mahrecinden çıkarken harfte görülen birtakım özellikler olduğu için, sıfat bilgisi mahrec bilgisinden ayrı tutulamaz. Tecvîd kitaplarında harflerin mahrec ve sıfatlarıyla ilgili uygulanması gereken kurallar anlatılırken, bu hususlarda yapılan yanlışlara geniş şekilde yer verilmemiştir. Bu nedenle bu bölümde daha çok edinilen

²⁸⁷ Elif, hurûf-u mukattâda okunuşu dışında med (uzatma) harfi olarak kullanılır. Aslı harflerden değildir.

tecrübelere dayanılarak bilgi verilecektir. Bu bağlamda harflerin mahrec ve sıfatlarında yaygın olarak görülen hatalar şunlardır:

1- Âsım kırâatı Hafs rivâyetinde, bir yerdeki hariç Kur'ân'daki diğer hemze (إِ) 'ler teshîl²⁸⁸ ile okunmamaktadır. Meselâ, *ءَأْتَذُّ* veya *ءَأَنْذَرْتَهُمْ* kelimelerindeki ikinci hemzelerin aslî harf olarak değil de daha yumuşak olan hemze-i müsehhele olarak (teshîl ile) okunması uygun değildir.

2- Hemze sâkin olarak okunduğunda, ses hapsedildikten/tutulduktan sonra, hemzenin cehr sıfatını giderip nefesi tutmamak ve dışarı atmak da hatadır. *مَأْكُول* kelimesindeki hemzede nefesi bırakmak gibi. Burada sâkin hemzede tutulan sesi, kalkale gibi sarsarak okumak da başka bir tilâvet hatasıdır.

3- Şeddeli bâ, dâl ve dâ (بَ , دَ , طَ) harflerini, mahrece fazla yüklenmeden dolayı ğunne ile telâffuz etmek, mîm (م) ve nûn (ن) harfleri dışındaki harflere bu sıfatı vermekten dolayı hatadır. Bu hatayı önlemenin yolu, bu harfleri şeddeli okurken, sâkin olan birinci harfin sesini mahreçte, mahrece yüklenmeden, nefesi akıtmak için zorlamadan sıkıca tutmak, bir harf miktarı tuttuktan sonra harekeli olan ikinci harfi okumaktır.

4- Şiddet-i mehmûse sıfatına sahip olan tâ (ت) ve kâf (ك) harflerinin sâkin veya harekeli telâffuzu esnasında, önce şiddet sıfatının gereği olarak sesi tutup, sonra da hems sıfatına binâen nefesi akıtmak gerekirken, bu iki sıfatı aynı anda uygulamaya çalışarak nefesi ses ile birlikte bırakmak, şiddet sıfatını gidereceği için hatadır. Buna karşılık, tâ (ت) harfinin hems sıfatının tamamen giderilip, dâl (د) harfi gibi okunması da hatadır.

5- Dâl (د) ile dâ (ط) harflerinin; hâ sesine mukabil gelen ح , خ ve ه harflerinin; zâl (ذ) ile zâ (ظ) harflerinin; sîn (س) ile sâd (ص) harflerinin; sâ (ث) ile sîn (س)

²⁸⁸ Teshîl, lügatte kolaylaştırmak demektir. Terim olarak ise art arda gelen iki hemzeden, ikinci hemzeyi, hemze ile harekesiz olan elif arasında, hâ (ه) harfinin sesini vermeksizin okumaktır. Âsım kırâatı Hafs rivâyetinde sadece Fussilet 44. âyette geçen *أَعْجَمِي* kelimesinde, ikinci hemze teshîl ile okunur. (Bkz. Karakılıç, *K.Kerim Okuma Kaideleri*, s.110; Karaçam, *K.Kerim'in Faziletleri ve Okunma Kaideleri*, s.187; Çetin, *Kur'ân Okuma Esasları*, s.91-92; Pakdil, *Ta'lim, Tecvid ve Kıraat*, s.48.)

harflerinin; ayn (ع) ile ğayn (غ) harflerinin; zâl (ذ) ile zây (ز) harflerinin birbirine tebdîl edilerek (değiştirilerek) telâffuz edilmesi, sık karşılaşılan hatalardandır. Harf değiştirilerek yapılan bu hatalar, çoğu zaman mânâyı, hatta namazı bozmaktadır.²⁸⁹ (Meselâ, مُحْسِنِينَ yerine مُحْصِنِينَ şeklinde; وَلَا الظَّالِمِينَ yerine وَلَا الضَّالِّينَ şeklinde; بِسْمِ اللَّهِ yerine بِسْمِ اللَّهِ şeklinde; مَحْذُورًا yerine مَحْذُورًا şeklinde okumak gibi.) Bu hataları önlemek, her harfin kendisine ait mahrec ve sıfatını doğru kavrayıp, bu bilgiyi pratiğe dökmekle mümkündür.

6- Bâ (ب), dâl (د), cîm (ج), dâ (ط) ve gâf (ق) harfleri kelimenin ortasında veya sonunda sâkin olarak bulduklarında, kalkaleyi kuvvetli yapmak suretiyle (kalkale-i kübrâ), lâfzı ortadan keserek/bölerek sekteli bir okuyuş icrâ etmek hatadır ve çirkindir.²⁹⁰ Örneğin, سُبْحَانَكَ kelimesinde sâkin bâ (ب) harfinde; vakf yapılmayacaksa لَمْ يَلِدْ وَلَمْ يُولَدْ âyetinde ilk sâkin dâl (د) harfinde, mahrece yavaş vurarak, kalkaleyi hafif yapmak (kalkale-i suğra) gerekir. Aksi takdirde, lâfız ortasında sekte yapılmış gibi olur.

7- Kalkale sıfatına sahip olan harfleri telâffuz ederken, bu harflerin şiddet sıfatını gösterip (harfin sesini tutup), kalkale yapmadan yani sesi mahreçte sarsmadan okumak da, başka bir hatadır. سُبْحَانَكَ örneğinde olduğu gibi.

8- Beyniyye sıfatına sahip olan لِنِ عُمَرَ yani sâkin ر, غ, ل, م, ن harflerini telaffuz ederken, sesin mahreçte bir harf miktarı kadar akıtılmayıp/tutulmayıp, hemen geçilmesi hatadır. Çünkü bu durumda, özellikle boğaz harflerinden (أ ح خ ع غ) önce geldiklerinde, sâkin olan bu harflere hareke verilmesi suretiyle mânânın bozulması gibi önemli bir problem ortaya çıkmaktadır. Meselâ, أَلْهَآكُمُ التَّكَاثُرُ ifadesini أَلْهَآكُمُ التَّكَاثُرُ şeklinde; أَلَّذِي هُمْ فِيهِ مُخْتَلِفُونَ ifadesini أَلَّذِي هُمْ فِيهِ مُخْتَلِفُونَ şeklinde; أَلَّذِي هُمْ فِيهِ مُخْتَلِفُونَ ifadesini أَلَّذِي هُمْ فِيهِ مُخْتَلِفُونَ şeklinde; أَلَّذِي هُمْ فِيهِ مُخْتَلِفُونَ ifadesini أَلَّذِي هُمْ فِيهِ مُخْتَلِفُونَ şeklinde; أَلَّذِي هُمْ فِيهِ مُخْتَلِفُونَ ifadesini أَلَّذِي هُمْ فِيهِ مُخْتَلِفُونَ şeklinde okumak gibi.

²⁸⁹ Bkz. Karaçam, *K.Kerim'in Faziletleri ve Okunma Kaideleri*, s.239.

²⁹⁰ Dursun, *Kırâat İlminde Uygulama Sorunları ve Yaygın Hatalar*, s.63.

Aynı şekilde rihvet sıfatına sahip olan harflerin sesini mahreçte akıtmamak da, sâkin harfleri harekeli okumak hatasına yol açmaktadır. يُوسُوسُ kelimesini يُوسُوسُ şeklinde okumak gibi. Bu hataları önlemek; sâkin harfin sesini mahrecinde biraz akıtıp beyniyye veya rihvet sıfatının hakkını vermek, daha sonra harfin sesini bitirip kestikten sonra diğer harfin mahrecine geçmekle mümkün olur.

9- Ayn (ع) harfinin sâkin veya şeddeli halinde, beyniyye sıfatını uygulamaksızın, harfe şiddet sıfatı verip, sesi bir anda hemze gibi tutarak okumak da hatadır.²⁹¹ فَعَالٌ , يَدُعُّ , نَعْبُدُ kelimelerinde görüldüğü gibi.

10- Râ (ر) harfini dil ucundan (dil en aşağıda kalan üst kısmından) değil de, Türkçedeki gibi dil başından telâffuz edilmesi ve inhirâf (dil geriye meyletmesi) sıfatının uygulanmaması, tekrîri (dil ucunun titremesi)nde aşırılığa sebebiyet vermekte olup, râ harfinin özellikle sâkin ve şeddeli hallerinde bu şekilde tekrîrinde aşırıya kaçarak okunması sık karşılaşılan bir hatadır.

11- Âsım kırâatı Hafs rivâyetinde sâkin ل ve ن harflerini, kendilerinden sonraki müteharrik (harekeli) hemzeye naklederek (ulayarak) okumak, bu harflerdeki beyniyye sıfatı uygulanmadığı için uygun değildir. Sözelimi, إِنَّ الْإِنْسَانَ ifadesini إِنَّ الْإِنْسَانَ şeklinde; مَنْ آمَنَ ifadesini de مَنْ آمَنَ şeklinde okumak gibi. Halbuki Âsım kırâatı Hafs rivâyetinde nakille okunan tek yer, Hucûrat suresindeki بِئْسَ الْإِسْمُ الْفُسُوقُ kelimesidir. Burada الْإِسْمُ kelimesi الْإِسْمُ şeklinde okunmuştur. Bu durum, hemzeden önce gelen sâkin lâm ve sâkin nûn'un beyniyye sıfatının gerçekleştirilip mahreçte ses bir miktar akıtılarak, lâm ve nûn'un sesini hemzenin sesinden ayırarak önlenir. Esasında bu hata, kendilerinden sonra harekeli hemze bulunan bütün sâkin harflerde yapılabilmektedir.

12- Günümüzde sıkça görülen hatalardan biri de ض harfinin rihvet sıfatını giderip, sesini tutarak, mahreçte akıtmadan, şiddet sıfatına sahip ط harfi gibi veya mahreci gevşek bırakarak, dilin yan tarafını üst azı dişlerin ortasına iyice dayamadan

²⁹¹ Abdurrahim Dursun, *Kırâat İlminde Uygulama Sorunları ve Yaygın Hatalar*, Yüksek Lisans Tezi, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum, 2016, s.57.

ظ ve ز harfleri gibi telâffuz etmektir.²⁹² وَلَا الطَّالِينَ , وَلَا الطَّالِينَ veya وَلَا الرَّالِينَ , وَلَا الرَّالِينَ şekillerinde okumak gibi.²⁹³ Bunlar mânâyı bozan önemli tilâvet hatalarıdır.

13- ط , ض , ص , ر harflerini, kalın okumak maksadıyla, dudakları yumarak telâffuz etmek de hatadır; çünkü bu harflerin mahreci dudaklar değil, dildir. Buna karşılık, dudaklar hafifçe yumularak telâffuz edilmesi gereken و harfini, Türkçe’de olduğu gibi, dudakları yummadan ف harfiyle aynı mahreçten okumak da başka bir mahrec hatasıdır.

14- Kelime sonlarındaki م ve ن harflerinin, vakf halindeyken, ğunne sıfatını gösterecek kadar beyniyye sıfatını icrâ etmemek/mahreçte seslerini akıtmamak hatadır. Yine bu iki harfi, kelime arasında izhâr durumlarında, ğunnelerini belirtmek maksadıyla, mahreçte fazlaca tutmak hatadır. لَهُمْ عَذَابٌ أَلِيمٌ örneğinde olduğu gibi.

15- Sâkin veya şeddeli vâv (و) harfinin cebr sıfatının giderilip, hems sıfatı ile nefesin akıtılarak okunması hatadır. بِقُوَّةٍ وَأَسْمَعُوا örneğinde olduğu gibi, tenvin veya sâkin nûn’un vâv harfine idğamı esnasında nefesi akıtmak da, vâv harfinde hems sıfatı olmadığı için hatadır.

Bazı okuyucuların vâv (و) harfini kalınlaştırarak okudukları da görülmektedir. Örneğin خَوْف kelimesinde, خ harfinden sonra gelen vâv (و) harfinin, istifâle (ince okunma) sıfatının giderilip, isti’la sıfatıyla kalın okunması bir telâffuz hatasıdır.

16- تَوَابٌ ve أَيَّامًا örneklerinde olduğu gibi, şeddeli vâv ve yâ harflerini ğunneli icrâ etmek de yaygın bir hatadır.

17- Şeddeli harflerin sıfatlarının hakkını vermemek de, okuyuşu niteliksiz hale getiren hatalardan biridir. Örneğin, وَلَا الضَّالِّينَ kelimesini okuyarak ضَائِبٌ gibi okuyarak ضَائِبٌ’ın rihvetini, لٌ’ın beyniyyesini gidererek, şeddede birinci harfin sesini akıtmadan; أَيُّهَا kelimesinde yâ harfini, بَضَائِرٍ kelimesinde râ harfini, يُعَلِّمُونَ kelimesinde lâm harfini akıtmadan okumak hatadır.

²⁹² Bkz. Dursun, *Kırâat İlmünde Uygulama Sorunları ve Yaygın Hatalar*, s. 42.

²⁹³ Dursun, *Kırâat İlmünde Uygulama Sorunları ve Yaygın Hatalar*, s.67.

1.4.1.3. Harflerin Seslendirilmeleriyle İlgili Yapılan Bazı Hatalar

Herhangi bir dildeki harf veya kelimeyi telâffuz etmedeki asıl maksat, o dildeki ses bilgisine uymaktır.²⁹⁴ Arapça olarak indirilen Kur’ân’ı en güzel şekilde telâffuz etmek, elbette ağzın Arapça’ya yatkın hale getirilmesiyle mümkündür. Kur’ân harflerinin kendine has bir fonetik yapısı vardır, bu fonetik yapıya aykırı olan her türlü seslendirme, tilâvette bir lahn/hata olarak telâkkî edilmiştir. Enbârî “*Îzahu’l-vakf ve’l-İbtidâ*” isimli eserinde “Kur’ân’ı Araplaştırın (Arapların okuduğu şekilde telâffuz edin).” şeklindeki hadise yer vererek, mahallî ağızla Kur’ân okumanın kerahatine dikkat çekmiştir.²⁹⁵ Bu itibarla;

1- Tamamı sessiz harf olan Arap alfabesindeki harfler fetha, kesra ve zamme denilen üç vokalle/harekeyle seslendirilmektedir. Arapça’da ı, o, ö sesleri olmadığı gibi, Türkçe’deki e ve ü sesleri de kullanılmamaktadır. İnce harflere ses veren fetha, e sesine göre daha doğal olan e-a arası bir sestir. Aynı şekilde ince harflerin zammeli halinde, ü sesine göre daha fitrî olan u-ü arası bir ses kullanılır. Kur’ân’ın Arapça’da olmayan e ve ü sesiyle okunması, fonetik i’cazını gölgeleyen bir tilâvet hatasıdır.²⁹⁶

2- Arapça’da olmadığı için, kalın harfleri kesralı hallerinde “ı” sesiyle okumak da hatadır. Mesela الصِّرَاط kelimesini “es-sırât” şeklinde, خُطَابًا kelimesini “hıtâben”; لَا تُطِغُهُ kelimesini “lâ tütü’hü” şeklinde okumak hatadır. Doğru olan zâtı itibarıyla kalın olan bu harflerin önüne “i” ünlüsünü getirerek “es-sırât” ve “hıtâben” şeklinde okunmasıdır.

3- Ülkemizde yaygın olan tilâvet hatalarından biri de, harflerin fetha medli hallerinde, ince harflerin kalın harflere verilen kalın aa sesiyle uzatılmasıdır.²⁹⁷ Halbuki med harfinin işlevi önüne geldiği harfin sesini aynen alıp, aynı doğrultuda sesi bir elif (iki harf) miktarı uzatmaktır; ince harfin sesini kalınlaştırarak uzatmak değildir. Örneğin قَدَّمَتْ kelimesindeki mîm harfi “me” şeklinde okunurken, مَالِكِ

²⁹⁴ Ömer Aslan, “Kur’ân Tilâvetinde Tecvîdin Gerekliği ve Lâhn”, *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, VII/1, Sivas, 2003, s.357-372.

²⁹⁵ Enbârî, *Îzahu’l-Vakf ve’l-İbtidâ*, I/15.

²⁹⁶ Fırat, “Kur’ân Tilâvetinde Arap ve Türkler Arasındaki Farklar”, s.32-33.

²⁹⁷ Dursun, *Kirâat İlminde Uygulama Sorunları ve Yaygın Hatalar*, s.59.

kelimesindeki mîm harfi “maa” şeklinde telâffuz edilmektedir ki, bu, med harfine, önüne geldiği harfi kalınlaştırmak gibi bir işlev yüklemesi nedeniyle hatadır. Aynı şekilde zamme medsiz halinde “ü” sesiyle okunan bir harfin, zamme medli halinde kalın okunması da hatadır. Meselâ يَعْلمُ kelimesindeki mîm harfinin “mü” şeklinde, يَعْلمُونَ kelimesindeki mîm harfinin de mûû şeklinde okunması hatadır.

4- Hareke, mahrecin hareketi demektir, mahrec hareket edince o harfle ilgisini kesmiştir. Meddin meydana geldiği yer de, med harflerinden önce gelen harfin zâtı değil, hareke dediğimiz ses doğrultularıdır. Binaenaleyh harflerin kendileri uzamaz.²⁹⁸ Bu itibarla, bir harfi harekesiyle birlikte tamamen mahrecinden telâffuz etmek ve bu harfi medli okurken mahreçten çıkmadan uzatmak hatadır. Bu hatanın en yaygın şekilde ع (ayn) ve ح (hâ) harfleri ile, م (mîm) ve ن (nûn) harflerinde yapıldığı görülmektedir. ع (ayn) ve ح (hâ) harflerini harekeli (ع, ع, ع, ح, ح, ح) ve medli hallerinde (عَا, عِي, عُو, حَا, حِي, حُو) boğazı sıkarak seslendirmek; م (mîm) ve ن (nûn) harflerini de harekeli (م, م, م, ن, ن, ن) ve medli hallerinde (مَا, مِي, مُو, نَا, نِي, نُو) genizden ğunne sesiyle telâffuz etmek, fonetik yönden rahatsız edici bir durumdur. Bu hatayı önlemenin yolu, harfi mahrecinden çıkarır çıkarmaz mahreci bırakmak, hareke ve meddini ağız boşluğundan icrâ etmektir.

5- Özellikle sâkin, şeddeli ve idğamlı harflerde dudak hareketlerine dikkat etmemek, ses fonetiğini bozan, bazı sıfatların icrâsını zorlaştırarak tilâveti zorlaştıran bir tecvîd hatasıdır. Sözelimi وَعَمَلُوا الصَّالِحَاتِ zammeden fethaya geçişte, toplanan dudakların geriye bırakılması, sâd (ص) harfinin safir ve rihvet sıfatlarının sağlıklı icrâsını sağlamakta, aksi ise harfin sesinin keskinliğini ve akışkanlığını azaltmaktadır.

6- Harflerin telâffuzunda ifrata (aşırılık) kaçmak, tefritle okumaktan daha büyük bir hatadır. Günümüzde en fazla ج, ش, ط, ض, ق, ك, ه harflerinde tekellüf/zorlama yapıldığı görülmektedir. Bu harflere aşırı yüklenerek harf odaklı bir tilâvet, kulakları tırmalayarak rahatsız edecek ve duygu yönünden de tesirsiz kalacaktır.

²⁹⁸ Sağman, *Yeni Sağman Tecvîdi*, s.12.

7- Makam icrâ edilirken yapmacık tavırlarla tuhaf sesler çıkarmak, şarkı-türkü söyler gibi Kur'ân tavrından uzak okuyuşlar sergilemek, makamı ön plana çıkarıp tecvîd kurallarını görmezden gelmek suretiyle Kur'ân'ı makama uydurmaya çalışmak, tilâvet adabına aykırı düşen bir problemdir.

1.4.1.4. Bazı Tecvîd Kurallarına Riâyet Etmekten Kaynaklanan Hatalar

1- Tilâvet usûllerinden tertîl okumayı müstakil bir usûl olarak kabul etmemek ve sadece tahkîk okumayla ilişkilendirmek hatadır. Kişi, Kur'ân lâfzının hakkını vermenin yanısıra, mânâyı tefekkür ederek okuma işini, serî bir okuyuşta gerçekleştirebiliyorsa, tertîl ile okuma, tedvîr ve hadr usûllerinde de uygulanabilir.

2- Hadr (hızlı) okuyuşta harflerin mahrec ve sıfatlarının, tutmaların, medlerin hakkını vermemek önemli bir hatadır.

Medd-i âriz dışında, hadr okuyuşta med miktarlarının azami seviyede tutulması, tahkîk okuyuşta asgari şekilde uzatılması hatadır. Oysa ki usûlü belirleyen okuyuşun serîliğidir ve icrâ edilen usûl ile med miktarları birbiriyle tutarlı olmalıdır.

3- Med kuralları ile ilgili yapılan hataların başında medd-i tabi' hataları gelmektedir. Kelime sonlarında özellikle vakf yapılan yerlerde, çoğunlukla makam icrâ edilirken, medd-i tabi'lerin gerektiğinden, yani bir elif miktarından fazla uzatılması yaygın bir hatadır.

Bir kelimedden sonraki kelimeye geçmede acele ederek, son hecelerdeki medd-i tabi'nin terkedilmesi de sık karşılaşılan bir problemdir.

4- Tenvin veya sâkin nûn'dan sonra و ve ى harfleri geldiğinde idğâmı, ğunne ile icrâ etmemek yaygın bir hatadır. مِنْ وَلِيٍّ وَلَا نَصِيرٍ ve فَمَنْ يَعْمَلْ örneklerinde olduğu gibi.

5- İhfâ ve idğâm kurallarını tatbik ederken, harekeli harflerin telâffuz sürelerinin aşılarak okunması da problemdir. كُنْتُمْ kelimesini كُونْتُمْ şeklinde; مُسْتَقَرٌّ وَمَتَاعٌ ifadesini مُسْتَقَرُّ وَمَتَاعٌ şeklinde değil de, مُسْتَقَرُّوْ وَمَتَاعٌ şeklinde, yani birinci kelimenin

sonundaki müteharrîk râ harfini, bir harf miktarı değil, uzatarak iki harf miktarı okuyarak idğam etmek hatadır.

1.4.2. Doğrudan Mânâ İle İlgili Hatalar

Doğrudan mânâ yönünden yapılan hatalar Arapça bilgisiyle alâkalı hatalardır ve daha çok lâfız ve mânâ bakımından vakf ve ibtidâ kurallarına uymamak, harflerin vurgu ve tonlamalarına dikkat etmemek hususlarında gerçekleşmektedir.

1- Kelime üzerinde hareke ile vakf yapmak hatadır. Esas olan sükûn üzere vakf yapmaktır.²⁹⁹

2- Med harfi ile vakf yapılması gereken kelime sonlarında sesi bir anda tutup, sakın bir hemze varmış gibi vakfetmek hatadır. Şöyle ki: غَرْفًا kelimesi üzerinde غَرْفًا şeklinde değil de غَرْفَاءً olarak vakfetmek gibi.³⁰⁰

3- Aynı şekilde med harfiyle bitirilen kelimenin sonunda sesi bitirmeden nefesi akıtmak suretiyle, kelime sonuna sakın bir hâ harfi ekleyerek vakfetmek hatadır. Örneğin, أَمْرًا kelimesi üzerinde أَمْرًا şeklinde değil de, sesi bitirmeden nefes verilirse أَمْرَاءً şeklinde bir okuyuş meydana gelir.

4- Bu hataların bir benzeri de, med harfiyle vakf yapılan kelime sonunda, harfin sesini bitirmeden dudakları kapatmak suretiyle, kelimenin sonunda sakın bir mîm harfi varmış gibi yanlış bir algıya sebep olmaktır. Sözelimi, عَمَلًا kelimesinin sonunda sesi bitirip kesmeden dudaklar hemen kapatılırsa, عَمَلًا şeklinde; عَلِيمًا kelimesi üzerinde عَلِيمًا şeklinde vakfedilmesi gerekirken, عَلِيمًا gibi bir kelime oluşur.

Vakf halinde olmayan bir harfi kelime sonuna eklemek şeklinde yapılan bu hatalar, mânâyı bozan tilâvet hatalarıdır. Bu hataları önlemenin yolu, harfin sesini bir elif miktarı uzatıp sesi bitirene kadar nefesi tutmak, asla akıtmamak, sesi bir elif

²⁹⁹ Bkz. Karaçam, *K.Kerim'in Faziletleri ve Okunma Kaideleri*, s.323; Çetin, *Kur'an Okuma Esasları*, s.263; Pakdil, *Ta'lim, Tecvid ve Kıraat*, s.262.

³⁰⁰ Dursun, *Kıraat İlminde Uygulama Sorunları ve Yaygın Hatalar*, s.83.

miktarına ulaşmadan erken kesmemek ve uzattığımız harfin sesini cevfe (ağız boşluğunda) tamamlayarak, kelime sonuna harf eklememektir.

5- Şeddeli harf üzerinde vakf yapılırken, tek harf varmış, şedde yokmuş gibi, idğam edilen birinci harfi belirtmeden okumak, kelimeyi eksik okumak cihetiyle mânâyı bozan hatalardandır. Sözelimi بِالْحَقِّ kelimesinde vakf halinde بِالْحَقِّ şeklinde, birinci ق (kâf) harfini şiddetinden dolayı tutup, ikinci ق (kâf) harfinde kalkale yaparak okumamak; مُسْتَقَرُّ kelimesinin üzerinde vakf yapıldığında مُسْتَقَرُّ şeklinde, iki râ harfinin de hakkını vererek (mahreçte iki harf süresince akıtarak) okumamak hatadır. وَلَا جَانَ kelimesinde olduğu gibi, sonunda şeddeli mîm (م) ve şeddeli nûn (ن) bulunan kelime sonunda vakf yapıldığında, iki harfin de ğunne ve beyniyye sıfatlarının hakkı verilerek ikinci mîm ve nûn harfleri belirtilmeden, sesi bir harf miktarı akıtarak okumak hatadır.

6- Kelime sonlarında vakf yapar gibi son harfin harekesini düşürmek suretiyle kısa duruşlar yapmak ve soluk almaksızın okuyuşa devam etmek de sık görülen hatalardandır.³⁰¹ Kişinin Âdiyat suresindeki وَالْعَادِيَاتِ ضَبْحًا * فَالْمُورِيَاتِ قَدْحًا * فَالْمُغِيرَاتِ صُبْحًا وَ الْعَادِيَاتِ ضَبْحًا فَالْمُورِيَاتِ قَدْحًا şeklinde okuması gibi. Ali Rıza Sağman buna “yersiz sekte” demektedir, bu hatanın ya cehl-ü gafletten, ya da tecvîd nizamına saygısızlıktan ileri geldiğini belirtmekte ve lüzumlu sekteyi yapmamaktan daha büyük hata olduğunu vurgulamaktadır.³⁰² Bu hatayı önlemek için, âyetler arasında, “vasl” halinde sonlarındaki tenvin okunarak ihfa ile geçiş yapılmalı, “vakf” halinde ise, elif med harfi üzerinde durup nefes almalıdır. Nefes almaksızın vakf görünüşlü sekteli okuyuş, kelimelerin yapısını bozarak hataya neden olmaktadır.

7- Günümüzde Arapça bilgisine sahip kişilerin az olması, lâfız, mânâ veya hem lâfız, hem de mânâ yönlerinden cümle tamam olmadan ya da kelimenin ortasında, mânâ harflerinin üzerinde yapılan vakf hatalarının çok fazla olmasına neden olmaktadır. Her ne kadar secâvend denilen vakf işaretleri Arapça bilgisi

³⁰¹ Bkz. Aksoy, *Kur'ân'ı Okuma Âdâbı*, s.56.

³⁰² Sağman, *Yeni Sağman Tecvîdi*, s.16.

olmayanlara yol gösterse de, bu işaretleri gözardı etmek veya vakf işareti olmayan yerlerde mânâyı belki bilmeden, belki de önemsemeden duruvermek, günümüzün ciddi tilâvet problemlerindedir.³⁰³ Sözelimi, مَنْ يُطِيعِ الرَّسُولَ فَقَدْ أَطَاعَ اللَّهَ وَمَنْ تَوَلَّى فَمَا 304 عَلَيْهِمْ حَفِيفًا 304 âyetinde وَمَنْ تَوَلَّى ifadesinin üzerinde vakfetmek hata olur. Zira mânâ bu durumda “*Rasûle itaat eden ve yüz çeviren, Allah’a itaat etmiş olur.*” gibi çok çirkin bir vaziyet alır. Oysa ki فَقَدْ أَطَاعَ اللَّهَ ifadesinde vakf yaptıktan sonra, sonrasında âyet sonuna kadar veya ortasında hiç vakf yapmadan âyet tek nefeste okunsa, mânâ “*Rasûle itaat eden Allah’a itaat etmiş olur; yüz çevirenlere gelince seni onlara bekçi olarak göndermedik.*” şeklinde bozulmamış olur.

8- Âyet sonunda veya uygun bir secâvendde, mânânın tamam olduğu bir yerde vakf yaptıktan sonra, önceki lâfızla irtibatı olan bir yerden ibtidâ yapmak da yaygın hatalardandır. Örneğin, صِرَاطَ الَّذِينَ أَنْعَمْتَ عَلَيْهِمْ غَيْرِ الْمَغْضُوبِ عَلَيْهِمْ وَلَا الضَّالِّينَ âyetinde birinci عَلَيْهِمْ kelimesi üzerinde vakfeden kişinin, عَلَيْهِمْ غَيْرِ الْمَغْضُوبِ عَلَيْهِمْ وَلَا الضَّالِّينَ şeklinde ibtidâ ederek âyeti tamamlaması hatalıdır. İmam-ı A’zam (v.150/767)’a göre غَيْرِ الْمَغْضُوبِ عَلَيْهِمْ وَلَا الضَّالِّينَ ifadesi âyet başı olarak kabul edildiği ve ilk geçen عَلَيْهِمْ kelimesi de önceki âyete bağlı olduğu için, bu kelimenin sonrasında okuyuşa devam etmek gerekir.

9- Ses vurgu ve tonlamalarının mânâyı uygun olmayan yerlerde yapılması da, nitelikli tilâvette doğrudan mânâ cihetiyle yapılan yaygın hatalardan biridir.³⁰⁵ Ma’lum olduğu üzere nefy ve soru edatı olan ما harfine vurgu yapıp ton verilirken, ism-i mevsûl olan ما edatı ton verilmeden okunur; aksi takdirde anlam bozulabilir. Sözelimi, مَا عِنْدَكُمْ يَنْفَدُ وَمَا عِنْدَ اللَّهِ بَاقٍ “*Sizde bulunanlar tükenip gider, ama Allah’ın katındakiler kalıcıdır.*”³⁰⁶ ifadesindeki ما edatlarına ton verilip vurgu yapıldığında mânâ Kur’ân’ın meramına zıt düşmekte ve “*Sizde bulunanlar tükenmez ama Allah’ın katındakiler tükenir gider.*” gibi çirkin bir hale bürünmektedir.

³⁰³ Bkz. Karaçam, *K.Kerim’in Faziletleri ve Okunma Kaideleri*, s.341; Pakdil, *Ta’lim, Tecvid ve Kıraat*, s.266-268.

³⁰⁴ Nisâ 4/80.

³⁰⁵ Karaçam, *K.Kerim’in Faziletleri ve Okunma Kaideleri*, s.468; Pakdil, *Ta’lim, Tecvid ve Kıraat*, s.222-223.

³⁰⁶ Nahl 16/96.

10- Tebşîr (müjde) âyetlerini hüzünlü bir ses ve edâ ile; inzâr (uyarı) âyetlerini de yüksek bir sedâ ve mesrûr bir çehre ile icrâ etmek hatadır.³⁰⁷

Ruhlar güzelliğe ve iyiliğe meyilli olduğu için, tilâveti tebşîr âyetlerinin sonunda sonlandırmak gerekir. Aksi ise Kur'ân'ın ruhuna uygun düşmez. Bunun için Arapça bilmeyen bir kişi aşır okuyacaksa, en azından okuyacağı yerin mânâsını öğrenmelidir. Kârinin Kur'ân'dan okuyacağı yeri, ortama ve bulunduğu mekanın ruhuna uygun şekilde seçmemesi, meselâ düğün programında ölümle veya talâkla ilgili âyetleri, cenâze evinde nikâhla ilgili ahkâm âyetlerini okuması hatadır.

Bu bölümde nitelikli Kur'ân eğitimi teknik açıdan incelenmiş ve tilâvete nitelik kazandıracak bazı usûl ve kaidelerden bahsedilmiştir. Günümüzde problem teşkil eden birtakım hatalar tespit edilmiş ve çözüm önerileri sunulmuştur. İkinci bölümde ise tilâveti daha da nitelikli hale getirecek ve Kur'ân'ın tesir yönünü artıracak bazı tutum ve davranışlara değinilecektir. Ta'zim ve hürmet bağlamındaki bu tutum ve davranışlar, Kur'ân'ın anlam deryasına açılmak ve O'ndan ziyadesiyle istifade etmek için bir önkoşul, kalben ve zihnen bir hazırlık olarak değerlendirilebilir.

³⁰⁷ Bkz. Karaçam, *K. Kerim'in Faziletleri ve Okunma Kaideleri*, s.474-477; Pakdil, *Ta'lim, Tecvid ve Kıraat*, s.224-227.

İKİNCİ BÖLÜM

NİTELİKLİ KUR'ÂN TİLÂVETİNDE GEREKLİ OLAN BAZI TUTUM VE DAVRANIŞLAR

Kur'ân tilâvetinin niteliğini artıracak bir de mânevî yön vardır ki, bu konu kitaplarda “Tilâvet Âdâbı” başlığı altında işlenmiştir. Kur'ân-ı Kerîm'den fazlasıyla istifade etmek, O'na gösterilecek ta'zim ve hürmetle doğru orantılıdır. Okunmak, anlaşılacak ve yaşanmak için inzâl olunan İlâhî Beyân, gerekli âdâp, ta'zim ve hürmete dikkat edilerek okunduğu zaman sırlarını okuyana açacak, böylece Kur'ân hakkında sıhhatli ve isabetli bir anlayış ve algıya vesile olacaktır. Zira rastgele, kontrolsüz ve şuursuz icrâ edilen bir tilâvet, huşûsuz kılınan namaz gibi, anlam derinliğinden uzak, zihin ve gönülde ışıldayan ilâhî parıltılardan ve füyûzâtan yoksundur.

Kur'ân'a gösterilen ta'zim ve hürmet, nezâket ve hizmet, Yüce Allah'a duyulan sevgi ve saygının bir tezahürüdür. Bu saygı Kur'ân'ın hem zahirine, hem de batınına olmalıdır. Zira O sıradan bir kitap değil, muhatabı olmakla müşerref olduğumuz Âlemlerin Rabbi'nin Yüce kelâmıdır. Bu sebeptendir ki İkrime b. Ebî Cehil (r.a), Kur'ân'ı açtığı zaman baygınlık geçirir ve “Bu, Rabbimin kelâmıdır, bu Rabbimin kelâmıdır.” diyerek öper, alnına koyar ve ağlardı.³⁰⁸ Nitekim Kur'ân-ı Kerim'de “*Kim Allah'a ait şeâire ta'zim gösterirse, bu kalplerin takvalı olmasındandır.*”³⁰⁹ buyurularak, Kur'ân'a gösterilen sevgi ve hürmetin, kalpteki takvanın alâmeti olduğu vurgulanmıştır.

Kur'ân-ı Kerim mü'minler için bir nasihat ve hidâyet rehberi, maddî-manevî her türlü hastalığa şifa ve rahmet/ebedî saadet ve huzur vesilesidir.³¹⁰ Bu bereketlerden azamî derecede istifade etmek, nitelikli Kur'ân tilâvetinde son merhale kabul edilen birtakım tavırlarla sağlanacaktır. Çeşitli kaynaklarda, özellikle İmam

³⁰⁸ Gazzâlî, *İhyâ*, Kitabü Âdâbi Tilâveti'l-Kur'ân, s.333.

³⁰⁹ Hac 22/32.

³¹⁰ Yûnus 10/57.

Nevevî (v.676/1277)'nin “*Tibyân fî Âdâbi Hameleti'l-Kur'ân*” adlı eserinde geniş bir şekilde yer verilen, bu mevzûdaki tavırlardan sadece birkaçına değinmeyi yeterli görüyoruz.

2.1. Hâlis Niyet

Şüphesiz farzlardan sonra en faziletli ibadet, Kur'ân okumaktır.³¹¹ Fakat bütün amellerde olduğu gibi, Kur'ân tilâvetinin de ibadet kabul edilebilmesi için en başta gelen ve en önemli olan husus, hâlis niyettir. Niyet, ibadetlerin özü ve ruhudur, marifete ermenin sırrıdır. Bilindiği üzere hadis-i şerifte “Ameller niyetlere göredir; kişi için ancak niyet ettiği şey vardır.”³¹² buyurulmakta, kişinin niyeti rızâ-i ilâhî olmadan hiçbir amel ve ibadetin, Allah katında herhangi bir değer ifade etmeyeceğine dikkat çekilmektedir.

Niyet kelimesi sözlükte kastetmek, bir şeye azmetmek ve yönelmek, kararlı olmak,³¹³ ihlâs ise, saf, temiz, katışıksız, sadık, samimi ve içten olmak, vâsıl olmak, kurtulmak³¹⁴ gibi anlamlara gelmektedir. Niyet amelin direğidir, menşei ise kalptir. Kalbin gayesine uygun bulduğu şeye meyletmesi anlamındaki irade ve kasd kelimeleriyle aynı mânâyâ gelir.³¹⁵ İhlâs/samimiyet, itaat ve ibadetle sırf Allah-ü Teâlâ'yı murat etmek,³¹⁶ insanlar nezdinde övgü kazanmak için yapmacık davranmak yerine, Allah'a yakın olmayı istemektir. Huzeyfet'ül-Mer'âşî (v.207/822)'nin de dediği gibi: “Kulun fillerinin gizli ve açık hallerde eşit seviyede/aynı nitelikte bulunmasıdır.” Fudayl b.Iyâd (v.187/803) ihlâsı şöyle tarif etmiştir: “İnsanlar için ameli terketmek riyâ; insanlar için amel işlemek ise şirkidir. İhlâs ise Allah'ın bu ikisinden seni güvende bulundurmasıdır.”³¹⁷

İhlâs, insanın itikadında, ahlâkında, ibadetlerinde ve dünya işlerinde görüldüğü sahte zeminden uzaklaşıp, ruhuna göç etmesi, böylece fitratına/özüne

³¹¹ Süyûtî, *İtkân*, s.257.

³¹² Buhârî, *Nikah*, 5; Ebû Dâvûd, *Talâk*, 11.

³¹³ Zemahşerî, *Esâsü'l-Belâğâ*, s.II/311; İbn Manzûr, *Lisânü'l-Arab*, s.XV/347.

³¹⁴ Zemahşerî, *Esâsü'l-Belâğâ*, s.I/262; İbn Manzûr, *Lisânü'l-Arab*, s.VII/26.

³¹⁵ Gazzâlî, *İhyâ*, Kitabü'n-Niyet ve'l-İhlâs ve's-Sıdk, s.1733-1734.

³¹⁶ Abdülkerim Kuşeyrî, *Kuşeyrî Risâlesi*, (haz. Süleyman Uludağ), Dergâh y., İstanbul, 1978, s.308.

³¹⁷ Bkz. Nevevî, *Tibyân*, s.54-55.

dönerek samimi, içten ve tabii olmasıdır. Bu, Allah'ın hidâyeti ve kulun gayretiyle temiz kalplere bahşedilen bir lütuftur. Kur'ân-ı Kerim'de “*Oysa kendilerine, dini yalnızca Allah'a hâlis kılarak (ihlâsla/samimiyetle) O'na kulluk etmeleri, namazı kılmaları ve zekatı vermeleri emredilmişti.*”³¹⁸ buyurularak, insan için riyadan uzaklaşarak ihlâsla amel etmenin zorluğuna karşılık, amellerin ancak ihlâsla değer kazandığı ve ihlâsla itaat ve ibadetin, Allah'ın istediği kulluk tarzı olduğu vurgulanmaktadır. Nitekim Allah için büyük öneme hâiz olan, Kur'ân'da değişik kalıplarda otuz bir yerde zikredilen bu kavram, bir surenin başlığı olarak da karşımıza çıkmaktadır.³¹⁹

Kur'ân-ı Kerim'i hâlis bir niyetle okumak, her türlü menfi düşünceden sıyrılarak, sadece Allah'ın rızasını gözeterek, Kur'ân'ın gönderiliş amacını gerçekleştirmek ve O'ndan istifade etmek gayesiyle, ibadet niteliğinde, ihsan mertebesinde, Allah'a münâcâta bulunuyormuş, Allah'la konuşuyormuş gibi, Kur'ân'a gönlünü açarak okumaktır. Elbette Allah Teâlâ, kendisini görüyormuşçasına, amelini güzel ve samimiyetle yapan mü'minleri sever.³²⁰ Madem ki niyetin merkezi kalptir, o takdirde Kur'ân okuyan kişi Yüce Kelâmın sahibiyle kalben rabîta halinde olmalı, Kur'ân iliklerine işlemeli, Kur'ân'la oturmalı, Kur'ân'la kalkmalı, O'nunla nefes almalı, kısacası Kur'ân mihenkinin etrafında bir yaşamı olmalıdır.

Kur'ân'ı tilâvet eden bir kimsenin dünyanın geçici heves ve nimetlerini, yani mal edinme, makam-mevki sahibi olma, akranlarına üstün gelip, insanlara/yöneticilere yaranmaya çalışma, insanlar tarafından beğenilme, takdir edilip övülme gibi beklentileri amaç edinmemesi, ihlâs ve ciddiyetten uzaklaşmaması gerekir.³²¹ Aksi takdirde şu vahim ikazın muhatabı olmak kaçınılmazdır: “Sizin içinizden öyle tipler türeyecektir ki, siz onların namazları yanında kendi namazlarınızı, onların oruçları yanında kendi oruçlarınızı, iyi ve hayır işleri yanında

³¹⁸ Beyyine 98/5.

³¹⁹ İhlâs konusunda geniş bilgi için bkz. Gülen Acar, *Kur'ân-ı Kerim'de İhlâs*, Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 1995.

³²⁰ Bakara 2/195; Âl-i İmrân 3/134, 148; Mâide 5/13, 93.

³²¹ Nevevî, *Tibyân*, s.58.

kendi sâlih amellerinizi küçük göreceksiniz. Onlar Kur'ân da okuyacaklar, fakat okudukları Kur'ân hançerelerini geçmeyecektir. Onlar, okun avı delip çıktığı gibi dinden çıkacaklar...”³²²

Kur'ân'ı nitelikli okuma ve anlama gayretinde olan her kişinin, olumsuz her türlü önyargıdan/peşin fikirlerden uzak, Kur'ân'a teveccüh ederek, gönülden inanarak ve teslim olarak Kur'ân'a yaklaşması, kendisini Kur'ân'ın enginliklerine bırakması gerekir. Kişi bu tavrıyla ancak Rabbini tanıyabilir ve O'nun söz ve öğütlerini doğru bir şekilde algılayabilir ve böylece Kur'ân'ı yegane doğru bir hayat felsefesi olarak kabul edebilir. Kur'ân'ın ilke ve esaslarını kendi düşünce, yaşantı ve hedeflerine engel gören, bu yüzden inatçı ve ön yargılı tavırlarıyla gönüllerini Kur'ân'a kapatanlar, vahyi gerçek mânâda anlayamazlar, vahyin derdiyle dertlenemezler, vahyin nurundan ve kılavuzluğundan istifade edemezler. Böylece Kur'ânî bir şuur edinemezler ve Kur'ân'ın hedefindeki olgunluğa erişemezler. Bu vasıftaki mü'minler, Kur'ân'ın lâfzını doğru ve güzel okusalar da, kalplerindeki tereddüt ve çelişkiden dolayı, gırtlak okuyucusu olmaktan öteye gidemezler. Böyle müslümanlara Kur'ân şöyle nida etmektedir: *“İman edenlerin Allah'ı anma ve O'ndan inen Kur'ân sebebiyle kalplerinin ürperme zamanı daha gelmedi mi?..”*³²³ Oysa ki *“Mü'minler o kimselerdir ki, Allah'ın adı anıldığında yürekleri titrer, kendilerine Allah'ın âyetleri okunduğunda bu onların imanlarını artırır. Onlar yalnızca Rablerine güvenirlir.”*³²⁴

Görüldüğü üzere, Kur'ân ancak hâlis bir niyetle, saf ve berrak duygularla okunduğu zaman tesir etmekte ve ihlâsla nitelik kazanan bu tilâvet okuyana da, dinleyenlere de engin bir hayret ve haşyet duygusu, tarifsiz bir haz hissettirmekte ve böylece imanın kuvvetlenmesine vesile olmaktadır.

Kur'ân'la tanıştığı halde O'na inanmayanlar ile Kur'ân'a inanıp gönül verenler arasındaki en büyük etken, niyettir. Kur'ân'ı farklı amaçlarla inceleyen, Kur'ân üzerindeki araştırmalarına yıllarını veren, Kur'ân'a dair eserler yazan, hatta

³²² Buhârî, Fedâilü'l-Kur'ân, 36.

³²³ Hadîd 57/16.

³²⁴ Enfâl 8/2.

bazen Kur'ân karşısında hayranlıklarını gizleyemeyip ikrar eden oryantalist, rasyonalist ve müsteşriklerin, Kur'ân'a taraflı, önyargılı, eleştirel gözle bakmaları, onları iman etmekten alıkoymuştur. Tıpkı Asr-ı Saâdet'te Kur'ân'ın eşsizliğine şahit olup da, dinleme, anlama ve idrak etme yetilerini red ve inkardan yana kullananlar zavallılar gibi..Unutulmamalıdır ki, Kur'ân aynen güneş gibidir. Güneşe tevecüh eden güneşten ziyâ alır, istifade eder. Tevecüh etmeyen müstefid olamaz.³²⁵

2.2. Anlayarak ve Düşünerek Okuma

Kur'ân tilâvetinin nitelik kazanmasında, niyetten sonra O'nu anlama ve kavrama gayreti büyük önem arz etmektedir. Kur'ân merkezli bir yaşam, Kur'ân'ı anlamayı iktizâ eder. Zira anlaşılmayan bir şeyi yaşamak mümkün değildir. Anlaşılması ve üzerinde düşünülüp ibret alınması Kur'ân'ın sık sık hatırlattığı ilkelere biridir. Kur'ân bu ilkeyi gözardı edenler hakkında: “*Hâlâ Kur'ân'ı düşünüp anlamaya çalışmıyorlar mı?*”³²⁶, “*Onlar Kur'ân'ı düşünmüyorlar mı? Yoksa kalplerinin üzerinde kilitler mi var?*”³²⁷, “*Bu, bereketli bir kitaptır ki O'nu sana, insanlar âyetleri üzerinde düşünsünler, akl-ı selîm sahipleri O'ndan dersler, öğütler alsınlar diye indirdik.*”³²⁸ şeklinde uyarılarda bulunur. Anlamadan teberrük amacıyla okumak, her ne kadar kişiye ibadet sevabı kazandırsa da, anlam ve idrak eksensli bir okuyuş icrâ edilmedikçe, birey açısından, Kur'ân “bir hayat kitabı” olma vasfına sahip olamaz.

Kur'ân'ın temel amacı, insanın aklı ve vicdanıyla buluşmak, hayat yolculuğunda insana rehberlik yapmak, kişinin dünya ve ahirette huzur ve saâdetini temin etmektir. Bunun için gücü yeten her mü'min, Kur'ân'la olan ilişkisini zihnî bir boyuta taşımalıdır.

Dilin işlevlerinden biri insanları bilgilendirmek olduğu için, Allah Teâlâ vahyi her toplumun kendi diliyle göndermiştir. Bu gerçek Kur'ân'da şöyle ifade edilir: “*Biz istisnasız her peygamberi kendi kavminin diliyle gönderdik ki, (dini)*

³²⁵ Konyalı Mehmet Vehbi, *Hulâsatü'l-Beyân (Büyük Kur'ân Tefsiri)*, V-VI/ s.2224.

³²⁶ Nisâ 4/82.

³²⁷ Muhammed 47/24.

³²⁸ Sâd 38/29.

onlara açık açık anlatsın..”³²⁹ Tevrat’ın İbranca, İncil’in de Süryanice oluşu buna örnek olabilir. Kur’ân-ı Kerim ise, ilk muhatapları olan Arap toplumuna, kendi dillerinde indirilmiş bir kitaptır ki, kolaylıkla anlaşılabilir. “*Şüphesiz anlayabilesiniz diye Biz O’nu Arapça bir Kur’ân olarak indirdik.*”³³⁰, “*Gerçekten Biz O’nu anlayıp düşünesiniz diye Arapça okunan bir söz kıldık.*”³³¹ şeklindeki âyetlerle Kur’ân dilinin Arapça olmasının hikmeti anlaşılabilir. Başka bir sebebi de Arapçanın başka dillerde olmayan bazı özellikleridir ki, bunlar; fasih (apaçık) bir dil olması, karışan yabancı kelimelerin çok az miktarda olması, zengin bir kelime hazinesine sahip olması, besteli bir dil olması, kelimelerin ilk harflerinin anlama dair ipuçları vermesi, kelime türetme yönünden çok zengin olması şeklinde sıralanabilir.

Her ne kadar dilleri Arapça olsa da, Kur’ân’ın kendine has fesâhat, belâgat ve fonetik özellikleri, harflerin kelimelerde, kelimelerin âyetlerde, âyetlerin surelerde tertip tarzı Arapları hayrete düşürmüş, Kur’ân’ın Arapçada olmayan bu farklı üslûbu karşısında âciz kalmışlardır. Hal böyle olunca, dili Arapça olan herkesin Kur’ân’ı çok iyi anladığı söylenemez. Dil, okunan bir eseri anlamak için yeterli olsaydı, kendi diliyle yazılmış bir tıp veya felsefe eserini okuyan herkesin anlaması beklenirdi. Öyleyse üzerinde akledip/düşünüp zihinsel bir çaba göstermedikçe, hiçbir millet tarafından Kur’ân’ın anlaşılması beklenemez. Elbette dili Arapça olmayan toplumların, Kur’ân’ı anlamak için Arapçayı öğrenmesi gerekecektir, fakat bu herkes için mümkün olmayan zor bir iştir. En azından kişi, meal ve tefsir çalışmalarını okuyarak, namazda okuyacağı surelerin mânâlarını ezberleyerek, âyetler üzerinde düşünme ve gereğini yapma imkanı bulabilir. Kırâatın en önemli ve en çok arzulanan gayesi de budur. Kur’ân’da işte bu anlamda karşımıza, “teakkul”,³³² “tefekür”,³³³ “tezekkür”³³⁴ ve “tedebbür”³³⁵ gibi kavramlar çıkmaktadır. Kur’ân’da bilinçli olarak farklı tarzda kullanılan bu kavramların, her ne kadar genel anlamının “düşünme”

³²⁹ İbrâhîm 14/4.

³³⁰ Yûsuf 12/2.

³³¹ Zuhruf 43/3.

³³² Bakara 2/44; Hûd 11/51.

³³³ En’âm 6/50; Haşr 59/21.

³³⁴ Yûnus 10/3; Secde 32/4.

³³⁵ Nisâ 4/82; Muhammed 47/24.

olduğu söylene de, incelendiği zaman, farklı derinlikleri olan, birbirlerini tamamlayan düşünce ve algı basamakları olduğu görülecektir. Şöyle ki:

1- Teakkul: عقل (A-Ka-Le) kökünden türeyen, cehlin zıddı olan³³⁶ “teakkul” kelimesi, sözlükte “(sıkıca) bağlamak, hapsedmek, zabt etmek, anlamak, akletmek ve idrak etmek”³³⁷ anlamındadır. Akıl ise, ilmin kabulüne hazırlayıcı bir kuvvettir ki, insan bu kuvvet ile istifade edebileceği bilgiyi elde eder. Akıl, doğuştan/fitraten sahip olunan ve sonradan elde edilen olmak üzere iki türdür. Yaratılıştan akıl yoksa, sonraki akla da ulaşamaz. Tıpkı gözünün ışığı olmayan (görmeyen) insanın, güneş ışığını da göremeyeceği gibi..³³⁸ Hal böyle olunca, ilk akli olmayana teklif de yoktur.

Kur’ân’da insanın mes’ul tutulduğu akıl, sonradan kazanılan akıldır ve insan bu aklıyla varlık ve fiiller; sebep ve sonuçlar arasında doğru bağlantılar kurar, faydalı ve zararlıyı ayırt edebilir. İnsanoğlu akli sayesinde, duyu organlarıyla algıladığı bir eserden, duyu organlarıyla algılayamadığı müessiri keşfeder; tıpkı masaya bakan bir kimsenin, görmediği halde onu bir marangozun yaptığını idrak etmesi veya zil sesini duyan bir kimsenin zile basan biri olduğunu anlaması gibi..Bu sebeple Allah Teâlâ: *“Kuşkusuz, göklerin ve yerin yaratılışında, gece ile gündüzün birbirini takip edişinde; insanlara faydalı yüklerle denizlerde seyreden gemilerde; Allah’ın gökten indirerek onunla ölü toprağa can verdiği ve her çeşit canlının çoğalmasını sağladığı yağmurlarda; rüzgârların (yönünün) değişmesinde ve gökle yer arasında kendileri için tayin edilmiş belirli güzergahlarda akan bulutlarda düşünüp, akıllarını kullananlar için elbette nice deliller/mesajlar vardır.”*³³⁹ şeklinde insanları uyararak, akıl nimetini kullanmaya ve Yaratanın varlığına dair delilleri keşfetmeye sevk eder. Böylece Allah kullarına kâinata ve olaylara dair bir bakış açısı ve algılama biçimi kazandırmaya çalışır.

2- Tefekkür: Bu kavram فکر (Fe-Ke-Ra) kökünden türemiş olup, “ iyice/derin derin düşünmek, akıl erdirmeye çalışmak” anlamındadır. İsfehânî (v.502/1108)’nin

³³⁶ Halil b. Ahmet, *Kitâbü’l-ayn*, III/203.

³³⁷ Halil b. Ahmet, *Kitâbü’l-ayn*, III/203; İsfehânî, *el-Müfredât*, s.341-342; İbn Manzûr, *Lisânü’l-Arab*, XI/458-459.

³³⁸ İsfehânî, *el-Müfredât*, s.342.

³³⁹ Bakara 2/164.

bildirdiğine göre, فرك (Fe-Ra-Ke) fiilinin maktûbudur (değiştirilmiş halidir). فرك fiili ceviz, fıstık gibi kabuklu yemişlerin kabuğunu yemiştan ayırmak için ovalamak/sürtmek anlamındadır. Bu bağlamda tefekkür, bir şeyin özünü, gereksiz ve faydasız unsurlardan ayırt etme işlemidir. Yani, hakikate ulaşmak için, basiretin çaba sarfetmesidir.

Tefekkür, zihinde beliren, tamamen somut şeyler hakkında mümkün olur. “Allah’ın nimetleri hakkında tefekkür edin, zâtı hakkında tefekkür etmeyin! Zira Allah şekil ve suretten münezzehtir.” hadisi de bunun kanıtıdır.³⁴⁰ Allah’ı tefekkür O’nun sıfatları ve fiilleri konusunda olmalıdır. Kur’ân-ı Kerim’de “*Onlar ayaktayken, otururken ve yanları üzerine yatarken hep Allah’ı anarlar. Göklerin ve yerin yaratılışı üzerinde tefekkür ederler.*”³⁴¹ buyurularak, evreni kuşatan ahenk, sanat ve güzellikleri seyr-ü temâşâ için kapı aralanır, gerçek kudret sahibinin algılanması istenir. Kâinat kitabındaki somut âyetlerden yola çıkarak hakikate eren ve Rabbini doğru bir şekilde tanıyan insan, minnet duyguları içinde şu itirafta bulunur: “*Rabbimiz!.Sen bunları boş yere yaratmadın, Seni tenzih ve takdis ederiz. Bizi cehennem azabından koru.*”³⁴² Bunun dışında Kur’ân’daki âyetlerde Allah’ın sıfat ve fiilleriyle, emir ve yasaklarıyla, peygamberler, ümmetleri ve onların helâkıyla, ölüm, cennet, cehennem ve metafizik gerçeklerle ilgili bilgiler verilir, tefekkür edilip öğüt ve ibret alınması istenir. Hal böyle olunca, Yüce Allah’ın insanlardan iki türlü tefekkür istediği ortaya çıkmaktadır: Birincisi, kâinat kitabındaki kevnî âyetler üzerinde düşünmek; ikincisi de Kur’ân-ı Kerim âyetlerinin mânâları üzerinde düşündürmektir. İbn-i Mesûd (r.a) şöyle buyurmuştur: “Öncekilerin ve sonrakilerin ilmini isteyen bir kimse, Kur’ân’ı deşelesin.”³⁴³

3- Tezekkür: ذکر (Ze-Ke-Ra) kökünden gelen bu kavram “unutulmayan bir şeyi/kimseyi anmak veya unutulana hatırlamak, düşünmek, öğüt almak”³⁴⁴ anlamlarına gelmektedir. Tefekkürün bir zihin eylemi olmasına karşılık, tezekkür

³⁴⁰ İsfehânî, *el-Müfredât*, s.384.

³⁴¹ Âl-i İmrân 3/190.

³⁴² Âl-i İmrân 3/190.

³⁴³ Gazzâlî, *el-İhyâ*, s.334.

³⁴⁴ İsfehânî, *el-Müfredât*, s.164-165; Zemahşerî, *Esâsü'l-Belâğa*, s.I/278; İbn Manzûr, *Lisânü'l-Arab*, s.IV/268-270.

dilin ve kalbin fiilidir.³⁴⁵ İnsanın fitratına yerleştirilen tevhid ve marifet gerçeğini yakalamaya çalışma anlamında, geçmişe yönelik bir düşünme eylemidir. Tefekküre göre daha derindir. Zihnî düşünce ile tefekkürde derinleşen insan tezekkür boyutuna geçer, düşüncesi berraklaşır, kalbinin ve dilinin zikri artar. “Takva sahipleri, içlerine şeytandan gelen bir saptırıcı fikir doğduğunda tezekkür edip (düşünüp), hemen gerçeği görürler.”³⁴⁶ Doğruluk, iyilik ve güzellik fitratında olan değişmez değerlerdir. Şeytandan gelen fikirlerin yanlış olduğunu insan, kalbine danışıp fark eder, elest bezminde verdiği sözü hatırlar, Allah’ın uyarılarına kulak verir, böylece hakikatı perdeleyen engeller kalkar, bakar ki ruhu özlediği huzura kavuşmuştur.

4- Tedebbür: Bu kavram دبر (De-Be-Ra) kökünden gelmekte olup, isim olarak önün zıddı olan “arka” anlamındadır. Fiil olarak ise, “bir şeyin arkasından gitmek, peşini takip etmek, geriye dönmek, sırtını dönmek”³⁴⁷ anlamlarına gelmektedir. Tedebbürde geleceğe yönelik, gözleme dayanan, amelle sonuçlanan derin bir düşünme eylemi vardır. Bir işin sonunu baştan hesaplayıp, ona göre tedbirini almak demektir. Bu sebeple tedebbür düşünmede zirvedir, kalbi daima uyanık tutmaktır. “*Kur’ân’ı tedebbür etmezler mi? Eğer Allah’tan başka birinden gelmiş olsaydı, O’nda birçok çelişki bulurlardı.*”³⁴⁸ âyetinde de müşâhede edildiği üzere tedebbür, Cenâb-ı Allah’ın kâinat ve insanı yaratmasındaki maksat ve maslahatlara vâkıf olmak, kâinattaki her şeyin yerli yerince yaratıldığını görmek, Kur’ân’ın emir ve yasaklarının, eşyâ ve hâdiselerin arka planında Allah’ın olduğunu ve hikmeti idrak etmektir.

Kur’ân’ı anlama çabasında olan her mü’min, Kur’ân’a kendi bütünlüğü içerisinde yaklaşmalıdır. “*Yoksa siz Kitabın bir kısmına inanıp da, bir kısmını inkâr mı ediyorsunuz? İçinizde bu şekilde davranan birinin dünya hayatındaki cezası ancak rezil rüsvâ olmaktır; Kıyamet gününde ise onlar azabın en şiddetlisine itilirler.*”³⁴⁹ ihtarınca, şahsî çıkar ve menfaatleri için Kur’ân’ın bir kısmını alıp,

³⁴⁵ İsfehânî, *el-Müfredât*, s.179.

³⁴⁶ A’râf 7/201.

³⁴⁷ İsfehânî, *el-Müfredât*, s.179; İbn Manzûr, *Lisânü’l-Arab*, s.IV/308-309.

³⁴⁸ Nîsâ 4/82.

³⁴⁹ Bakara 2/85.

menfaate zıt düşen durumlarda menfi te'vîl yoluna gitmek, Kur'ân'a yapılabilecek en büyük haksızlıklardan biridir.

Kur'ân'ın amacı, imanın kuru bir bilgi olmaktan çok, duygu ve düşünce olarak yaşanmasını sağlamaktır. Kur'ân okuyan kişi, her âyetin mânâsını bilir, emir ve nehiyeler üzerinde düşünür, bunların gerçek olduğuna inanır. Şâyet geçmişte kusur işlemişse özür dileyerek bağışlanmayı diler. Rahmet âyetine rastladığında sevinir ve istekte bulunur. Azap âyetine rastladığında Allah'a sığınır. Tenzîh âyetine rastlarsa Allah'a tenzîh ve ta'zimde bulunur. Dua âyetine gelince de tazarru ve talepte bulunur. Böyle bir kırâattan dolayı insanın içi ferahlar, kalbi nurlanır.³⁵⁰

Gazzâlî şöyle der: “Kur'ân'ın hakkıyla okunması; lisan, akıl ve kalbin ortaklaşa okuması demektir. Bu okumaktan lisanın payı; tertîl ile okuyup, harfleri tasrih etmektir (açık açık okumaktır). Aklın payı; mânâları tefsir etmek, kalbin payı ise, onlardan ibret alıp yasaklardan çekinmek, emirlere uymaktır. Bu bakımdan lisan tertîlle okuyor, akıl onun okuduğunu tercüme ediyor, kalp ise ondan ibret alıyor.”³⁵¹ Mânâsını anlayabilme imkanı olmasa da Kur'ân'ın tertîl ile (tane tane) okunması, saygı ve hürmet bağlamında güzel bir davranış olur ve kalpte derin bir tesir bırakır.³⁵² Zira Kur'ân'ın zahirini tertîl ile okumak, batınında tedebbür (düşünüp ibret alma) imkânı verir.³⁵³ Başta Hz. Peygamber (s.a.v) Efendimiz ve güzide ashâbı olmak üzere nice Kur'ân ehlinin, sabaha kadar bir gece veya akşama kadar bir gündüz boyunca Kur'ân'ın tek bir âyetini sürekli tekrarlamaları, huşû ile üzerinde derin derin düşünerek, ibret alıp gözyaşları içerisinde dua etmeleri, hatta çoklarının bu hal üzere ruhlarını teslim etmeleri, Kur'ân'ın düşünerek okunması gerektiği hususunda bizlere ışık tutmaktadır.³⁵⁴

Mânâsını anlamadan, ruhunu idrak etmeden okunan Kur'ân-ı Kerim, gerçek amacına ulaşamayacak, elbette nitelikte noksan kalacaktır. Bu sebeple, ilk dönemlerde önemle üzerinde durulan, fakat uzun zamandan beri çoğu insanımız

³⁵⁰ Süyûtî, *İtkân*, s.265.

³⁵¹ Gazzâlî, *el-İhyâ*, s.340.

³⁵² Nevevî, *Tibyân*, s.122.

³⁵³ Gazzâlî, *el-İhyâ*, s.333.

³⁵⁴ Bkz. Nevevî, *Tibyân*, s.115-118.

tarafından ihmal edilen anlam ve düşünce odaklı okuma yeniden yeşertilmeli, böylece Kur'ân'ın indiriliş maksadı gerçekleştirilmelidir. Kur'ân'ı Arapçasından, meal veya tefsirlerden okuyup anlama ve üzerinde düşünme imkanı bulamayanlar ise, Kur'ân'ın Allah'ın kelâmı ve her kula has gönderilmiş ilâhî bir mektup veya kurtuluş reçetesi niteliğinde olduğunu idrak ederlerse, bu şekilde de Kur'ân'ın tefekkür ilkesinin gereğini yerine getirmiş olacaklardır.

2.3. Kur'ân'ı Hüzünle Okuma

Nitelikli Kur'ân tilâvetinde gerekli olan davranışlardan biri de, Kur'ân'ı hüznü bir tavır ile okumaktır. Kur'ân-ı Kerim üzerine indirildiği vakit, bir dağ bile Allah korkusundan titreyerek paramparça olabiliyorsa,³⁵⁵ Kur'ân'ı huşû, tefekkür ve tedebbür ile okuyan bir insanın ürperip hüzünlenmemesi mümkün değildir. Kur'ân böyle mü'minleri şöyle tavsif etmektedir: “*Rablerinden korkanların O'nun etkisiyle tüyleri ürperir, sonra yine Allah'ı anmaya yönelerek bedenleri ve kalpleri huzura kavuşur.*”³⁵⁶ Kur'ân'a, Rabbinin kelâmı, kendisini de Rabbinin muhatabı olarak gören her mü'min, Yüce Kelâmı okurken Rabbinin olan muhabbetinden, Rabbinin gönlünden düşme korkusundan, O'na lâıyk kul olamamanın ve hesabın mahcubiyetinden ve her türlü acziyetinden dolayı hüzünlenip gözyaşlarına hakim olamayacaktır. Mânâsını anlayamasa da Kur'ân'ı hüznü bir şekilde tilâvet eden veya böyle kârieleri dinleyenlerin duygulanıp yüreklerinin ihtizâza gelmesi ise sadece Kur'ân'ın fonetiğine has bir durumdur.

Kur'ân okurken veya dinlerken hüznün kalbe gelme yolunu Gazzâlî şöyle izah eder: “Kur'ân'daki tehdit, şiddetli azap, ahid ve vaadler inceden inceye düşünülmelidir. Sonra Allah'ın emir ve yasaklarına karşı kusurlu olduğu hatırlanmalıdır. Böylece insan mahzun olup ağlayacaktır. Şâyet insan hatırladığı kusurlardan hüznü duymuyor, içten ağlayamıyorsa, bu duyguları kaybettiğine ağlasın. Çünkü böyle bir duygudan mahrum kalmak, musibetlerin en büyüklerindedir.”³⁵⁷ Nitekim bu haslet Kur'ân'da şöyle ifade edilir: “*Peygamber'e*

³⁵⁵ Haşr 59/21.

³⁵⁶ Zümer 39/24.

³⁵⁷ Gazzâlî, *el-İhyâ*, s.328.

indirileni (Kur'ân'ı) dinledikleri zaman, hakikatı kavradıklarından dolayı gözlerinden yaşlar boşandığını görürsün.”³⁵⁸ Bazı âyetlerde, acizyet, teslimiyet ve tevazunun göstergesi olan ağlama ve secdeye kapanma fiillerine özellikle övgü yapılarak, Kur'ân okurken ağlayabilmenin âriflerin ve salihlerin şîârı olduğu³⁵⁹ vurgulanmıştır. Şöyle ki: “Onlara Allah'ın âyetleri okunduğunda ağlayarak ve secde ederek yere kapanırlar.”³⁶⁰, “Ağlayarak yüzüstü yere kapanırlar; Kur'ân onların saygısını artırır.”³⁶¹

Kur'ân'ın hüznle tilâvet edilmesi, aynı zamanda Hz. Peygamber (s.a.v)'in ümmetine bir tavsiyesidir. O, Kur'ân'ı hüznle okur, duygulanır ve ağlardı. Ve şöyle derdi: “Şüphesiz bu Kur'ân hüznle nâzil olmuştur. (Bu sebeple) O'nu okurken ağlayınız; ağlayamıyorsanız ağlar gibi (hüzünlü) okuyunuz.”³⁶² Bazen de ashabından Kur'ân'ı güzel ve hüzünlü okuyanlara Kur'ân okutur, çok duygulanır ve gözyaşlarına hakim olamazdı. Abdullah b. Mes'ud (r.a) anlatıyor: (Birgün) Rasûlullah (s.a.v) bana “Kur'ân'ı bana oku!” buyurdu. Ben (hayretle): “Sana indirilmiş bulunan Kur'ân'ı mı sana okuyayım?” diye sordum. Bana: “Evet, ben O'nu kendimden başkasından dinlemeyi de seviyorum!” dedi. Ben de ona Nisâ sûresini okumaya başladım. Ne zaman ki, “Her ümmete bir şâhid getirdiğimiz ve ey Muhammed (s.a.v), seni de bunlara şâhid getirdiğimiz vakit durumları nasıl olacak?”³⁶³ meâlindeki âyete geldim. “Dur!” dedi. Durdum ve dönüp Rasûlullah(s.a.v)'a baktım; bir de ne göreyim, iki gözünden de yaşlar akıyordu.”³⁶⁴

Asr-ı Saâdet Kur'ân'ın hüzünlü atmosferinde nefes alanların, hüznle huzur duyanların asrıydı. Hz. Ömer (r.a) birgün sabah (başka bir rivâyete göre yatsı) namazını kıldırıyor ve (namazda) Yûsuf sûresini okuyordu. (Âyetin birini okuyunca) köprücük kemikleri gözyaşlarıyla ıslanana kadar ağladı. Öyle ki hıçkırıkları en arka

³⁵⁸ Mâide 5/83.

³⁵⁹ Nevevî, *Tibyân*, s.118.

³⁶⁰ Meryem 19/58.

³⁶¹ İsrâ 17/109.

³⁶² İbn Mâce, *İkâme*, 176.

³⁶³ Nisâ 4/41.

³⁶⁴ Buhârî, *Fedâilü'l-Kur'ân*, 35.

saflardan duyulmuştur.”³⁶⁵ Hasan-ı Basrî (v.110/728) şöyle derdi: “Kur’ân’ı, O’na inanarak okuyanların hüznü artar, sevinci azalır; ağlaması çoğalır, gülmesi azalır; meşgalesi çoğalır, tembelliği ve neşesi azalır.”³⁶⁶

Kalbinde ve zihninde Kur’ân’ı taşıyanların hüznü, Allah’a karşı duyulan derin bir kurbiyet, muhabbet ve ihtiramın alameti olarak bambaşka bir hüzündür ve gerçekten Allah’ın bir lütfudur. Abdullah b. Mes’ud (r.a)’un dediği gibi: “Kur’ân hamiline gereken şudur ki: İnsanlar uykudayken gecesinin kıymetini bilmeli, insanlar yeme içmeyle uğraşırken gündüzünün kıymetini bilmeli, insanlar konuşmaya daldığında suskunluğunun, insanlar günah/hile peşinde koşarken Allah’la birlikte olmanın, insanlar sevinirken hüznünün ve insanlar gülerken ağlamasının kıymetini bilmelidir.”³⁶⁷

Kısacası, Kur’ân’ı hüznle okuyabilmek, gözyaşlarını bazen dışa, bazen içe akıtılabilmek, Kur’ân’ı halis bir niyetle, derin bir saygıyla, anlayarak ve tefekkür ederek okumanın bir sonucudur. Özellikle cehennem, hesap, kıyamet, tehdit, ibretlik olaylarla ilgili âyetler ve Allah’a yalvarış ve yakarış ifade eden dua ve istiğfar âyetleri hüzünlü bir sesle okunmalı ki, Allah’a duyulan haşyet, mahcubiyet, pişmanlık, tazarru ve acziyet duyguları yürekte hissedilsin, sese yansiyabilsin, hem okuyana, hem de dinleyenlere tesir edip, gözyaşları içerisinde kulluk şuuruna varabilmeyi sağlayabilsin.

2.4. Tilâvette Süreklilik

İnsan, beden ve ruhtan müteşekkil bir varlıktır. Nasıl ki bedenimizin varlığını idâme ettirebilmesi ve kuvvet kazanabilmesi için düzenli gıdaya ihtiyacı varsa, ruhumuzun da daima canlı ve uyanık olabilmesi için, samimiyetle yapılan ibadet, taat ve kulluğa ihtiyacı vardır.

İbadetlerde esas olan sürekli/devamlı olmasıdır. Farz ibadetlerden sonra en faziletli ibadet olan Kur’ân-ı Kerim tilâvetinin de sürekli olması ve hayatı kuşatması,

³⁶⁵ Nevevî, *Tibyân*, s.119.

³⁶⁶ Gazzâlî, *el-İhyâ*, s.337.

³⁶⁷ Ahmed b. Hanbel, *Zühd*, h.no:890.

ferd ve toplumun dipdiri ve uyanık olmasını, varlığının sebebini ve sorumluluklarını hatırlamasını sağlayacaktır. Zira sürekli okumak, Kur'ân'ın daha iyi anlaşılmasında önemli bir etkidir. Kur'ân'da: *“İman edenlerin Allah'ı ve inen gerçeği anmaktan dolayı kalplerinin ürperme zamanı gelmedi mi? Onlar daha önce kendilerine kitap verilmiş ve üzerlerinden uzun zaman geçip kalpleri katılaştırmış kimseler gibi olmasınlar. Onlardan birçoğu yoldan çıkmışlardır.”*³⁶⁸ buyurularak, geçmiş milletlerin ilâhî vahiyle irtibatlarını kesmeleri sonucu, Allah'tan ve rahmetten uzak kalmaları, ruh ve hissiyatlarının canlılığını yitirmesi, kulluk bilincini kaybetmeleri, böylece çorak topraklar gibi kaskatı kesilmeleri bildirilmekte; Yüce Rabbimiz Kur'ân'la alâkasını kesen kişiden Kur'ân'ın uzaklaşacağı uyarısında bulunmaktadır. *“Kesin olan (ölüm) sana gelinceye kadar Rabbine kulluk et.”*³⁶⁹ ve *“Yaşadığım sürece bana namazı ve zekâtı emretti.”*³⁷⁰ âyetleri yapılan ibadetlerin hayatı kapsamayı yönünde dikkati celbetmektedir.

Ankebût Sûresi'nin 45. âyetindeki: *“Kitaptan sana vahyedilenleri tilâvet et!”*³⁷¹ emrinin veriliş sebebini Beydâvî şu şekilde izah etmektedir: *“Kırâatıyla Allah'a yakınlaşmak, aynı zamanda lâfızlarını ezberlemek ve mânâlarını keşfetmek için (oku)! Çünkü dikkatlice düşünen okuyucuya, ilk işittiğinde elde edemediği mânâlar, (okumayı) tekrarı sayesinde inkişâf eder.”*³⁷² Böylece Kur'ân'ı, anlayarak/mealinden devamlı surette/tekrar tekrar okuyana bambaşka ufuklar açılacağı, kişinin her okumasında farklı mesajlar ve bilgiler keşfedeceği vurgulanmaktadır.

Kur'ân tilâveti, sadece Ramazan ayına ya da kurslarda ve okullarda bir tek Kur'ân derslerine; kutlama, açılış, doğum, düğün, sünnet, ölüm, kandil gibi belirli gün ve gecelere tahsis edilmemelidir. Alkame (r.a) şöyle nakleder: Mü'minlerin annesi Hz. Âişe (r.anha)'ye: *“Ey mü'minlerin annesi! Rasûlullah'ın ibadeti nasıldı?*

³⁶⁸ Hadîd 57/16.

³⁶⁹ Hicr 15/99.

³⁷⁰ Meryem 19/31.

³⁷¹ Ankebût 29/45.

³⁷² Beyzâvî, *Envâru't-Tenzil*, s.IV/196.

Günlerden birine tahsis ettiği bir şey olur muydu?” diye sordum. Bunun üzerine Âişe (r.anha) bana şu cevabı verdi: “Hayır! Onun ameli devamlıydı..”³⁷³

Herhangi bir hasta, nasıl ki doktorun yazdığı ilacı düzenli şekilde kullanmaz, bir içer, bir içmezse sıhhatine kavuşamaz; Kur’ân’ı hizb halinde düzenli okumayan kimse de, Kur’ân’ın şifa, hidâyet ve rahmet olma özelliklerinden gerektiği kadar istifade edemez. Hz. Âişe (r.anha)’den rivâyet edildiğine göre, “Allah katında amellerin en makbul olanı hangisidir?” diye sorulunca Peygamber Efendimiz (s.a.v): “Az bile olsa devamlı olanıdır.” buyurmuşlardır.³⁷⁴ Efendimiz (s.a.v) intizamla devam eden, tefekkür boyutlu, zor gelmeyecek şekilde³⁷⁵ her gün bir miktar Kur’ân tilâvetini, bazı günler bir oturuşta çok okuyup, bazı günler de hiç okumama davranışına tercih ederdi.

Tirmizî’de geçen İbn-i Abbas (r.a)’ın rivâyet ettiği bir hadiste Peygamber Efendimiz (s.a.v)’e bir adam geldi ve şöyle sordu: “Yâ Rasûlallah! Hangi amel Allah’a daha sevimli gelir?” Rasûlullah (s.a.v): “Yolcunun (yolculuğu bitince) tekrar (yola) koyulması.” buyurdu. Adam: “Peki yolculuğu bitenin tekrar yola koyulması ne demektir?” diye sorunca Rasûlullah (s.a.v): “Kur’ân’ı başından sonuna kadar okumak ve bitirdikçe yeniden başlamaktır.”³⁷⁶ buyurdular.

Süyûtî “*İtkân*” adlı eserinde Dârimî (v.255/869)’nin şu rivâyetine yer verir: “Rasûl-i Ekrem hatminde, Nâs sûresini bitirince, duasına Fâtiha ile başlar, Bakara sûresinin beşinci âyetinin sonuna kadar (elif-lâm-mîm’i) okur, sonra hatim duasını yaparak bitirirdi.”³⁷⁷ Bu rivâyetten anlaşıldığı üzere, Hz. Peygamber (s.a.v) ve güzîde ashabı “Bir işi bitirdiğin zaman hemen diğerine başla!”³⁷⁸ emri mûcibince, bir hatmi tamamladıkları zaman hemen yeni bir hatme başlamayı, tam bir istikrarla, her gün bir bölümünü okuyarak, Kur’ân’la sürekli irtibat halinde olmayı şîâr edinmişlerdi. Bunun için de kendilerine günlük hizibler belirlemişler, bazıları cüzlere göre, bazıları

³⁷³ Buhâri, Kitâbü’s-savm, 64.

³⁷⁴ Buhâri, Kitâbü’r-rikâk, 18.

³⁷⁵ “Kur’ân’dan kolayınıza gelen kadar okuyun.” (Müzzemmil 73/20)

³⁷⁶ Tirmîzî, Kitâbü’l-Kırâât, 13.

³⁷⁷ Süyûtî, *İtkân*, s.280; Zerkeşî, *Burhân*, s.I/322.

³⁷⁸ İnşirah, 94/7.

da sûrelere göre Kur'ân'ı, iki aylık, bir aylık, yirmi günlük, on günlük, bir haftalık, beş veya üç günlük bölümlere ayırmışlardı.

Hicretin dokuzuncu yılında Peygamberimiz (s.a.v)'le görüşmek için gelen Sakîf temsilcilerinden Evs b. Huzeyfe (r.a) şöyle anlatıyor: Peygamber (s.a.v), bir gece yatsıdan sonra uzun bir müddet yanımıza gelmedi. “Ya Rasûlallah! Niçin yanımıza gelmekte geç kaldın?” diye sorduk. Peygamber (s.a.v): “Her gün Kur'ân'dan bir hizib okumayı kendime vazife edinmişimdir. Bunu yerine getirmediğim için çıkmamak istedim.” buyurdular. Sabaha çıktığımız zaman Rasûlullah (s.a.v)'in ashabına: “Siz Kur'ân'ı nasıl hizbedip okursunuz?” diye sorduk. “Biz her üç sûreyi, her beş sûreyi, her yedi sûreyi, her dokuz sûreyi, her onbir sûreyi, her on üç sûreyi ve Kâf suresine kadar da mufassal (yüzden az âyetli olan mesânî sûreleri takip eden ve araları besmele ile ayrılıp uzun, orta ve kısa mufassallar diye üçe ayrılan) sûreleri hizibler halinde okuruz.” dediler.³⁷⁹

Ashaptan daha çok sevap kazanmak için günde bir, geceli-gündüzlü iki, hatta gecesinde ve gündüzünde dörder olmak üzere günde sekiz hatim bitiren bile vardı.³⁸⁰ Lâkin Peygamber Efendimiz (s.a.v) Kur'ân'ın en az yedi günde hatmedilmesini tavsiye etmiş,³⁸¹ muktedir olursa bile, üç günden daha az bir müddette hatmedilmesini Kur'ân'ı anlamaya engel olacağı için kerih görmüştür.³⁸² Esasen tertîl üzere anlayarak ve daha yavaş bir tarzda az okumak mı, yoksa hızlı bir şekilde çok okumak mı faziletli olur konusu tartışılrsa da, Hz. Peygamber (s.a.v)'in okuyuşundan, nitelikli az okuyuşun, niteliksiz çok okuyuştan daha faziletli olduğunu anlıyoruz.³⁸³ Nitekim Abdullah b. Mes'ud, Ubey b. Ka'b ve Zeyd b. Sâbit gibi Hz. Peygamber (s.a.v)'in büyük değer verdiği kârîler, Kur'ân'ı bir haftadan daha erken vakitte hatmetmezlerdi.³⁸⁴

³⁷⁹ İbn Mâce, es-Sünen, 178.

³⁸⁰ Bkz. Nevevî, *Tibyân*, s.88-92.

³⁸¹ Buhârî, Fedâilü'l-Kur'ân, 34; Zerkeşî, *Burhân*, s. I/319.

³⁸² Tirmîzî, Kitâbü'l-Kırâât, 13.

³⁸³ Zerkeşî, *Burhân*, s.I/319.

³⁸⁴ Nevevî, *Tibyân*, s.91.

Peygamber Efendimiz (s.a.v) Kur'ân tilâvetinde önemsememezlük, kararsızlık ve devamsızlık konusunda ümmetini uyararak: “Kur'ân'ı unutmamak için kararlılıkla sık sık okuyunuz/tekrarlayınız, Muhammed'in nefsinin kudret elinde tutan Allah'a yemin ederim ki, Kur'ân'ın hafızadan çıkıp gitmesi, bağlı devenin ipinden kurtulup kaçıp gitmesinden daha hızlıdır.”³⁸⁵ buyurmuştur. Kur'ân'ın tamamını veya bir bölümünü ezberleyip de, ilgisizlikten ve istikrarsızlıktan dolayı unutanları: Bir kişinin “Ben şu şu âyetleri unuttum.” demesi ne kötü bir şey! Bilâkis “Bana unutturuldu.” demelidir. Ezberinizdeki Kur'ân'ı düzenli tekrar ediniz! Şüphesiz O'nun sadırlardan (kalp ve zihinlerden) kaçıp gitmesi, devenin ipinden kurtulup kaçıp gitmesinden daha hızlı olur.”³⁸⁶ şeklinde uyarmıştır.

Asr-ı Saâdettekiler kadar vakit bulamasa da, günümüz müslümanlarının da Ebû Hanife (v.150/767)'nin dediği gibi, Kur'ân'ın hakkını edâ edebilmeleri için, yılda en az iki defa Kur'ân'ı hatmetmeleri gerekir. Çünkü vefatından önce Peygamber Efendimiz (s.a.v) son arzada, Hz. Cebrâîl (a.s)'le karşılıklı iki hatim okumuşlardı.³⁸⁷ Özellikle Arapça'yı bilmeyenlerin çoğunlukta olduğu günümüzde Kur'ân'ın sürekli okunmasından sadece Arapça metninin değil, mealinin okunması da anlaşılmalı; bunun için de meal hatmi, metin hatmiyle birlikte yürütülmelidir. Ve ömürde hiç olmazsa baştan sona bir tane Kur'ân tefsiri bitirilmelidir.

Enes b. Mâlik (r.a)'den rivâyet edilen bir hadiste Hz. Peygamber Efendimiz (s.a.v) şöyle buyurmuştur: “Şüphesiz insanlardan Allah'a ehil olanlar vardır.” Sordular: “Yâ Rasûlallah! Onlar kimlerdir?” Rasûlullah buyurdu: “Onlar Kur'ân ehli, Allah'ın ehli ve has kullarıdır.”³⁸⁸ Nesâî (v.303/915) aktardığı bu hadisin izahında Kur'ân ehlinin, Kur'ân'ı ezberleyen, O'nu gece ve gündüz boyunca sürekli okuyan ve Kur'ân'la amel edenler olduğunu söylemiştir. Bu bağlamda Kur'ân'ı düzenli bir şekilde sürekli okuyan, adeta etine, kemiğine sindiren ve üzerinde düşünüp tavsiyelerine kulak verenlerin, Allah'ın seçkin ve velî kullarının arasına katılacağı müjdesi verilmiştir.

³⁸⁵ Buhârî, Fedâil'ül-Kur'ân, 23.

³⁸⁶ Buhârî, Fedâil'ül-Kur'ân, 23; Tirmizî, Kitâbü'l-Kırâât, 10.

³⁸⁷ Zerkeşî, *Burhân*, s. 1/319.

³⁸⁸ Nesâî, Mukaddime, 16.

Kıyasıca, vahye göre bir yaşam sürebilmek, kendisinden azami derecede istifade edebilmek, ziyasıyla aydınlanıp marifete erebilmek için Kur'ân-ı Kerim lâfzen ve mânen; ellerden, dillerden, zihin ve gönüllerden asla düşürülmemeli, Allah'ın ehlinden olmaya gayret edilmelidir. Kur'ân sürekli okundukça ve yaşandıkça taptaze kalacak, gönüller ve zihinler O'nun taptaze nefesiyle hayat bulup dirilecek ve Kur'ân'ın gölgesi daima mü'minlerin üzerinde olacaktır. “ *Sonra biz kullarımızdan seçtiklerimizi o kitaba mirasçı kaldık.*”³⁸⁹ âyetinde de vurgulandığı gibi Kur'ân-ı Kerim, Allah'ın seçkin kullarına en değerli emanetidir.

2.5. Özel Zamanlarda Tilâvet

Nitelikli Kur'ân tilâvetinde göz önünde bulunması gereken tutumlardan biri de, Kur'ân tilâveti için en verimli ve en kıymetli zaman dilimini kollamaktır. Elbette Kur'ân'la ilişkimizin her zaman ve her yerde devam etmesi mümkündür; lâkin Kur'ân'ı tilâvetten maksat; huşû ile okumak, okuduğumuzu anla(mlandı)rmak ve anladığımızı yaşamak olduğu için; telâş ve koşturmacanın yoğun olduğu, zihnin karmakarışık bir hal aldığı zamanların dışında, Kur'ân için zihnin en sakin, kalbin en uyanık ve idrâkin en elverişli olduğu vakitlerin ayrılması, tilâveti tesir açısından nitelikli bir konuma getirecektir.

Nevevî (v.676/1277) şöyle der: “En değerli kırâat, namazdaki kırâattır. Namazda kıyamın uzatılması, secdelerin uzatılmasından daha faziletlidir. Namaz dışında en nitelikli kırâat ise, gece kırâatıdır. Gecenin son yarısındaki kırâat da, ilk yarısındaki kırâattan daha faziletlidir. Bunlar dışında, akşam ile yatsı arasındaki kırâat kıymetlidir. Gündüzleyin de efdal olan vakit, (zihnin ve kalbin en durgun olduğu) sabah namazı sırasındaki veya hemen sonrasındaki seher vaktidir.”³⁹⁰

Şüphesiz ki Kur'ân okumanın en faziletli vakti, farz namazlardır. Hz.Peygamber (s.a.v) en çok namazda, tazarru ve niyaz halindeyken Kur'ân okumayı sever, sahabeyi de buna teşvik ederdi. Ebû Hüreyre (r.a) şöyle diyor: Rasûlullah (s.a.v): “Sizden kim evine döndüğü zaman üç adet gebe, iri, semiz deve

³⁸⁹ Fâtır 35/32.

³⁹⁰ Nevevî, *Tibyân*, s.180; Süyûtî, *İtkân*, s.277. (Ayrıca bkz. İsrâ 17/78)

bulmayı istemez?” diye sordu. “Hepimiz isteriz.” diye cevap verdik. “Öyle ise, her kim namazda üç âyet okursa bu ona, üç iri ve semiz deveden daha hayırlıdır.”³⁹¹ buyurdular. Bu bakımdan günlük hayatımızın hengâmesi içerisinde ruhumuzun adeta soluk aldığı, sükûn bulduğu namazlarımızda, rutin olarak okunan namaz sureleri dışında, Kur’ân’ı Kerim’den farklı sûre ve bölümlerin ezberlenerek kırâat edilmesi, namazlarımızı daha da nitelikli hale getirecektir.

İmam Gazzâlî: “*Sağduyu sahibi o kimseler, ayaktayken, otururken ve yatarken hep Allah’ı anarlar; göklerin ve yerin yaratılışını düşünürler.*”³⁹² âyetini, Kur’ân’ın her durumda okunabileceği, ama âyette “ayakta” ifadesi önce geçtiği için, fazilet bakımından namazda kıyam halinin, Kur’ân okumak için en faziletli vakit olduğu şeklinde anlamış ve Hz. Ali (r.a)’nin şu sözünü aktarmıştır: “Ayaktayken (namazda) Kur’ân okuyan bir kimse için, her harfe karşılık yüz sevap yazılır. Oturarak namazda Kur’ân okuyan kimse için, her harfe karşılık elli; namazın dışında abdestli olarak okuyan için de yirmibeş ve abdestsiz okuyan için ise on sevap vardır. (Farzlar dışında) geceleyin ibadet etmek (Kur’ân okumak) daha efdaldir. Çünkü gece, kalbin her şeyden boşalmasına daha elverişlidir.”³⁹³

Binâenaleyh farz namazlardan sonra Kur’ân için en uygun vakit gecedir, daha da güzeli gece namazıdır. Allah-ü Teâlâ gece vaktinde vahiy ile buluşan kullarını överek der ki: “*Ehl-i kitap içinde, gece saatlerinde secdeye kapanarak, Allah’ın âyetlerini okuyup duran bir topluluk vardır. Onlar Allah’a ve âhiret gününe inanırlar, iyiliği emreder, kötülükten menederler ve hayır işlerinde yarışırlar. İşte bunlar iyi kimselerdendir. Ne yaparlarsa bilsinler ki, karşılıksız bırakılmayacaklardır. Allah müttakîleri çok iyi bilendir.*”³⁹⁴ Peygamber Efendimiz (s.a.v) de, gece okunan Kur’ân-ı Kerim’in kıymetine işaret ederek: “Kim geceleyin kalkar da on âyet okursa, gafillerden yazılmaz. Yüz âyet okursa, *gânitîn* (itaatkâr

³⁹¹ Müslim, Salâtü’l-Müsâfirîn, 250.

³⁹² Âl-i İmrân 3/191.

³⁹³ Gazzâlî, *İhyâ*, Kitâbü Âdâbi Tilâveti’l-Kur’ân, s.326.

³⁹⁴ Âl-i İmrân 3/113-115.

olanlar)den yazılır. Eğer bin âyet kursa, *mukantırîn* zümresinden yazılır.”³⁹⁵ buyurmuşlardır.

Kulunu çok iyi tanıyan, ona şahdamarından daha yakın olan³⁹⁶ Yüce Rabbimiz, Müzzemmil sûresinde, Kur’ân okuma için en bereketli ve en tesirli vaktin gece olduğunu vurgulayarak şöyle buyurur: “*Birazı hariç, geceleri kalk namaz kıl. (Gecenin) yarısında (kıl). Yahut bunu biraz azalt, ya da çoğalt ve Kur’ân’ı tertîl ile (tane tane, hakkını vererek ve düşünerek) oku.*”³⁹⁷ Yine aynı sûrenin devamında Kur’ân okumak ve ibadet etmek için gece vaktinin tavsiye edilmesinin nedeni şöyle açıklanır: “*Şüphesiz gece kalkışı, (kalp ve uzuvlar arasında) tam bir uyum ve sağlam bir kırâata daha elverişlidir. Zira gündüz vakti, sana uzun bir meşguliyet var.*”³⁹⁸

İbrâhim Nehaî (v.96/714) der ki: “Koyun sağacak kadar kısa bir zaman bile olsa, geceleyin mutlaka Kur’ân okuyunuz!”³⁹⁹ Zira nasıl ki bir radyo, geceleyin her frekansı çeker veya gündüzleyin yoğun olan bir sistem gece sakinleşir, insan da kalabalık ve gürültüden, iş yoğunluğundan uzak, dupduru bir kalp ve berrak bir zihinle geceleyin Kur’ân okur ve mânâsı üzerine tefekkür ederse, şuurun derinliklerine doğru yolculuğa çıkar, gönlü Kur’ân nuruyla aydınlanır, Kur’ân’ın mânâları üzerinde derinleşir, marifete râm olur. Böylece kalbi huzurla dolar ve imanın lezzetine varır. İşte bu okuyuş kalıcı ve amaca uygun olur.

Hız. Peygamber (s.a.v), gecenin sakinliğinde okunan Kur’ân’ın, daha çok tedebbür imkânı verdiği için, fazilet ve sevap bakımından daha değerli olduğunu vurgulamış, her gece düzenli olarak bir miktar Kur’ân okumayı vird haline getiren ashabına: “Kim uyuyakalır da, gece Kur’ân’dan okuyacağı hizbini okuyamazsa, onu uyandığında, sabah namazıyla öğle namazı arasında okusun. Böylece geceleyin okumuş gibi kendisine yazılır.” tavsiyesinde bulunmuştur. İmam Nevevî’nin Süleyman b. Yesar (v.107/725)’dan aktardığına göre, Ebû Üseyd (r.a) şöyle demiştir: “Dün uyuyakalıp Kur’ân’dan virdimi okuyamadan sabahlamıştım. Sabah uyanınca

³⁹⁵ Ebû Dâvûd, Kitâbü’s-Salât, 326.

³⁹⁶ “*Andolsun, insanı biz yarattık ve nefsinin ona verdiği vesveseyi de biz biliriz. Çünkü biz, ona şah damarından daha yakınız.*” (Kâf 50/16)

³⁹⁷ Müzzemmil 73/2-4.

³⁹⁸ Müzzemmil 73/6-7.

³⁹⁹ Nevevî, *Tibyân*, s.95.

hemen okuyup telâfi ettim. Çünkü, gece okuyacağım virdim Bakara suresiydi ve ben Bakara suresi sanki inek olmuş, beni boynuzluyor gördüm.”⁴⁰⁰

Kısacası kalbi ve zihni toparladığı için gece namazına ve gece kırâatına çok değer verilmiştir. Kalp geceleyin meşguliyetlerden, boş işlerden, ihtiyaçları karşılama mecburiyetinden ve riyâ gibi amelleri boşa çıkararak kötü davranışlardan uzak olur. Hem Kur’ân’ın ilk inzâli ve İsrâ olayı gibi bazı önemli güzellikler de geceleyin vuku bulmuştur.⁴⁰¹

Kişiye düşen, ister gece olsun, isterse gündüz olsun, Kur’ân okumak için, zihin ve gönül bakımından kendisine en uygun vakitleri tercih etmesidir. Kur’ân’ı günlük hayatının merkezine koymalı, boş vakitlerde okunacak bir kitap olarak görmemeli ve ne olursa olsun, elinden geldiği kadar, her gün bu ilâhî nimetten nasiplenmelidir.

2.6. Nitelikli Bir Dinleyici Olmak

Nitelikli bir okuyucu, aynı zamanda nitelikli bir dinleyici olmalıdır. Dinleme, “işitmeden çok daha öte bir iş olup, insanın çevresinden gelen belirli ölçüdeki ses titreşimlerini işitme duyusuyla algıladığı, mesaja yoğunlaşmak için işitilenlerden pek çoğunu zihinsel bir süzgeçten geçirdiği, dikkatini yoğunlaştırdığı, anlamlandırdığı ve tepkide bulunduğu bir etkinliktir.”⁴⁰² şeklinde tanımlanmıştır.

Tanımdan anlaşıldığı gibi işitmek başka, dinlemek başka bir eylemdir. Nitekim inkârcıların: “*Bu Kur’ân’a kulak vermeyin/dinlemeyin, okunurken gürültü yapın ki; belki bastırırsınız.*”⁴⁰³ demelerine karşılık Allah-ü Teâlâ: “*Kur’ân okunduğu zaman O’nu dikkatle dinleyin ve susun ki; size merhamet edilsin.*”⁴⁰⁴ buyurarak, Kur’ân’dan istifade edebilmek için ilk şartın; Kur’ân tilâvet edilirken hürmet ve ta’zim içerisinde susup O’na kulak vermek, dikkatle dinlemek ve O’na

⁴⁰⁰ Nevevî, *Tibyân*, s.99.

⁴⁰¹ Nevevî, *Tibyân*, s.95.

⁴⁰² Sedat Maden, “Niçin Dinlemiyoruz? Dinleyememe Probleminin Sosyokültürel Analizi”, *Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi*, Sayı: 2/1, 2013, s.51.

⁴⁰³ Fussilet 41/26.

⁴⁰⁴ A’râf 7/204.

kalben meyletmek olduğunu belirtmektedir.⁴⁰⁵ Zira susmak, dinlemeye; dinlemek tefekküre; tefekkür basirete; basiret imânâ; iman da amele vesiledir.

Kur'ân'ı can kulağıyla dinlemek en başta O'nun sahibine duyulan muhabbet, rağbet, saygı ve hürmetin bir gereğidir. Bu anlamda Kur'ân'ı daha iyi anlamaya imkân verdiği için, okumaktan daha sevaplı bir ibadettir. Kişi Yüce Kelâmı hakkıyla anlayabilmek, üzerinde tefekkür ve tedebbür edebilmek için, ses ve nağme kime ait olursa olsun, bizzat Allah'tan dinliyormuş gibi ve Kur'ân'ın muhatabının da yalnızca kendisi olduğunu düşünerek Kur'ân'a kulak verirse, işte o zaman gerçek kulluk şuuruna erecek ve Kur'ân'ın iliklerine işlediğini hissedecektir. Gazzâlî *İhyâ*'da bir büyüklerden zâtın şu itirafını zikreder: “Ben daha önce Kur'ân'ı okuyup O'ndan hiçbir tat alamıyordum. Tâ ki, O'nu sanki Rasûlullah (s.a.v) ashabına okuyor gibi dinleyinceye kadar..Sonra bu makamdan daha üst bir makama çıktım; Kur'ân'ı sanki Cebrâîl (a.s) Hz. Peygamber (s.a.v)'e telkin ediyor gibi dinledim ve okudum. Sonra Allah'tan başka bir derece tecellî etti; şu anda Kur'ân dili ile konuşan Allah'tan dinlercesine dinliyor ve okuyorum. İşte böyle olunca Kur'ân'ın lezzetini duydum. Öyle bir nimete garkolmuşum ki, O'nsuz bir an dahi yaşayamam.”⁴⁰⁶

Sahabeden Hz. Ömer (r.a) ve nicelerinin Kur'ân'ı dikkat kesilerek dinledikleri için büyük bir tesir altında kaldıkları ve böylece imânâ geldiklerini müşahede etmekteyiz. Bir rivâyete göre Hz. Ömer (r.a) kalbinin İslâm'a ısınmasını şu şekilde anlatıyor: “Ben İslâm'dan uzaktım; câhiliye devrinde içki içer, şarabı severdim. Bizim bazı Kureyş erkeklerinin toplandığı bir meclisimiz vardı, o arkadaşlarla buluşmak maksadıyla çıktım, fakat hiç birini bulamadım. Dedim ki: Bari Kâbe'ye gideyim de, O'nu yedi veya yetmiş defa tavaf edeyim. Mescide geldim, Kâbe'yi tavaf etmek istiyordum. Bir de baktım ki; Allah'ın Rasûlü namaz kılıyor. O'nu görünce kendi kendime dedim ki: Vallahi bu gece Muhammed (s.a.v)'in söylediklerini dinlesem iyi olur. Ve içime geldi ki; eğer O'na yaklaşıp da dinlersem daha iyi anlarım. Hacer-i Esved tarafından gelip Kâbe örtüsü altına sokuldum. İkimizin arasında yalnız Kâbe örtüsü vardı. Kur'ân'ı işitince kalbim inceldi, ağladım

⁴⁰⁵ Kurtubî, *el-Câmî li Ahkâmi'l-Kur'ân*, IX/432.

⁴⁰⁶ Gazzâlî, *el-İhyâ*, s.340.

ve bu olay benim İslâma girmeme neden oldu.” Başka bir rivâyette de Hz. Ömer (r.a)’in kızkardeşi Fatıma’nın evinde dinlediği Tâ-Hâ suresinden etkilenip: “Bu ne güzel, ne üstün bir söz!” diyerek müslüman olduğu anlatılır.⁴⁰⁷

Peygamber Efendimiz (s.a.v) kendisi bizzat Kur’ân’ın ilk muhatabı ve Kur’ân’ı en güzel tilâvet eden kişi olmasına rağmen, ashabından güzel ve etkili okuyanlardan sık sık kendisine Kur’ân okumalarını ister ve bazen hayranlıkla, bazen de gözyaşları içerisinde Kur’ân-ı Kerim’i dikkatlice dinlerdi. Abdullah b. Mes’ud (r.a) anlatıyor: (Bir gün) Rasûlullah (s.a.v): “Bana Kur’ân oku!” dedi. “Kur’ân sana indirildiği halde, ben sana mı okuyayım?” diye sorunca: “Şüphesiz ben başkasından dinlemeyi de çok seviyorum.” buyurdular.⁴⁰⁸

Okumada olduğu gibi, dinlemede de güzel bir niyetle Hakk’a teveccüh eylemek, ön yargıdan uzak bir halde, gönlünü Kur’ân’a açarak, derin bir ta’zim ve edep dairesinde Yüce Allah’ın söyleyeceklerine dikkat kesilmek kaliteli bir dinlemenin olmazsa olmazlarıdır. Hem lâfız, hem de mânâsına odaklanarak, can kulağıyla dinleyen kişi, dili pasif olduğu için okuyana göre, Kur’ân’ın derin mânâlarını keşfetme imkanı bulabilecek, eşsiz fesâhat ve belâğatı karşısında acizyetini itiraf edecek ve Kur’ân’ın bereket , rahmet ve şifa yönlerinden daha çok istifade edebilecektir. Mânâsı anlaşılmasa bile dikkat ve rikkati yoğunlaştırarak Kur’ân’ı dinleyen kişi, O’nun fonetik özelliklerini; harf, hareke, med ve ğunnelerin mükemmel uyumunu, ulvî musıkîsini ve üstün fesâhatını keşfedecek, Allah’a ve Kelâmına olan imanı ve hayranlığı kat be kat artacaktır.

Bu bağlamda Kur’ân’ı nitelikli bir şekilde dinlemenin, nitelikli tilâvete olan katkısı yadsınamaz. Kur’ân-ı Kerim’de vahyi alma telâşı yüzünden, hakkıyla dinlemeden Kur’ân’ı tekrar etmek isteyen Efendimiz (s.a.v) uyarılarak,⁴⁰⁹ nitelikli bir okuma için, ilk önce iyi bir dinlemenin önemine dikkat çekilmiştir. Kur’ân’ı tilâvet eden kişi, kendi sesini kullanarak Allah’ın kendisine hitap ettiğini düşünerek okur ve

⁴⁰⁷ Bkz. Ebü’l-Fidâ’ İmâdüddîn İsmâîl b. Şihâbiddîn Ömer b. Kesîr, *Hadislerle Kur’ân-ı Kerim Tefsiri*, (çev. Bekir Karlığa, Bedrettin Çetiner), I-XVI, Çağrı y., İstanbul 1983, I/441-442.

⁴⁰⁸ Buhârî, Fedâilü’l-Kur’ân, 32.

⁴⁰⁹ “Vahyi alma telâşı yüzünden dilini kımıldatma. O’nu zihninde toplayıp okumanı sağlama işi bize aittir.” (Kıyâme 75/16-17)

böylece okuduğunu kendisi dinlerse; veya okuduğu Kur'ân'ı Hz. Peygamber Efendimiz (s.a.v)'in sesinden dinler gibi dinlerse, icrâ ettiği Kur'ân tilâvetinden bambaşka bir haz alacak, daha dikkatli, doğru ve güzel okumaya gayret edecek, hissettiği ulvî duyguları okuyuşuna yansıtacak ve böylece kendisini dinleyenler üzerinde de büyük bir tesir bırakacaktır.

Çalışmamızın ikinci bölümünde lâfzî açıdan nitelik kazandırılan Kur'ân tilâvetinin, mânevî yönden de hakkını vermek ve Kur'ân'dan fazlasıyla istifade edebilmek için, Allah Rasûlü ve Asr-ı Saâdetteki seçkin insanların Kur'ânla ilişkileri incelenerek birtakım sonuçlara ulaşılmıştır.

Tilâvete nitelik kazandırabilmek, elbette ideal bir Kur'ân eğitimiyle mümkün olabilir. Yani nitelikli bir okuma, ideal bir eğitimin ürünüdür. Bu anlamda üçüncü bölümde, ideal Kur'ân eğitiminin önemi ve keyfiyetinden bahsedilecektir. Eğitimin ana unsurları olan öğretmen, öğrenci ve eğitim metotları kısaca ele alınacak; Kur'ân eğitiminde görülen mevcut problemler tespit edilip, daha verimli bir eğitim süreci için bazı önerilerde bulunulacaktır.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

İDEAL KUR'ÂN EĞİTİMİNE DAİR TESPİT VE ÖNERİLER

3.1. İdeal Kur'ân Eğitiminin Önemi

İnsanoğlu yaratılışı itibarıyla öğrenmeye ve eğitim almaya muhtaç ve meyilli olan bir varlıktır. Cenâb-ı Mevlâ, Hz. Âdem (a.s)'i yarattıktan sonra hemen O'na varlıkların isimlerini öğretmiş,⁴¹⁰ insanlık için görevlendirdiği bütün peygamberlerine çeşitli öğretilerde bulunmuş,⁴¹¹ peygamberlerini de kendilerine öğrettiği bu bilgi ve hikmetleri insanlara tebliğ edip öğretmeleri için vazifelendirmiştir.⁴¹²

“Eğitim” kavramı “öğretim” kavramından farklılık arz etmekle beraber, esasen öğretimi de kapsamaktadır. Öğretim; “belirlenen hedeflere ulaşmak için planlı ve programlı bir şekilde yürütülen rehberlik faaliyetleri ve bu faaliyetler sırasında gerekli yöntem ve metotları kullanma süreci”⁴¹³ olarak; eğitim ise; “bireyde hedeflenen davranışları ortaya çıkarma, istenmeyen davranışı ortadan kaldırma, bireyin gelişimini sağlama süreci”⁴¹⁴ şeklinde tanımlanmaktadır. Bir Kur'ân kavramı olarak “hakkıyla tilâvet”in, eğitim ve öğretimin hedefi olduğunu söyleyebiliriz.

Her işte olduğu gibi, Kur'ân'ı öğrenmek ve öğretmek işiyle uğraşanların, işlerini en güzel ve en ideal şekilde icrâ etmeleri, Allah'ın sevgisini kazanmaya bir vesîledir.⁴¹⁵ İdeal Kur'ân eğitimi ihsan ve itkan merkezli bir eğitim olup, işini şeref ve zînet bilen, Kur'ân'ı emanet ve kıymet olarak gören, özveri ve gayreti elden bırakmayanların şîârıdır.

Bu eğitim Kur'ân'ın sadece hurûfunu öğreten değil; hudûdunu ve ahlâkını da gözetten bir eğitimidir. Hedefinde, görüldüğünde Allah'ı hatırlatan, Kur'ân'a vücut kazandıran, Allah'ın arzuladığı, Hz. Peygamber (s.a.v) ve güzîde ashabının bizzat

⁴¹⁰ Bakara 2/31.

⁴¹¹ Nisâ 4/113; En'âm 6/75; Yâsîn 36/69.

⁴¹² Bakara 2/129, 151.

⁴¹³ Bkz. Mehmet Zeki Aydın, *Din Öğretiminde Yöntemler*, 8.Baskı, Nobel y., Ankara 2014, s.10.

⁴¹⁴ Bkz. Aydın, *Din Öğretiminde Yöntemler*, s.5.

⁴¹⁵ Bakara 2/195; Âl-i İmrân 3/134, 148.

örneklik yaptığı nitelikli okuyucular yetiştirmek vardır. Zira Kur’ân’ı okumaktan maksat, metnini telâffuz, muhtevasını idrâk, muhkem ve muhsanıyla amel etmektir.

Lâfız ve mânâ temelli, programlı ve bilinçli, sevgi ve hürmetin esas kabul edildiği bir eğitimin, arzu edilen verimi elde etmedeki önemi gerçekten çok büyüktür. İdeal Kur’ân eğitimi talebeyi en güzel ve en doğru şekilde Kur’ân’ı okumaya, okuduğunu anlamaya, mânâlar üzerinde düşünmeye, hikmetlerini araştırmaya, tefekkürle elde ettiği sonuçları yaşamaya teşvik eden bir eğitimidir.

Bu eğitimde “*Oku! Yaradan Rabbinin adıyla...*”⁴¹⁶, “*Oku! İnsana kalemlerle (yazmayı), bilmediklerini öğreten Rabbin sonsuz kerem sahibidir.*”⁴¹⁷ beyânından, Allah’ın bilgi ve bilene, özellikle Kur’ân’ın öğrenilip okunmasına, öğretilip yaşanmasına ne derece önem verdiği idrak edilmelidir. “*Biz kullarımızdan seçtiklerimizi o Kitaba mirasçı kıldık.*”⁴¹⁸ âyetinde bildirildiği gibi, sorumluluğu ve kıymeti çok büyük olan bu mirası hakkıyla sahiplenebilmek ve “Allah’ın seçkin kulu” olmanın verdiği feyz ve mesuliyet duygularıyla Kur’ân’ı en ideal şekilde öğrenip öğretebilmek, okuyup okutabilmek, anlayıp anlatabilmek ve yaşayıp yaşatabilmek için gerekli olan gayret ve çaba sarfedilmelidir.

Kur’ân’ı ilk öğrenen ve ilk öğreten insan konumunda olan Hz. Peygamber Efendimiz (s.a.v) “Sizin en hayırlınız Kur’ân’ı öğrenen ve O’nu öğretendir.”⁴¹⁹ buyurarak, gerçek üstünlüğün, en büyük değer, şan ve şeref sahibi olmanın⁴²⁰ ancak Kur’ân’ı en ideal şekilde öğrenmek, ezberlemek, öğretmek, anlamak, anlatmak, öğütlerine kulak verip yaşamak ve Kur’ân’a hizmet etmekte olduğunu vurgulamış ve Asr-ı Saâdetteki ideal eğitim ve öğretim tavrıyla inananlara rol model olmuştur. Buhârî (v.256/870) mezkûr hadisin devamında, bu hadisi Hz.Osman (r.a)’dan nakleden tâbiinden Ebû Abdurrahman es-Sülemî (v.73/692)’nin “Beni bu oturduğum yerde (Kur’ân öğreticisi ve eğitimcisi koltuğunda) oturtan, işte bu hadistir.” sözünü nakletmiştir.

⁴¹⁶ Alâk 96/1.

⁴¹⁷ Alâk 96/3-5.

⁴¹⁸ Fâtır 35/32.

⁴¹⁹ Buhârî, Fedâilü’l-Kur’ân, 21.

⁴²⁰ Bkz. Enbiyâ 21/10; Mü’minûn 23/71; Zuhuruf 43/44.

Hız.Peygamber Efendimiz (s.a.v) lâfız ve mânâsıyla mûciz olan Kur'ân-ı Kerim'i en güzel şekilde okumuş ve okuduğu şekliyle öğretmiş,⁴²¹ aynı zamanda dili Arapça olduğu halde Kur'ân'ın tecvîd ile okunuşunu bilemeyen zamanındaki müslümanlara, kendisinin bizzat yetiştirdiği Abdullah b. Mes'ûd, Sâlim, Muâz ve Übey b. Ka'b gibi liyakat ve maharet sahibi olan idealist hocalardan ders almaları konusunda teşvikte bulunmuştur.⁴²² Abdullah b. Ömer (r.a) şöyle der: "Rasûlullah (s.a.v) bize Kur'ân okurdu; okuduğu yerde secde âyeti geçince hemen secde eder, biz de (O'nun örneğiyle birlikte) secde ederdik. Öyle ki bizden birilerinin (sıkışıklıktan) secde etmek için yanında yer bulamadığı olurdu."⁴²³ Mükemmel bir eğitimci ve yaşayan bir Kur'ân olarak örneği⁴²⁴ ve ideal eğitimciliği ile ashabının gönlüne Kur'ân'ı naksetmiş, "Nitekim aranızdan size bir peygamber gönderdik ki; O size âyetlerimizi okuyor, sizi arıtıp temizliyor, size Kitab'ı ve hikmeti öğretiyor; size daha önce bilmediklerinizi öğretiyor."⁴²⁵ âyeti gereğince tebliğ (âyetleri bildirme), tilâvet (âyetleri okuma), ta'lîm (âyetlerin okunuşunu ve hikmetlerini öğretme), tebyîn (âyetleri açıklama) ve tezkiye (âyetlerin sindirilmesiyle ruhun terbiye olmasını, duyguların iman süzgecinden geçirilerek arınmasını sağlama) görevlerini en ideal şekilde ifa eylemiştir.⁴²⁶

Son dönemlerde ülkemizde yapılan çalışmalarda bazı eğitim kurumlarında verilen din eğitiminin Kur'ânî değerleri korumadığı, okullarda ilâhî normlardan uzak seküler bir dindarlığın üretildiği, Kur'ân'la seküler bir zihniyetin uzlaştırılmaya çalışıldığı tespit edilmiştir.⁴²⁷ Çukurova Üniversitesi lisans öğrencileri üzerinde yapılan bir anket çalışmasında, "din" kavramının oluşturduğu çağrışımlardan "Kur'ân-ı Kerim ve muhtevasına iman" maddesini işaretleyen öğrenciler ortalama

⁴²¹ Abdullah b. Mes'ûd Hz. Peygamber (s.a.v)'den bizzat yetmiş surenin okunuşunu öğrenip ezberlediğini bildirmiştir. (Bkz. Buhârî, Fedâilü'l-Kur'ân, 8)

⁴²² Buhârî, Fedâilü'l-Kur'ân, 8.

⁴²³ Buhârî, Sücûdü'l-Kur'ân, 8.

⁴²⁴ Ahzâb 33/21.

⁴²⁵ Bakara 2/151.

⁴²⁶ Bkz. Ramazan Gürel, "Hz.Peygamber(s.a.v)'in Eğitim ve Öğretim Modelinde Belli Başlı İlke ve Metotlar", *Yakın Doğu Üniversitesi İslâm Tetkikleri Merkezi Dergisi*, Cilt: 1, Sayı 2, 2015, s.117.

⁴²⁷ Bkz. Şemsettin Kırış, "Sünnet Perspektifinden Seküler Dindarlık Üzerine Bazı Düşünceler", *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, 7 (4), 2018, s.2463-2465.

yüzde iki; “islâm” kavramının uyandırdığı çağrışım olarak “Kur’ân ve muhtevasına inanmayı” algılayanlar yüzde onikilik bir oranla karşımıza çıkmaktadır.⁴²⁸

Yine Kur’ân kurslarında yapılan çalışmalarda öğrencilerin öğrenci bulmakta zorlandıkları, halkın son zamanlarda belediyelerce açılan farklı kursları tercih ettiği,⁴²⁹ İmam Hatip ortaokulları ve İmam Hatip Anadolu liselerinde Kur’ân eğitimi üzerine yapılan bir anket çalışmasında, Kur’ân eğitiminin verimsiz, yetersiz ve niteliksiz olduğu,⁴³⁰ İlahiyat fakültelerinde yapılan bir anket sonucuna göre ise, Kur’ân derslerinin icrâsında ideal anlamda birtakım problemlerin varlığı tespit edilmiştir.⁴³¹

Bu tür çalışmalardan elde edilen veriler, Kur’ân-ı Kerim’i okuma, öğretme, anlama ve anlatma alanlarında niteliksel bir eğitime olan ihtiyacı gözler önüne sermektedir. Çalışmalar incelendiğinde Kur’ân kursları, İlahiyat fakülteleri, Anadolu İmam Hatip liseleri ve ortaokullarında zorunlu; diğer örgün kurumlarda seçmeli olarak verilen Kur’ân eğitiminin birtakım sebeplerle istenilen hedefe ulaşamadığı görülmüştür. Eğitimin ruhlara tesir eden musikî, anlam ve muhteva yönünün ihmal edilip, derslerin daha çok Kur’ân nazmını ezberleyip okumaya yönelik olması, bu kurumlarda çoğu zaman, dili Kur’ân okurken kalbiyle O’na yabancılaşan müslüman bireylerin yetişme tehlikesini doğurmaktadır.

Kur’ân kurslarına son zamanlarda kursiyer bulmakta zorluk çekme veya bulunan öğrencilerin kursu kısa zamanda bırakma sebebinin, her sene aynı tarz Kur’ân dersi almanın kursiyerlere/yaz öğrencilerine sıkıcı gelmesinden kaynaklandığı tespit edilmiştir.

Eğitimin nitelik kazanmasında en büyük görev öğretmene düşmektedir. Bu sebeple ideal bir Kur’ân eğitiminde, harflerin mahrec ve sıfatlarının, tecvîd kurallarının hakkını vererek en doğru şekilde okuyan ve okutan; Kur’ân’ın muhtevasını benimsetip, vermek istediği mesajları öğrencileriyle birlikte tespit

⁴²⁸ Bkz. Âsım Yapıcı, “Modernleşme-Sekülerleşme Sürecinde Türk Gençliğinin Anlam Dünyasında Dinin Yeri”, *Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 9 (2), 1-37.

⁴²⁹ Bkz. Süleyman Karacelil, “Kur’ân Kursu Öğreticilerine Göre Kur’ân Kurslarının Eğitim Problemleri”, *Gümüşhane Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2, 2013, s.274-295.

⁴³⁰ Bkz. Mustafa Kılıç, “İmam Hatip Ortaokul ve Liselerinde Kur’ân Eğitimi Üzerine Bir Araştırma”, *Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Sayı: 47, 2014, s.84-85.

⁴³¹ Bkz. Yusuf Alemdar, “İlahiyat Fakültelerinde Kur’ân Dersleri İle İlgili Problemler ve Çözüm Önerileri”, *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, XII/1, 2008, s.200-204.

ederek Kur'ân'ı anlamlandıran; Kur'ân'ın yüce ahlâkını, yetiştirmeyi hedeflediği müslüman profilini örnekliliğiyle öğrencilerin gönlüne nakşeden; lâfız ve mânâ ekseninde, ideal bir Kur'ân eğitimi için gerekli donanıma sahip olan ve en önemlisi dersini verip gitme düşüncesinden uzak, özverili, idalist ve nitelikli/uzman eğitimcilerle şiddetle ihtiyaç hissedilmektedir.

3.2. İdeal Kur'ân Eğitiminin Ana Unsurları

İdeal Kur'ân eğitiminde başta öğreticinin rolü, daha sonra öğrencinin durumu ve eğitim alınan mekânın şartları büyük önem arz etmektedir.

3.2.1. İdeal Kur'ân Eğitiminde Öğreticinin Rolü

Kur'ân-ı Kerim'i ideal mânâda öğrenebilmek, okuyabilmek ve anlamlandırabilmekte en önemli rolü, Kur'ân öğreticisi üstlenmektedir. İdeal öğretici, okullarda veya kurslarda, verimli bir öğretme ve öğrenme ortamı oluşturan, talebelerindeki yetenekleri ortaya çıkaran en önemli fenomendir. İdealist bir Kur'ân eğitimcisi talebelerine en doğru, en etkili ve en güzel şekilde Kur'ân okuma becerisi ve tavrını kazandırdığı gibi, Kur'ân'ın anlam ve hikmetlerine vâkıf olma, ahlâkıyla ahlâklanma, muhtevasını bilip emir ve yasaklarını gözetme, olumlu davranış değişikliklerine ve saf bir Kur'ân kültürüne sahip olma gibi meziyetlere hâiz olan imanlı ve sağlam karakterli talebeler yetiştirmeyi hedefler.

Elbette Kur'ân'ı güzel ve tesirli bir tavırdaki okuyan her kişi veya her öğretici, nitelikli bir öğretici ve eğitimci olamaz. İdeal bir Kur'ân eğitimini deruhte eden bir eğitimcide, birtakım niteliklerin ve yeterliliklerin bulunması zaruridir. Bu nitelik ve yeterlilikleri kişisel nitelikler, meslekî ve kültürel yeterlilikler ve pedagojik formasyon olmak üzere üç kısımda inceleyebiliriz:

3.2.1.1. Kişisel Nitelikler

Kur'ân-ı Kerim'i öğretecek kişide aranan niteliklerin başında; öğrencilerine karşı etkin ve örnek olması bakımından Kur'ân hocasının eğitimci yönü yer almaktadır. Bu da, eğitimcinin şahsında Kur'ân ahlâkının vücut bulmasıyla mümkündür.

3.2.1.1.1. Samimiyet

Daha önce Kur'ân okuyan bir kimsenin hâlis bir niyete sahip olması gerektiği anlatılmıştı. Ancak en başta öğretmen ve öğrencinin eğitim verme ve almadaki samimiyeti, okumadaki ihlâsın temelini oluşturmaktadır. Binaenaleyh bu konu, eğitime yönelik önemine binaen tekrar ele alınmıştır.

Kur'ân-ı Kerim Allah'ın kelâmı olduğu için⁴³² O'nu öğrenmek, okumak, öğretmek, anlatmak ve O'na hizmet etmek değeri büyük bir ibadettir. Kur'ân-ı Kerim'de: *“Biz bu kitabı sana gerçeğin bilgisi olarak indirdik; öyleyse samimiyetle (içten bir inanç ve bağlılık göstererek) sadece Allah'a ibadet et!”*,⁴³³ *“De ki: Kuşkusuz ben kendisine ihlâs ve samimiyetle (içten bir inanç ve bağlılık göstererek) Allah'a ibadet etmekle yükümlü kıldım.”*⁴³⁴ buyurularak, ancak ihlâs ve samimiyetle yapılan amellerin ibadet seviyesine yükseldiği, ibadetlerde sadece Allah'ın rızasını gözetmenin umumî ve nihâî hedef olması gerektiği ve yapılan ibadetlerin ancak bu idealde Allah katında özel bir değer kazandığı vurgulanmaktadır.

Temîm ed-Dârî (r.a)'nin bildirdiği bir hadiste Hz. Peygamber (s.a.v) şöyle buyurmuştur: “Din, nasihattir.” Biz: “Kime Yâ Rasûlallah?” diye sorduk. O da: “Allah'a, Kitabına, Rasûlüne, müslümanların meşru idarecilerine ve bütün müslümanlara.” dedi.⁴³⁵ Arapça'da çok geniş bir anlam çerçevesine sahip olan “nasihat” kavramı, bu hadiste “vaaz ve irşad” anlamında değil de, “ihlâs, samimiyet, içten davranmak ve gönülden bağlanmak” anlamında kullanılmıştır; zira Allah'a, Kitabına ve Rasûlüne vaaz vermek mümkün değildir.⁴³⁶ Allah'ın kitabına karşı samimiyet, Allah'ın yüce Kelâmı olduğuna gönülden iman etmek, O'nu sadece Allah'ın rızasını kazanmak için öğrenip, en ideal seviyede okumak, kavrayıp yaşamak, O'nunla bütünleşmek ve Müslüman nesillere değerini, okunuşunu ve muhtevasını öğretmek suretiyle O'nu korumak ve dil uzatanlara karşı müdafaa etmek tarzında olmalıdır.

⁴³² Bakara 2/75; En'âm 6/115.

⁴³³ Zümer 39/2.

⁴³⁴ Zümer 39/11.

⁴³⁵ Müslim, İmân, I, 74.

⁴³⁶ Bkz. Mehmet Görmez, “Hz. Peygamber'in Bir Din Tanımı -Bir Hadisin Semantik Tahlili-”, *Diyanet İlmî Dergi Hz. Muhammed (s.a.v) Özel Sayısı*, 2.Baskı, Ankara 2003, s.s. 334, 336.

Allah'ın Kur'ân-ı Kerim'i, kullarından ancak seçtiklerine emanet ettiğinin ve Hz. Peygamber (s.a.v)'in, ümmetine bir miras olarak bıraktığının⁴³⁷ şuurunda olan Kur'ân öğretmeni, Kur'ân'ı öğretebilme izzet ve şerefi her insana nasip olmayacağı için, vazifesini büyük bir nimet olarak görmelidir. Bu nimetin hakkını vermesi, başta Allah'ın sevgi ve rızasına, bununla birlikte bu dünyadan irtihal eylese bile, amel defterinin kapanmayarak ahireti için büyük bir yatırım ve bitmeyen bir kazanç elde etmesine vesile olacaktır.⁴³⁸ Bu sonuca da Kur'ân eğitimi hakkında yüksek bir ideal belirleyip, bu vizyon ve hedefe ihlâs ve samimiyetle, içtenlik ve berraklıkla, özü sözü bir olarak, kişisel menfaat ve çıkarları bir kenara bırakarak fedakarlık, özveri ve kararlılıkla ulaşacaktır.

Samimiyet, her amelde olduğu gibi Kur'ân eğitiminin de ruhudur; o olmadan yapılan işler sadece görüntüde olur, Allah ve insanlar nezdinde anlam ve değerden yoksun kalır. İmam Nevevî (v.676/1277) Kur'ân eğitimiyle fedakârane bir şekilde uğraşan öğretmenlerin, nefsânî gayelere hizmet etme ve kendi egolarını tatmin etme niyetinden şiddetle kaçınmaları gerektiğine dikkat çekerek; mal-mülk, yöneticilik/riyaset, makam-mevki, akranlarına üstün gelme, insanlar tarafından övülme, insanların önderlerine yaranmaya çalışma gibi dünyanın geçici heves ve nimetlerinden birine ulaşmayı kastetmenin ihlâsa hâlel getireceğini söylemiştir.⁴³⁹ Nitekim Hz. Peygamber (s.a.v): “Şüphesiz Allah sizin sûretlerinize (dıştan nasıl görüldüğüze) ve mallarınıza bakmaz; lakin O sizin (ihlâs ve samimiyet bakımından) kalplerinize ve amellerinize (gayretinize) bakar.”⁴⁴⁰ buyurmuştur. Kur'ân'ı öğretmek ve anlatmak gibi şerefli bir amelle uğraşan öğretmenler, kalplerindeki ortakları ve kirleri temizleyecek, vazifelerinde büyük bir şevk ve muhabbet duyarak ulvîleş(tir)ecek ve böylece manevî ve beşerî yükselişte zirveye ulaştıracak ihlâsın hakikatını kavramak durumundadırlar.

⁴³⁷ Fâtır 35/32.

⁴³⁸ “İnsanoğlu öldüğü zaman bütün amellerinin sevabı da sona erer. Şu üç şey bundan müstesnâdır: Sadaka-i câriye, istifâde edilen ilim, kendisine duâ eden hayırlı evlât.” (Bkz. Nesâî, Vesâyâ, 8)

⁴³⁹ Nevevî, *Tibyân*, s.58.

⁴⁴⁰ İbn Mâce, *Zühed*, 9.

Samimiyet, yüreği yürekle buluşturması hasebiyle, Kur’ân öğreticisi için en tesirli eğitim vasıtasıdır. Allah Rasûlü (s.a.v) ihlâs ve samimiyeti sayesinde çok kısa bir zamanda cahil bir toplumu eğitmiş, Kur’ân’ı onların gönüllerine nakşederek, yobaz bir toplumu insanlık ve medeniyet seviyesine çıkarmayı başarmış; O’nun suffede eğitim verdiği talebeleri de vazifelendirildikleri yerlerde kısa sürede Hz. Peygamber (s.a.v)’i rol model olarak ihlâsla hizmet etmişler ve kitlelerin kısa sürede İslâm’a girmelerine ve Kur’ân’ı öğrenmelerine vesile olmuşlardır.

Samimiyetin semeresi ve nihâî hedefi “ihسان” mertebesidir ki; her an Allah’ın gözetiminde olduğunu hissederek işini, yapılabilecek en güzel şekliyle icrâ etmektir. Kur’ân-ı Kerim’de: “*Hanginizin amel bakımından daha güzel (daha ihlâslı) olduğunu imtihan için Allah, ölümü ve hayatı yarattı.*”⁴⁴¹ buyurulduğu gibi, bu özel mertebeye erenleri tespit ve tescil için Allah, zaman zaman kullarını imtihan eder ve samimiyet derecelerini ölçer; Kur’ân öğreticisi de vazife sırasında birtakım zorluklar ve sıkıntılarla karşılaşabilir. Bu durum işinde samimi olan eğitimciye tesir etmez, yolundan yavaşlatmaz, idealistliğinden hiçbir şey kaybettirmez. Nitekim: (*Huzur-u ilâhîden kovulan İblîs*) dedi ki: “*Ey Rabbim! Andolsun ki, benim sapmama izin verdiğin için, ben de yeryüzünde onlara (günahları) şirin göstereceğim ve onların hepsini mutlaka azdıracağım. Ancak onlardan ihlâsa erdirilmiş kulların müstesnâ!..*”⁴⁴² Yüce Rabbimiz de İblîs’e şu cevabı vermiştir: “*İşte bana varan doğru yol (ihlâslı kulların yolu) budur. Şüphesiz azgınlardan sana uyacak olanların dışında (ihlâslı) kullarım üzerinde senin herhangi bir hâkimiyetin yoktur.*”⁴⁴³, “*Elbette benim (ihlâslı) kullarım üzerinde senin hiçbir nüfûzun olmayacaktır!. (Onları) koruyucu olarak Rabbin yeter.*”⁴⁴⁴

3.2.1.1.2. Güzel Ahlâk ve Olumlu Davranışlar

Güzel ahlâk, insanın yaratılıştan getirdiği, bozulmamış fitrî bir erdem; kişinin insanlarla ve toplumla uyum içinde olmasını sağlayan mânevî değerlerdir. Güzel

⁴⁴¹ Mülk, 67/2.

⁴⁴² Hicr 15/39-40.

⁴⁴³ Hicr 15/41-42.

⁴⁴⁴ İsrâ 17/65.

ahlâk, kalbin, zâfiyetlerinden, yerilen kötü görülen fiillerinden arınarak, övülen ve beğenilen huylar edinmek suretiyle sonradan da kazanılabilir.

Talebelerine ideal bir Kur'ân eğitimi vermek isteyen Kur'ân öğreticisinin, Kur'ân'ın ortaya koyduğu ahlâkî değerlere uygun olumlu davranışlar sergilemesi gerekir. Güzel ahlâk ve olumlu davranışlar hususunda şüphesiz müslümanlar için en güzel örnek Allah'ın Rasûlü (s.a.v)'dür. Kur'ân-ı Kerim'de: “(Rasûlüm) *Sen elbette üstün bir ahlâka sahipsin.*”⁴⁴⁵, “*İçinizden Allah'ın lütfuna ve âhiret gününe umut bağlayanlar, Allah'ı çokça ananlar için, hiç şüphe yok ki, Allah'ın Rasûlünde güzel bir örneklik vardır.*”⁴⁴⁶ gibi pek çok âyette bu gerçek dile getirilmiştir. Sa'd b. Hişâm (r.a) anlatıyor: (Hz. Âişe'ye) “Ey mü'minlerin annesi! Bana Rasûlullah (s.a.v)'ın ahlâkını anlat.” dedim. O da şöyle dedi: “Sen Kur'ân okumuyor musun? Rasûlullah (s.a.v)'ın ahlâkı Kur'ân idi.”⁴⁴⁷ Bu rivâyetten de anlaşıldığı üzere ahlâka dair tüm güzellikler Efendimiz (s.a.v) ile vücut bulmuş; üstün şahsiyeti tamamen Kur'ân'la şekillenmişti.

Binâenaleyh bir Kur'ân eğitimcisi Allah Rasûlü (s.a.v)'nün şahsî niteliklerini ve bir mürebbî olarak hayatını araştırıp kendine rol model almalıdır. Zira iyi haliyle örnek olmayan, okuduğu ve öğrettiği Kur'ân'ın ruhuyla tutarlı davranışlar sergilemeyen bir öğretici başarıya ulaşamayacak; verdiği ders de, talebeleri de niteliksiz olacaktır. Şu bir gerçektir ki; insanlar üzerinde vaaz ve nasihattan çok, ahlâk ve davranışlar tesirlidir.

Bu bağlamda Kur'ân eğitimi veren bir öğretmende bulunması gereken bazı ahlâkî erdemler ve olumlu davranışlar, Peygamber Efendimiz (s.a.v)'in hayatı ve sahadaki eğitimcilerin tecrübeleri sentezlenerek şöyle özetlenebilir:

1- Her Güzel İşin Başı Sevgidir! Sevgi, şefkat ve merhamet, nezaket ve incelik, eğitimde başarılı olabilmek için gerekli olan en önemli esaslardır. Bir öğretici öğrencilerini koşulsuz sevmeli, sevgisini onlara söz, hal ve davranışlarıyla

⁴⁴⁵ Kalem 68/4.

⁴⁴⁶ Ahzâb 33/21.

⁴⁴⁷ Ebû Dâvûd, Tatavvu', 26.

bildirmeli, onların da sevgisini kazanmaya çalışmalıdır. Zira hocasını çok seven bir öğrenci, onu kendisine örnek edinir, onun gibi Kur'ân okumaya, onun davranışlarını taklit etmeye çalışır, öğretmenin vereceği bütün bilgilere gönlünü açar, kendisini hocasının ellerine teslim eder, gayreti de o nisbette büyük olur.

2- Değer Ver, Saygı Gör! Değer vermek, değer verdiğini hissettirmek, saygı göstermek; değer ve saygı görmek için elzendir. Yaşı ne olursa olsun tüm insanların değer ve saygı görmeye ihtiyacı vardır. Öğretmenin öğrencilerinin yüzüne/gözlerine bakarak konuşması, öğrencisi konuşurken sözünü kesmeden dikkatle dinlemesi, özellikle farklı düşünce sahibi öğrencilerine saygı duyması, hastalandığında, okula/kursa gelmediğinde öğrencisini arayıp/ziyaret edip hal-hatır sorması, davetine icabet etmesi, gördüğü her yerde öğrencilerine selam vermesi, öğrencisinin derdini paylaşması, maddî-mânevî sıkıntısında yanında olması vb. davranışların, öğrencinin kalbini fethetmede ve eğitimde önemi çok büyüktür.

3- Her Zaman Sabır ve Hoşgörü! Sabır, hoşgörü ve affedicilik, Kur'ân eğitimcisinin en önemli azığıdır. Özellikle Kur'ân'ı okumakta güçlük çeken, yanı sıra ısrar eden talebelere karşı sabır ve metanetle yaklaşmalı, doğru ve güzel okuyabilmeleri için onlara yardımcı, destekleyici, güdüleyici ve cesaretlendirici olmalıdır. Kur'ân eğitiminde en küçük bir sabırsızlık, azarlama, aşağılama, alay etme, surat asma, hatta kaşını eğme; öğrenciyi din adamlarından ve Kur'ân'dan soğutma, Kur'ân okumayı tamamen bırakma, dine karşı önyargılı hale getirme gibi hoş olmayan sonuçlar doğuran, bu yüzden vebali büyük olan hatalardandır. Sınıfta ahlâkî ve edebe uygun olmayan, adeta sabır sınırlarını zorlayan durumlarda, Kur'ân öğretmenin duygularını kontrol ederek ve gâyet soğukkanlı ve sabırlı davranarak problemi sakin bir şekilde çözüvermesi, talebeyi Kur'ân'a ve dine hayran bırakacak, belki de ileride nitelikli bir öğrenci olmasına vesile olacaktır.

4- Rehberlik En Büyük Hizmettir! Kur'ân öğretmenin öğrencilerine karşı güvenilir, doğru sözlü, dürüst sırdaş, dost, objektif ve adaletli olması, Kur'ân'ı ve dini temsil etme yönünden çok önemli bir husustur. Sınıfta öğrencileri arasında ayrımcılık yapmaması, söylem ve davranışlarının tutarlı ve dengeli olması gerekir.

Öğrencilerine her konuda rehber ve önder olma, ihtiyaç duyulan meselelerde irşad etme, yerine göre arabulucu olma, Kur'ân eğitimcisini öğrencinin gözünde özel bir konuma getirecektir. Derste durgun, üzüntülü ve düşünceli olan öğrencileriyle ders sonunda özel görüşüp derdini sormalı, gerekiyorsa rehberlik ve danışmanlık yapmalıdır.

5- Nefret Ettiren Değil, Teşvik Eden Bir Öğretmen! Kur'ân öğretmeni öğrencisinin kalbini Kur'ân'a ısındırmak ve rağbetini artırmak için gayretli, kibar ve teşvik edici olmalıdır. Gülyüzlü, tatlı dilli, anlayışlı, sevecen, esprili, şakaları ölçülü, dili iltifata alışık olmalı; konuşurken kibar ve nazik bir üslup kullanmalıdır. Öğrencilerin bakışlarını konuşurken kendisine odaklayabilmelidir. Kaba, sert, iğneleyici, itici, faydasız, düşüncesizce konuşmalardan ve kaba kuvvetten uzak durmalıdır. Bu şekilde öğrencinin gönlüne, beynine ve fizikine asla zarar vermemelidir..

6- Sosyal Olan, Sosyalleştiren Bir Öğretmen! Cömertlik ve eliaçıklık Kur'ân hocasının olmazsa olmazıdır. Hediyeler, ödüller ve ikramların; gezi ve toplu sosyal faaliyetlerin öğrencinin gönlünü öğretmenine bağlayan bir yanı vardır. Hocanın sosyal olması, fukarayı gözetmesi, öğrencileriyle birlikte muhtaçlara yardıma koşması, öğrencileriyle aralarında mânevî bir bağ oluşturacaktır.

7- Başarının Sırrı: Özveri ve Gayret! Kur'ân öğretmeni mesleğini severek ve isteyerek icrâ etmelidir. Öğreticide bulunan özveri, fedakarlık, heyecan, gayret, çaba ve çalışkanlık meziyetleri, öğrencinin gözünden kaçmayan hususlardır. Eğitimcinin gayreti, onu model alan talebenin gayretine sebep olur. Kur'ân eğitimi resmî ders saatlerinin dışına taşan, bazen bireysel çalıştırmayı gerektiren, teorisiyle, uygulamasıyla geniş vakte ihtiyaç duyulan bir eğitimidir. Kur'ân'ı en güzel ve en doğru şekilde okuyup yaşayabilmesi için, hocasının gayret ve özverisini gören bir talebe, hocasına layık olabilmek için daha fazla çalışıp çabalar.

8- Ahlâkî Davranışlarda Örneklik! Tevâzu, takva, huşû, yumuşak huyluluk, vakar ve ağırbaşlılık Kur'ân hocasına en çok yakışan erdemlerdir. Gülümsemesi daimi, gülmesi/kahkahası az olmalıdır ki, vakarı sönmesin. Yerine göre talebeden

özür dilemek, ehl-i Kur'ân olduğunu hal, hareket ve konuşmalarıyla tasdik etmek, ibadetlere, kul hakkına, helal ve harama dikkat etmek, olumsuz davranışlardan uzak durmak, birtakım dînî hassasiyetlere sahip olmak, gönül kırmamak, herkese iyilik yapmak, güzel ahlakıyla gönüllere taht kurmak gibi hususlar, öğrencilerin hocalarından Kur'ân öğrenme istek ve şevkini artıracaktır.

9- Temizlik ve Düzen Cezbeder! Kur'ân eğitimcisinin, temizlik ve düzen, kılık-kıyafet ve güzel kokuya özen gösterip bakımlı olması ve sağlığına dikkat etmesi, ihmal edilmemesi gereken önemli bir husustur. Özellikle ağız ve diş temizliği Kur'ân öğretmeni için çok önemlidir. Temiz, kaliteli ve sade giyinmesi, hafif ve hoş kokulu olması, kurs veya okulunun, sınıfının, odasının, yaşadığı her mekanın temiz ve düzenli olmasına dikkat etmesi, Kur'ân eğitimine nitelik ve itibar kazandırır, insanları ve talebeleri cezbeder.

10- Dua Destekler! Kur'ân öğretmenin öğrencileri için, yanlarındayken veya arkalarından bol bol dua etmesi, ideal bir Kur'ân eğitimi için mutlaka gereklidir. Zira lâfız ve mânâsıyla Kur'ân eğitimi vermek, öğrenci üzerinde olumlu davranış gelişimi ve değişimi sağlayabilmek gerçekten zor bir iştir.⁴⁴⁸

3.2.1.2. Meslekî ve Kültürel Yeterlikler

Her meslekte olduğu gibi Kur'ân eğitim ve öğretiminde de, meslek alanıyla ilgili birtakım yeterlikler aranır. Kişilik yönünden çok değerli niteliklere sahip olan bir öğretici alan yeterliliğine sahip değilse, öğrencilerinin gönlüne girse de, işinde etkin ve başarılı olamaz.

Her şeyden önce öğretici, görevinin kadir ve kıymetini bilmeli ve Kur'ân öğretme işini isteyerek ve severek yapmalıdır. Kendisini alanıyla ilgili bilgi ve beceri yönlerinden sürekli geliştirmelidir.

⁴⁴⁸ Bu bölümdeki bilgiler için bkz. Nevevî, *Tibyân*, s.61-67; Mehmet Adıgüzel, "Kur'ân Öğretim Metotları Ve Öğreticilik Vasıfları", *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2003, sayı:19, s.201-204; Ali Yılmaz, "Tilâvet Âdâbı", *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Sayı: 27, Erzurum 2007, s. 137-160.

Öğretmende aranan, sadece Kur'ân-ı Kerim'le alakalı belli başlı alan yeterlikleri şöyledir:

1- Kur'ân-ı Kerim'i öğrenmenin ve okumanın önemini öğrencilerine kavratılabilmeli; Kur'ân-ı Kerim'le ilgili temel kavramları ve aralarındaki ilişkileri açıklayabilmelidir.

2- Fem-i muhsin sahibi olmalı; Kur'ân-ı Kerim'i tahkîk, tedvîr ve hadr usullerine uygun, yüzünden doğru, pürüzsüz ve güzel bir şekilde okuyabilmelidir.

3- Belli başlı nazarî tecvîd bilgisine vâkıf olmalı; tecvîd kurallarını en doğru haliyle uygulayıp, öğrencilerine de örnekleriyle teorik ve uygulamalı olarak öğretebilmelidir.

4- Vakf ve ibtidâ yapacağı yerleri ve kurallarını çok iyi bilecek kadar, -çok derin olmasa da- Arapça gramer bilgisine; mânâyaya uygun raf-ı savt ve hafd-ı savt yapabilecek kadar anlam vukûfiyetine sahip olmalıdır.

5- Hafız olmasa bile Yâsîn, Mülk, Nebe, Fetih, Rahman, Hucurat, Cuma sureleri gibi günlük hayatta çok okunan sureleri; Duhâ-Nâs arası kısa sureleri; toplumda okuyacak kadar aşr-ı şerif ve Kur'ân'daki bazı duaları ezberlemelidir.

6- Ezbere okuduğu surelerin meal ve tefsirini araştırıp aktaracak nitelikte olmalı; en azından Duhâ-Nâs arası kısa surelerin, okuyacağı aşr-ı şeriflerin ve Kur'ân'daki duaların mânâlarını mutlaka bilmelidir. Bununla birlikte yüzüne okunan yerlerde ve ezberden okunan surelerde verilmek istenen ibret ve mesajları tespit edebilmelidir.

7- Kur'ân'ı yüzüne okurken veya ezberindeki kısa sureleri ve aşr-ı şerifleri okurken makam yapabilme becerisine ve musıkî kültürüne sahip olmalı,⁴⁴⁹ bu konuda imkanı nisbetinde gerekli ses ve nefes eğitimleri almalı, öğrencilerine de makamlı yüzüne okumayı ve ezber yapmayı öğretebilmelidir.

⁴⁴⁹ Bkz. Alemdar, "İlâhiyat Fakültelerinde Kur'ân Dersleri İle İlgili Problemler ve Çözüm Önerileri", *Cumhuriyet Üniversitesi İlâhiyat Fakültesi Dergisi*, XII/1, 2008, s.199.

8- Öğrencinin Kur’ân okurken yaptığı en ufak yanlışları ve eksikleri bile tespit ve fark edebilecek derecede işinde dikkatli, hassas ve titiz olmalıdır. Görmese bile öğrencinin okuyuşunu kulağıyla gözlemleyip, kalbiyle hissetmelidir.

9- Kur’ân’ın ana konularını bilmeli ve açıklayabilmelidir.

10- Kur’ân-ı Kerim’in tarihî süreci ve kırâatlar hakkında bilgi sahibi olmalı, bu konularda öğrencilerini aydınlatmalı ve öğrencilerine Âsım kırâatı Hafs rivâyetindeki özel okuyuşları kavratmalıdır.⁴⁵⁰

Öğrencilerinin Kur’ân-ı Kerim ile günlük hayat ve diğer disiplinler arasında ilişki kurabilmelerine; böylece O’nu daha iyi kavrayabilme ve O’nunla amel edebilmelerine imkan sağlaması açısından, Kur’ân öğretmeninde bulunması gereken kültürel yeterlikleride kısaca şöyle sıralayabiliriz:

1- İslâm dininin inanç, ibadet ve ahlâk esasları ile Peygamberimiz (s.a.v)’in hayatı ve örnek ahlâkı (sîreti), İslâm tarihi, hadis, tefsir, yaşayan dünya dinleri, itikâdî ve fikhî mezhepler, güncel dini akım ve düşünceler ve güncel fikhî meseleler gibi dînî ilimler ve din-birey-toplum ilişkileri hakkında bilgi sahibi olmalıdır. Böylece Kur’ân’ı daha doğru anlayabilir/anlamlandırabilir, anlatabilir ve Kur’ân’ın yaşama geçirilmesi de kolaylaşmış olur.

2-Kur’ân öğretmeninini aynı zamanda bir miktar tıp, matematik, fizik, kimya, biyoloji, astronomi, mantık, edebiyat, tarih, coğrafya, psikoloji ve sosyoloji gibi fennî ilimler hakkında da bilgi sahibi olması gerekir. Zira Kur’ân âyetlerini kavratırken bu bilgilerden istifade edecek, Kur’ân ile insan hayatı arasında bir köprü oluşturabilecek ve sonuçta öğrenci Kur’ân’ın mu’ciz yönünü keşfedebilecektir.

⁴⁵⁰ Bkz. Diyanet İşleri Başkanlığı Kuran Kursları İle Öğrenci Yurt Ve Pansiyonları Yönetmeliği (30.01.2004), (Resmî Gazete Yayın Tarih ve Sayısı: 03/03/2000/23982), www.diyamet.gov.tr/turkish/mevzuat; Diyanet İşleri Başkanlığı Personel Yeterlilikleri, Ankara 2014, <https://hukukmusavirligi.diyamet.gov.tr>; Yusuf Alemdar, “İlahiyat Fakültelerinde Kur’ân Dersleri İle İlgili Problemler ve Çözüm Önerileri”, s.177-212; Süleyman Akyürek, “Kur’ân Kursu Öğreticisinin Meslekî Yeterlilikleri”, (11-12 Mart 2004 tarihlerinde Erciyes Üniversitesi İlahiyat Fakültesi ve Diyanet İşleri Başkanlığı işbirliği ile Kayseri’de düzenlenen “Din Görevlilerinin Yeterlilikleri” konulu tartışmalı ilmi toplantıda sunulan tebliğin geliştirilmiş şekli), *Erciyes Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Sayı :18/1, 2005, s.175-192; Yılmaz, Tilâvet Âdâbı, s. 147-149.

3-Kur'ân eğitimcisi, Kur'ân'ın dil, kültür, sanat, örf ve âdetler üzerindeki etkilerini de çözümleyebilmelidir.

4- Ülke içi ve ülke dışı güncel bütün konular, toplumsal problemler hakkında gerektiği/fayda sağlayacak kadar bilgi ve fikir sahibi olmalıdır.

5-Öğrencilerini de genel kültürlerini geliştirmeleri hususunda teşvik etmelidir.

6-Kur'ân öğretmeni mesleğiyle ilgili genel mevzuat bilgisine de sahip olmalıdır.⁴⁵¹

3.2.1.3. Pedagojik Formasyon

İdeal Kur'ân eğitiminde kişisel nitelikler, meslekî ve kültürel yeterliklerin yanı sıra pedagojik formasyon, kaliteli olan her öğreticide bulunması gereken özelliklerden biridir. Pedagojik bilgi, “bir öğretmenin kaliteli öğrenci yetiştirebilmek için öğretim yöntem ve metotları hakkında ve öğrencilerinin öğrenmeye karşı tutumları ve hazırbulunuşluk seviyeleri hususunda sahip olduğu derinlemesine bilgi” şeklinde tanımlanmıştır.⁴⁵² Kısaca “öğretmenlik meslek bilgisi” diyebileceğimiz pedagojik formasyon, bir öğreticinin alanına ilişkin bilgi, beceri ve tutumları öğrencilerine aynen öğretmesi, öğrenme sürecinde onlara gerekli imkan ve koşulları hazırlaması anlamına gelmektedir. Bu süreçte öğrenciyi tanımak, öğretimde birtakım planlama ve düzenlemelerin yapılması, gerekli usûl ve metotların uygulanması, sınıf yönetimi ve iletişim, öğrencilere rehberlik etme, öğretimi ölçme ve değerlendirme gibi basamaklar yer almaktadır.⁴⁵³

Kur'ân-ı Kerim öğreticisinde bulunması gereken pedagojik formasyon yeterlikleri şöyle sıralayabiliriz:

1-Kur'ân-ı Kerim eğitimciyi ilk olarak öğrencilerini iyi tanımalı; çocuk, ergen/genç veya yetişkinlerden oluşan hedef kitlenin bireysel ilgi, ihtiyaç ve

⁴⁵¹ Bkz. Akyürek, “Kur'ân Kursu Öğreticisinin Meslekî Yeterlikleri”, s.189.

⁴⁵² Bkz. Mehmet Gürol; Azmi Türkan; İpek Som, “Pedagojik Formasyon Sertifika Programının Değerlendirilmesi”, *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, c.17, sayı:65, 2018, s.107.

⁴⁵³ Bkz. Akyürek, “Kur'ân Kursu Öğreticisinin Meslekî Yeterlikleri”, s.186-189.

yeteneklerini, öğrenme seviyelerini, karakteristik özelliklerini ve sosyo-ekonomik, kültürel, dînî ve ahlâkî hassasiyetlerini iyi analiz etmelidir.

2-İletişim ve rehberlik ilke ve yöntemlerini öğrencilerinin bireysel farklılıklarına, ihtiyaçlarına, gelişim özelliklerine ve eğitim durumlarına uygun şekilde uygulamalıdır.

3-Öğrencilerine aktardığı bilgi, emir ve tavsiyeleri öncelikle kendi hayatında uygulayarak onlara güzel örnek olmalı; öğrencilerinin her türlü ihtiyacıyla ilgilenmeli; öğrencilerinden yana mal, hizmet veya saygı/minnet gösterisi gibi maddî çıkar beklentisi olmamalı ve öğrencileriyle tartışmaktan, onlara üstünlük taslamaktan uzak durmalıdır.

4-Öğrencilerinin arasında ayrımcılık yapmamalı, öğrencisini başka öğrencileriyle kıyaslamamalı, buyurgan tavır takınmamalı, öğrencilerinin sahip oldukları kişisel özellikleri doğru istikamette kullanmaları açısından rehberlik yapmalıdır.

5-Sınıf yönetimini elinde tutmalı, öğrencileri derse güdülemeli, öğrencilerin derse ilgilerini, öğrenme ve çalışma arzularını daima canlı tutmalı, başarılı okuyuşları takdir etmeli, Kur'ân ahlâkına uygun davranışları övüp pekiştirmeli, kişiliği değil; yanlış davranışları hedefe alarak uygunsuz davranışları düzeltmelidir. Bu arada öğrenci devamsızlıklarını da mutlaka takip etmelidir.

6-Kur'ân-ı Kerim öğretme ve okutma faaliyetlerini, öğrencilerinin gelişim özelliklerine, hazırbulunuşluk seviyelerine ve kabiliyetlerine göre uygulamalı, bunun için gerekli ortamı oluşturmalı ve öğrenciye kaldırabileceğinden fazla yük yükleyip kalbine usanç vermemelidir.

7-Kur'ân-ı Kerim'i yüzüne ve ezbere öğretmede, tecvîde uygun okutmada, Kur'ân'ın muhtevasını kavratmada ve en doğru şekilde anlaşılmasını sağlamada gerekli olan ilke, yöntem ve teknikleri geliştirmelidir.

8-Öğretimi belirlenen amaçlar doğrultusunda planlı ve programlı bir şekilde yürütülmelidir. Bunun için de yıllık ve günlük ders öğretim planlarını yapmalı, öğretimi düzenleme ve yönetme becerisine sahip olmalı, öğretim sürecinde öğrenciyeye klavuz olmalıdır.

9-Lâfız ve mânâ dengesini koruyarak, tedebbür merkezli bir öğretim amaçlamalıdır.

10-Öğretim zamanını etkin ve verimli kullanılmalıdır.

11-Eğitim ve öğretimin amaçlarına, öğrencilerin düzeylerine uygun değişik materyaller geliştirmeli ve bu materyalleri etkin kullanmalı; öğretimde teknolojiyen faydalanmalı; ideal eğitim için geliştirici araç ve projeler üretmelidir.

12-Eğitim ve öğretim ortamını, belirlenen amaç ve hedefler doğrultusunda uygun hale getirmelidir.

13-Eğitim ve öğretim sürecinde ara sıra ölçme ve değerlendirmeler yapılmalıdır. Öğrencilerin birbirleriyle etkileşim içerisinde olmalarını sağlamalı, gerektiğinde öğrencilerine geliştirici bireysel ödevler vermelidir.

14-Kur'ân öğretmeni mesleğini severek yapmalı, meslekî açıdan bilgi ve öğretmenlik yönünü geliştiren eğitimler almalı, ilgili fırsatları değerlendirmeli, eğitim yöntemleri açısından kendisini sürekli geliştirmelidir. Kur'ân eğitimi veren meslektaşlarıyla istişarelerde bulunmalı, onların bilgi, birikim ve tecrübelerinden istifade etmeli, gerekirse ortak çalışmalar yapmalıdırlar.

15-Gerektiğinde Kur'ân eğitim ve öğretim faaliyetlerinin ideal şekilde planlanıp uygulanmasında; ölçülüp değerlendirilmesinde ilgili kişi, birim veya kurumlardan destek almalıdır.⁴⁵⁴

⁴⁵⁴ Bkz. Diyanet İşleri Başkanlığı Personel Yeterlikleri, Ankara 2014, <https://hukukmusavirligi.diyenet.gov.tr>; Akyürek, "Kur'ân Kursu Öğreticisinin Meslekî Yeterlikleri", s.175-192.

3.2.2. İdeal Kur'ân Eğitiminde Öğrencinin Yeri

İdeal Kur'ân eğitiminde Kur'ân dersinden azami derecede istifade edilmesi, eğitimin gerçek amacına ulaşması, sınıf ortamında feyz ve bereketin hasıl olması, öğretmenden sonra en fazla öğrencinin niteliğine bağlı olan bir husustur. Öğrencinin Kur'ân dersine duyduğu ilgi ve merak, öğretmenine gösterdiği edeb ve saygı, Kur'ân'la kurmuş olduğu manevî bağ ideal mânâda Kur'ân eğitiminin çatısını oluşturmaktadır. Hz. Peygamber (s.a.v)'in muallimi olan Cebrâîl (a.s)'in huzurunda ve Hz.Musa (a.s)'nın hocası olan Hızır (a.s)'in karşısında takındıkları tavırlar göz önüne alınırsa, öğrencinin ilimdeki niyet ve gayretinin, öğretmenine karşı edeb ve nezaket içerisinde iktidâ etmesinin eğitimde başarıya götüren en önemli mihver olduğu görülecektir. Günümüzde ciddi ölçüde istismar edilen bu değerlere yeniden hayatiyet kazandırılmasına, başarı ve kurtuluş için ahlâkî ilkeler çerçevesinde şekillenmiş ideal bir eğitime, ideal bir eğitim için de idealist talebelere ihtiyaç duyulmaktadır. Bu bağlamda ideal bir öğrencide şu nitelikler aranır:

3.2.2.1. İlimde Rızayı Gözetmek

Kur'ân eğitimi alacak bir öğrencide aranan en önemli nitelik, Allah rızası için bu işe girişmektir. Nitekim Nesâî'de geçen bir hadiste sahabeden Ebu Ümame el-Bâhilî (r.a)'nin bildirdiğine göre, bir sahâbi Peygamberimiz (s.a.v)'e gelerek şöhret ve ganimet elde etmek için savaşıyor kimsenin durumunu sormuş, Rasûlullah (s.a.s) onun için hiçbir mânevî kazanç olmadığını haber vermiştir. Sahâbi sorusunu üç defa tekrarlamış, Allah Rasûlü (s.a.v) de her defasında aynı cevabı vererek şöyle buyurmuştur: “Allah, ancak samimiyetle, sadece kendisi için ve rızası gözetilerek yapılan ameli kabul eder.”⁴⁵⁵

Hz. Peygamber Efendimiz (s.a.v)'in: “Sizin en hayırlınız Kur'ân'ı öğrenen ve öğretenidir.”⁴⁵⁶ hitabının muhatabı olan Kur'ân talebesi, kalbinde, Allah'ın rızası ve sevgisine dayanmayan hiçbir niyete yer vermemelidir. Bir öğrenci Kur'ân öğrenimine başlarken insanlar yanında değer kazanma, toplumda itibar sahibi olma, övülme, sadece iyi not alıp sınıfını geçme, makam ve meslek sahibi olma veya başka

⁴⁵⁵ Nesâî, Cihâd, 24.

⁴⁵⁶ Buhârî, Fedâilü'l-Kur'ân, 21.

menfaatler elde etme niyeti güderse; yukarıdaki hadise göre öğrendiği ve okuduğu Kur'ân'ın Allah katında bir değeri olmayacak, okuyuşu insanlar nezdinde tesirsiz kalacak ve kişi uhrevî kazançlardan mahrum bırakılacaktır. Nitekim Kur'ân-ı Kerim'de şöyle buyurulmuştur: “*Kim âhiret kazancını isterse onun bu kazancını artırırız (ziyadesiyle veririz); kim de dünya kazancını tercih ederse ona da bundan (bir kısmını) veririz; ama onun âhirette hiçbir nasibi olmaz.*”⁴⁵⁷ Tirmizî’de rivâyet edilen bir hadiste de Allah’ın Rasûlu (s.a.v) şöyle buyurmuşlardır: “Kim âlimlere bilgiçlik taslamak, yahut sefihlerle mücâdele etmek, veyahut insanların teveccühünü kazanmak için ilim talep ederse, Allah onu cehenneme koyar.”⁴⁵⁸

3.2.2.2. Gereksiz Meşguliyeti Terk

Kur'ân talebesi, kendisini ilim tahsilinden alıkoyacak gereksiz konuşma ve meşguliyetlerden sakınmalıdır. Günümüzde bu anlamda zaman israfından tutun da söz israfı, akıl ve zihin israfı, heyecan ve şevk israfı, sağlık ve beden israfı, duygu ve ruh israfı, kısacası bir ömür israfından bahsedilebilir. İlim öğrencisi her türlü lüzumsuz israf ve tutumlardan uzak durmalıdır. Hemen hemen bütün vaktini, enerji, şevk, duygu ve heyecanını, sağlık ve sıhhatini, zihnî ve aklî melekelerini, söz ve davranış yetilerini Kur'ân ve ilim yolunda sarf eylemelidir. Fikirler ve duygular başka sahalara üzerine dağıldıkça, hakikatların anlaşılması da o nisbette zorlaşır. Demişler ki: “İlim senin tamamını almadıkça birazını bile sana vermez. Ona tamamını versen bile, onun birazını alabilmen yine şüphelidir.” Gazzâlî lüzumsuz olmayan birçok meseleye yayılmış bir zihni, çeşitli arklara ayrılmış suya benzettir. Bu arklar zayıf akan bu suları emer veya emilmeyen kısmı buhar olur, uçar. Sonuçta ekinlere fayda sağlayacak sudan geriye bir damla bile kalmaz.⁴⁵⁹

Dil kalbin tercümanı olduğuna göre, sözün gerekliliği, doğruluğu ve güzelliği, kalbin edebindedir. Allah Rasûlü (s.a.v): “Dünya veya âhirete faydası olmayan söz ve davranışları terketmesi, kişinin müslümanlığının güzelliğindedir.”⁴⁶⁰; “Allah’a ve

⁴⁵⁷ Şûrâ 42/20.

⁴⁵⁸ Tirmizî, Kitâbü'l-İlm, 6.

⁴⁵⁹ Gazzâlî, *el-İhyâ*, s.62.

⁴⁶⁰ Tirmizî, Kitâbü'z-Zühd, 11.

âhîret gününe inanan kimse, ya hayır söylesin; ya da sussun.”⁴⁶¹ gibi beyânlarıyla, söz ve davranışlarda ölçülü olmayı, niteliksiz ve amaçsız söz ve hareketlerden uzak durmayı, iyi bir müslüman olmanın şartları arasında zikretmiştir. Sözü edilen niteliksiz söz ve davranışlar, İslâmî ilkelere uygun aklî ve örfî hükümler doğrultusunda belirlenirken, her türlü haram, mekruh ve şüpheli olan hususlar, hatta kişiye göre değişen lüzumsuz mübahlar dahi bu kapsama girmektedir.⁴⁶²

Dünya hayatının bir imtihandan ibaret olduğu⁴⁶³, her türlü eğlence, anlamsız söz ve davranışın israf olduğu bilincinde olan,⁴⁶⁴ kendisini Allah’a karşı sorumlu hisseden Kur’ân tâlibi, gönülden Kur’ân’a bağlanacak, O’nu kısa zamanda hakkıyla öğrenecek ve âyetler üzerinde tefekkür ederek Kur’ân merkezli bir hayat tarzını benimseyecektir.

3.2.2.3. Kalbi Tasfiye

İslâm dini, insanları her türlü faydasız bağımlılıktan kurtarmayı ve yalnızca Yüce Allah ile kuvvetli bir bağın oluşturulmasını öngörmektedir. Hakikati kavramaya yatkın bir mahiyette temiz olarak yaratılan her kalp, gereksiz konuşma ve meşguliyetler, israf ve aşırılıklar, kötü ve faydasız işler, her türlü haram ve mekruh ameller sonucunda mânen kirlenir. Bu kirler hakikati kavramaya, doğru ve faydalı görmeye, hakka kulak verip hayra tenezzül etmeye mani olur. Bunun için Kur’ân’da: “Onların kalpleri vardır ama onlarla kavrayamazlar, gözleri vardır ama onlarla göremezler, kulakları vardır ama onlarla işitemezler.”⁴⁶⁵ buyurulmuştur. Kirlenen kalplerin temizlenip gereksiz heveslerden arındırılmazsa, zamanla kasvet bağlayacağı, yani taşlaşacağı haber verilmiştir.⁴⁶⁶

Kur’ân’ı en iyi şekilde öğrenebilmek, ezberleyebilmek ve O’ndan istifade edip feyz alabilmek için kalbi en uygun hale getirmeli, mânevî kirlere arındırmaya gayret etmelidir. Nitekim Allah Rasûlü (s.a.v) şöyle buyurmuşlardır: “Dikkat ediniz!

⁴⁶¹ Müslim, Kitâbü’l-Îmân, 74.

⁴⁶² Bkz. Komisyon, *Hadislerle İslâm*, 3.Baskı, DİB y., I-VI, Ankara 2015, III/561-565.

⁴⁶³ Hûd 11/7; Mülk 67/2; İnsan 76/2.

⁴⁶⁴ Bkz. Duhân 44/38; En’am 6/32.

⁴⁶⁵ A’râf 7/179.

⁴⁶⁶ Bkz. Bakara 2/74.

Bedende bir et parçası vardır; o ıslah olursa, bütün beden ıslah olur. O bozulursa, bütün beden bozulur. Dikkat edin, işte o kalptir.”⁴⁶⁷

İmam Gazzâlî’ye göre “âzâların ibadeti olan namaz için, âzâların zâhirî tahareti olan abdestin gerekliliği gibi, kalbin ibadeti olan ilim ve Kur’ân eğitimi için de, kalbin çirkin sıfatlardan ve habîs ahlâktan arındırılması gerekir.” Gazzâlî aynı zamanda içinde köpek bulunan eve rahmet meleklerinin girmeyeceğine dair hadisi⁴⁶⁸ yorumlarken, “ev”den maksadın kalp; “köpek”ten maksadın ise, ucûb, kibir, hased, kin, şehvet, gazab ve benzeri rezil sıfatlar olduğunu söylemiş; ilim rahmetini insanın kalbine ilkâ etmekle vazifeli meleklerin, bu çirkin sıfatlarla kirlenmiş, temiz olmayan bir kalbe giremeyeceklerini, dolayısıyla böyle bir kalbe sahip kişinin ilim ve Kur’ân’ın nurundan istifade edemeyeceğini, âhirette kendisine yardım ve saâdet temin edecek hakiki ilimden mahrum kalacağını belirtmiştir.⁴⁶⁹ Bu nedenle çeşitli sebeplerle kirlenen kalbi tasfiye etmek (arındırmak) ve mânen olgunlaşmak gerekir. Ne güzel demişler: “Nasıl ki bir tarla ziraat için en uygun hale getirilir ve güzelleştirilirse; kalp de ilim için arındırılmalı ve güzelleştirilmelidir.”⁴⁷⁰ Bu da tevbe, tâat, sabır, şükür, zikir, ibadet, sünnete ittiba, cömertlik, diğergamlık, tevâzu ve tefekkür gibi manevî ilaçlarla sağlanabilir.

3.2.2.4. Öğretmene Hürmet

Bir öğrencinin değeri, başarısı, ilimden istifadesi ve saygınlığı hocasına gösterdiği saygı ve hürmetle doğru orantılıdır. Öğrencinin hocasının karşısında oturduğunda, kalkışında, onunla konuşmasında, sözlerini dinleyişinde, arkadaşlarıyla münasebetinde edep süsünü takınması; hocasının yanında sesini yükseltmemesi; hocasının kişiliğine ve ilmine değer verdiğini göstermesi; Kur’ân dersinden ve bu dersi hocasından almaktan duyduğu memnuniyet ve sevinci izhar etmesi hem ilminin bereketlenmesine, hem de hocasının muhabbet ve ilgisini kazanıp duasını almaya vesile olacak; ileride kendisi de ilmini aktarmak istediğinde muvaffakiyet, huzur ve mutluluk meyvelerini devşirecektir.

⁴⁶⁷ Buhârî, Kitâbü'l- İmân, 39.

⁴⁶⁸ Buhârî, Kitâbü'l-Libâs, 92.

⁴⁶⁹ Bkz. Gazzâlî, *el-İhyâ*, s.60-61.

⁴⁷⁰ Nevevî, *Tibyân*, s.71; Karaçam, *K.Kerim'in Faziletleri ve Okunma Kaideleri*, s.407-408.

Kur'ân öğrencisi, kendisinden yaşça küçük de olsa, ya da nesep ve soy bakımından aşağıda olsa, iyilik veya dindarlık yönünden zayıf da kalsa, ilim aldığı ve Kur'ân-ı Kerim'i öğrendiği hocasına karşı gâyet mütevâzı ve edepli olmalı, kibirlenmemeli, bir şeyler bilme havalalarına girmemeli, hocasının emrine âmâde bir tavır içerisinde olmalı ve hocasına hizmet etmeyi izzet ve şeref olarak kabul etmelidir.

Kur'ân talebesi hocasına karşı son derece hürmetkar olmalı, işlerinde onunla istişare etmeli, akli başında olan bir hasta nasıl doktorunun nasihatlerine kulak verirse, o da hocasını öylece dinlemeli ve (meşrû dairedeki) söylediklerini kabul etmelidir. Hocasında gördüğü hata veya kusurlardan dolayı ondan yüz çevirmemeli, onun ilminden mahrum kalmamalıdır. Hocasından kendisine bir cefa veya sıkıntı isabet ederse de bu duruma sabretmeli ve hayra yorumlamalıdır. Nitekim önceki dönemlerden bazıları hocalarının yanına gittiklerinde (ufak da olsa) bir hediye takdim ederler ve “Allahım! Hocamın aybını benden gizle ve ilminin bereketini benden giderme.” diye dua ederlerdi.

İmam Nevevî (v.676/1277) “*Tibyân*” adlı eserinde bu bilgileri verdikten sonra Hz. Ali (r.a)’nin şu sözünü aktarır: “Hocanın senin üzerindeki haklarından bazıları şunlardır: İnsanlara selam verdikten sonra içlerinde bulunan hocana ayrıca selam vermeli, onun önünde oturmalı; onun yanında el, kaş veya gözlerinle birtakım hareketler yapmamalı; ona “Falanca sizin dediğinizin zıddını söylüyor.” dememeli; onun yanında hiç kimsenin gıybetini yapmamalı; onun bulunduğu yerde başkasına akıl danışmamalı; yorulduğu zaman anlayış gösterip daha fazla yormamalı ve hocanın sohbeti uzayınca usanıp bırakıp gitmemelisin..”

İlim talebesi hocası yanında olmasa da hürmetini devam ettirmeli, yanında hocasının gıybeti yapılırsa, gücü yettiği kadar hocasını gıyaben müdafaa etmeli, çaresiz kalırsa o meclisi terk etmelidir.⁴⁷¹ Başka bir hocaya gitme durumu ortaya çıkarsa da, hürmeten hocasından izin istemelidir.

⁴⁷¹ Bkz. Nevevî, *Tibyân*, s.72-73.

Hocasının ilmî makamından daha üst bir makama ulaşmayı içinden geçirmemeli, hocasının koltuğuna oturmamalı, hocasına teveccüh ve tenezzül etmeli, liyakatını kabul etmeli, en güzel lütufları ve ilâhî hîbeleri hocası için arzu etmelidir. Hocasına emeklerinden dolayı teşekkür etmeli, yanında ve gıyabında bol bol dua etmelidir.

Hocasının huzuruna selam vererek girmeli, sevgiyle yüzüne bakmalı, kendisini hocasına teslim etmeli, hocasının anlattıklarını can kulağıyla dinlemeli, az konuşmalı, sözünü kesmemeli, çok soru sormamalı, Kur'ân'ı ta'lim ederken hocasının yüzüne bakarak dudak hareketlerini dikkatle takip etmeli, ders esnasında dikkatleri dağıtacak hal ve hareketlerden uzak durmalı, izinsiz sınıftan ayrılmamalıdır.

Son olarak, Kur'ân ilmini tahsil eden bir öğrenci Kur'ân'ın sahibi Yüce Rabbini, Kur'ân'ı insanlara ulaştıran Allah Rasûlü (s.a.v)'nü, Kur'ân ilmini, bu ilmi öğreten hocasını ve Kur'ân'a tâlip olan sınıf arkadaşlarını kayıtsız şartsız çok sevmelidir.

3.2.2.5. Sabır ve Gayret

İdeal öğrenci, ilim ve Kur'ân'a hizmet yolunda, ideal bir okuyucu olma ve Kur'ân'a göre bir hayat yörüngesinde hedefleri olan ve bu hedefleri gerçekleştirmek için uğraş veren, çalışkan, gayretli, azimli, kararlı ve erdemli bir öğrencidir.

İdeal öğrenci, Kur'ân'ı doğru ve etkileyici okumak için gösterdiği, engel tanımayan çaba ve gayreti, kendine göre iç disiplin ve ciddiyeti, Kur'ân ahlâkıyla bezenmiş, olumlu yönde gelişmeye müsait hali ile övgü ve takdire lâyık, sorumluluklarının bilincinde olan değerli öğrencidir.

İdeal öğrenci, en iyisini yapmaya gücü yeterken bunu değerlendiren, Kur'ân'ı sonraki nesillere en doğru şekilde aktarma derdinde olan, Kur'ân'ın mânâsına vâkıf olmak için zihnî bir gayret sarfeden, ilerideki Kur'ân merkezli yüksek vazifelerle müşerref olmak için kendisini şimdiden hazırlayan öğrencidir.

Elbette Kur'ân'ı en doğru ve en güzel şekilde okumak ve anlamaya çalışmak meşakkatlidir. İdeal Kur'ân öğrencisi, Kur'ân'ı en güzel şekilde okuma uğruna her türlü zorluğa, hocasının kendisini zorlamalarına katlanmalı, asla vazgeçmemeli, bu husustaki emek ve sabrın dünya ve âhiret mutluluğuna sebep olacağını aklından çıkarmamalıdır. Özellikle Kur'ân'ı hıfzedenler sabrı ve gayreti yoldaş edinmelidir. İslâm büyükleri bu hususta şöyle demişlerdir: “Öğrenmenin zilletine/zorluğuna katlanmayanın ömrü, cehâletin karanlıklarında kalmaya mahkumdur. Onun zorluklarına sabredenlerin işi ise, dünya ve âhiret saâdetine rücû eder.”⁴⁷²

3.3. İdeal Kur'ân Eğitimine Dair Bazı Tespit ve Öneriler

İdeal mânâda bir Kur'ân eğitiminde, öğrencilerin Kur'ân-ı Kerim'i öğrenmenin ve okumanın gerekliliğini, önemini ve faziletlerini kavramaları, isteyerek ve severek Kur'ân'a yönelmeleri, Kur'ân-ı Kerim'in lâfzını en doğru ve en güzel şekilde ve etkileyici bir tarzda, mânâ odaklı okumaları, mümkünse tamamını, değilse bir kısmını ezberlemeleri, meal ve tefsirlerden de faydalanarak Kur'ân'ı anlamaya yönelik çaba sarfetmeleri, bir hayat kitabı olduğunun farkına varıp Kur'ân'ı hayatın merkezine koymaları, O'nun öğüt ve öğretileri doğrultusunda hayatlarını tanzim edip övülen ahlâkî davranışlar edinmeleri hedeflenmektedir.

Günümüzde zorunlu olarak İmam Hatip ortaokul ve liselerinde, İlâhiyat Fakültelerinde ve Kur'ân kurslarında; seçmeli ders olarak diğer örgün ortaokul ve liselerde bütün sınıf düzeylerinde Kur'ân-ı Kerim dersi verilmektedir. Bu derslerin işlenilmesinde Kur'ân öğretiminin yanısıra Kur'ân eğitimi amaçlanmıştır. Bu eğitimde öğretmen ve öğrenci, uygulanan plan ve program, yöntem ve metotlar ve eğitim-öğretimin yapıldığı ortam açısından mevcut problemlerin masaya yatırılıp, ideale ulaşma noktasında birtakım çözüm önerilerinin sunulması gerekmektedir.

Bütün alanlarda olduğu gibi Kur'ân eğitiminin başarısı da büyük ölçüde öğretmene bağlıdır. Zira Kur'ân-ı Kerim eğitimi öğretmen mihraklı bir eğitimdir. Öğretmenin kişisel ve psikolojik formasyonu ile branş alanındaki başarısına, bir de doğru bir program ve yöntem eklenirse, nitelikli bir öğrenci grubuna, uygun bir

⁴⁷² Nevevî, *Tibyân*, s.76.

mekanda verilen eğitimin verimli olacağından şüphe duyulmaz. İdeallik noktasında özellikle Hz. Peygamber (s.a.v)'in eğitimci kimliği ve eğitim ve öğretimde benimsediği ilke ve yöntemler incelenmeli, her yaştan ve her kesimden oluşan, haddini aşan bir toplumu nasıl eğittiği, Kur'ân'ı onlara nasıl öğrettiği hususu mutlaka irdelenmelidir. Hz. Peygamber (s.a.v)'in bu noktada örnekliğine bakıldığında; ferdî farklılıklar, tadrîcîlik, uygun zamanı kollama, somuttan soyuta kavratma ve sevgi ilkelerini gözettiği;⁴⁷³ Kur'ân eğitiminde arz (örnek okuyuş), semâ (öğrenciyi dinleyip yanlısını tashîh etme) ve müşâfehe (öğrencinin mahreç, sıfat, dudak talimi ve diğer tecvîd kurallarını hocasının ağzından alması) yoluyla doğru telâffuzu öğretme, muhtevasını anlatma, soru-cevapla pekiştirme, beyin jimnastiği yaptırma, örnekler verme, kıssalar anlatma, bizzat rol model olma, özendirme ve sakındırma, yeri gelince öğüt verme gibi eğitim metotlarını uyguladığı görülmektedir.⁴⁷⁴

Kur'ân eğitimine dair geçmişten günümüzde birçok çalışma yapılmış, kimi zaman öğretmenlerin pedagojik ve psikolojik formasyon ve eğitim-öğretim yöntem ve programlarına dair bazı tutumları eleştirilmiş, “İdeal anlamda bir Kur'ân eğitimi nasıl olmalıdır?” sorusunun cevabı, Allah Rasûlü (s.a.v)'nün rol modeliği ışığında, değişen ortam ve şartlar da gözönünde bulundurularak aranmaya çalışılmıştır. Bu bağlamda çalışmamızda meslekî tecrübemiz ve meslektaşlarımızın tecrübeleri ile emektar Kur'ân eğitimcilerinin bilge ve deneyimlerinden oluşan bazı tespit ve öneriler sunulacaktır.

3.3.1. Kur'ân-ı Kerim Eğitime Dâir Bazı İlkeler

1. Kur'ân-ı Kerim eğitim ve öğretimi için branş yeterliği olan, fem-i muhsin (düzgün/güzel bir okuyuş) sahibi ehil/uzman hocalar istihdam edilmelidir. Kur'ân-ı Kerim, şifahî uygulamaya dayanan görsel ve işitsel bir eğitim gerektirir. Bu nedenle gerek Kur'ân Kurslarında, gerekse diğer örgün eğitim kurumlarında Kur'ân-ı Kerim öğretmenleri titizlikle seçilmelidir. Özellikle İmam Hatip Liselerinde ayrı ayrı branşlaşmayı gerektiren dokuz meslek dersine (Kuran-ı

⁴⁷³ Bkz. Ramazan Gürel, “Hz. Peygamber (s.a.v)'in Eğitim-Öğretim Modelinde Belli Başlı İlke Ve Metotlar”, s.119-124.

⁴⁷⁴ Bkz. Ramazan Gürel, “Hz. Peygamber (s.a.v)'in Eğitim-Öğretim Modelinde Belli Başlı İlke Ve Metotlar”, s.125-131.

Kerim, Arapça, Tefsir, Hadis, Fıkıh, Siyer, İslâm Tarihi, Dinler Tarihi ve Hitabet) tek bir hocanın girmesi, tek alanda uzmanlaşmayı engellemektedir. Halbuki sadece Kur'ân-ı Kerim alanında uzman (fem-i muhsin sahibi), genel kültür alanında ise diğer ilimlerin bilgisine sahip olan bir öğretmen, verimli bir Kur'ân eğitimi verebilir.

Stresli ve yoğun çalışma şartlarından dolayı, okul idarelerinde görevli hocaların Kur'ân-ı Kerim derslerine girmeleri de ayrı bir problemdir. Zira Kur'ân-ı Kerim dersi ihmale ve aksatmaya gelecek bir ders değildir.⁴⁷⁵ Normal ortaokul ve liselerde seçmeli ders olarak gösterilen Kur'ân-ı Kerim derslerine ehil olmayan öğretmenlerin girmesi, Kur'ân'ın doğru bir şekilde öğrenilip okunmasına engel olmaktadır.

Yapılan anket çalışmasında İlâhiyat Fakültelerinde Kur'ân-ı Kerim ders saatlerinin azlığı, Kur'ân-ı Kerim derslerine giren bazı öğretim elemanlarının çağdaş eğitim-öğretim yöntemlerini bilme ve uygulama, eğitimde mûsikî ve teknolojiyi kullanma konularında gerekli yeterliğe sahip olmamaları, genelde Kur'ân-ı Kerim ve Kırrâat alanında ihtisas yapmış hocaların değil de tefsir hocalarının Kur'ân derslerine girmesi Kur'ân derslerinden amaçlanan verimin alınmasına engel görülmektedir.⁴⁷⁶ Bu arada İlâhiyat Fakültelerinde, alanında uzman bayan Kur'ân-ı Kerim hocaları tercih edilebilir, çünkü bazı kız öğrenciler erkek hocaya Kur'ân okumaktan imtina edebilmektedir.

Kur'ân-ı Kerim'i güzel okuyan, sesi güzel olan her öğretmenin, O'nu iyi öğreteceği asla düşünülemez elbette. Bir malın kalitesinden ziyade satıcının şahsî niteliği ve daha da önemlisi satıcının işini iyi bilmesi ve malı nasıl pazarladığı önemlidir. Bu noktada Kur'ân öğretmenin şahsî ve meslekî yeterlikleri, eğitim yöntem ve tekniklerini bilip uygulaması büyük önem arz etmektedir.⁴⁷⁷

⁴⁷⁵ Bkz. Nazif Yılmaz, *Kur'ân-ı Kerim'i Nasıl Öğretelim?*, Değerler Eğitimi Merkezi y., İstanbul 2016, s. 35-36.

⁴⁷⁶ Bkz. Yusuf, "İlâhiyat Fakültelerinde Kur'ân Dersleri İle İlgili Problemler ve Çözüm Önerileri", s.201.

⁴⁷⁷ Bkz. Yılmaz, *Kur'ân-ı Kerim'i Nasıl Öğretelim?*, s. 47-48.

Kur'ân-ı Kerim dersi hem teorik, hem de uygulamalı bir ders olduğu için öğretmen sürekli kendisini yenilemeli, öğretim yöntem ve tekniklerini güncellemelidir. Zaman zaman okuyuşunun tashîh edilmesi, ezberlerinin gözden geçirilmesi gerekebilir. Bu nedenden dolayı hiç olmazsa senede bir mutlaka hizmet içi eğitim kursları düzenlenmeli, tashîh-i hurûf rehber hocaları aracılığıyla Kur'ân-ı Kerim hocalarının tecvîd bilgilerini tekrar etmeleri, okuyuşlarını tashîh ettirmeleri ve çağdaş öğretim yöntemleri geliştirmeleri temin edilmelidir.⁴⁷⁸ Bu bakımdan din öğretimindeki bu çalışmalara yönelik önceki uygulama tekrar hayata geçirilmelidir.

2. Kur'ân eğitimi için uygun bir mekân ve ortam tesis edilmelidir. Kur'ân eğitiminde, gürültüden uzak, huzur verici, yeterli sıcaklık ve aydınlatma imkanlarına, gerekli teknolojik donanıma sahip, rahat bir mekânın;⁴⁷⁹ Kur'ân eğitiminin ruhuna uygun, öğrencilerin fiziksel ve kişisel ihtiyaçlarına cevap verecek nitelikte güven ve ahlâk merkezli bir ortamın temin edilmesi çok önemlidir.⁴⁸⁰

Okullarda dönüşümlü olarak bütün sınıfların kullanabileceği özel Kur'ân sınıflarının/kırâat laboratuvarlarının oluşturulması nitelikli bir Kur'ân eğitimi için elzemdir.⁴⁸¹ Öğrenci sayısı çok fazla olmadan, bu sınıflarda öğrenci oturma düzeni klasik düzenin aksine “U” şeklinde yapılırsa, aynı anda bütün öğrencilerin öğretmeni, öğretmenin de öğrencileri görmelerini sağlanabilir. Böylece Kur'ân'ı, müşafêhe yoluyla, yani bizzat öğretmenin ağzından görerek öğrenme imkanı sağlanabilir. İdeal olan her ortamda “U” düzenidir. Sınıfın durumuna göre seviye grupları oluşturulup, öğrencilerin grup grup oturmaları da sağlanabilir.⁴⁸²

Sınıflarda yer alması gereken, ihtiyaca göre kalemli veya tebeşirli tahta, tecvîd panoları ve Kur'ân-ı Kerim, Kur'ân meal ve tefsir kitaplarının bulunduğu bir dolap dışında, çağdaş öğretim tekniklerinden faydalanmak için bilgisayar, projeksiyon, hoparlör, mikrofon vb. sesli ve görüntülü materyaller de mutlaka

⁴⁷⁸ Bkz. Çetin, Kur'ân Okuma Esasları, s.50.

⁴⁷⁹ Aydın, *Din Öğretiminde Yöntemler*, s.21.

⁴⁸⁰ Osman Egin; Hüseyin Öresin, *Hafızlık Risâlesi*, 2.Baskı, Yorum y., Ankara 2017, s.17-18.

⁴⁸¹ Bkz. Alemdar, “İlâhiyat Fakültelerinde Kur'ân Dersleri İle İlgili Problemler ve Çözüm Önerileri”, s.208.

⁴⁸² Bkz. Yılmaz, *Kur'ân-ı Kerim'i Nasıl Öğretelim?*, s. 73.

bulunmalıdır.⁴⁸³ İmkanlar ölçüsünde diğer sınıfları rahatsız etmeme ve sesin daha net ve tatlı bir şekilde yayılması için akustik ses yalıtımı düzenlemesi yapılmalıdır.

Öğrencilerin öğrendikleri, doğru ve güzel bir şekilde icrâ ettikleri Kur'ân-ı Kerimleri, makamlı ve güzel bir şekilde hazırladıkları aşırı okuyacakları mukabele veya farklı programlar tertip edilmeli; daha çok ezber yapmaya teşvik eden veya güzel okumaya özendirilen ödüllü yarışmalar düzenlenerek bunlar için gerekli ortamlar sağlanmalıdır.⁴⁸⁴

3. Kur'ân-ı Kerim eğitiminde ferdî farklılıklar gözönünde bulundurulmalıdır. Allah-ü Teâlâ her insanı farklı kabiliyet ve kişilik özellikleriyle yaratmıştır. Her öğrencinin zihinsel kapasitesi, algı gücü ve gayreti, yetenek ve beklentileri, karakter ve psikolojik yapısı farklıdır. Bir öğretmenin öğrencilerini bu açılardan iyi tanınması; Kur'ân eğitim ve öğretim yöntemlerini öğrencilerin hazırbulunuşluk seviyelerine göre; vereceği ödev ve sorumlulukları ise bireysel farklılıklara göre ayarlaması gerekir.

Eğitimde ferdî farklılıkların gözötilmesi nebevî bir ilkedir. Allah Rasûlü (s.a.v) aynı soruyu soran farklı kişilere, her kişinin ilgi ve ihtiyacını, anlayış seviyesini, zafiyet, kabiliyet ve karakterini gözönüne alıp farklı cevaplar vermiştir.⁴⁸⁵

Bazen aynı sınıftaki öğrencilerin Kur'ân'ı bilme seviyeleri farklı olabilir. Bazıları henüz alfabe seviyesinde iken, bazıları Kur'ân'ı kekeleyerek okuyor olabilir. Bazıları Kur'ân'ı serî ama tecvîde riây etmeden okurken, bazıları da Tecvîdle, çok düzgün ve güzel bir şekilde okuyor olabilir. Öğretmenin bu seviye farklılıklarına rağmen öğretim işini hiç kimseyi sıkmadan yürütmesi gerekir. Bunun için de, ilk olarak öğrencilerin seviyelerini tespit edip, sınıf içinde seviye grupları oluşturması, grubun biriyle ilgilenirken diğer gruptakilere birtakım sınıf içi ödev ve sûre yazımı

⁴⁸³ Bkz. Alemdar, "İlâhiyat Fakültelerinde Kur'ân Dersleri İle İlgili Problemler ve Çözüm Önerileri", s.208; Abdullah Benli, "İlâhiyat Fakültelerinde Yürütülen Kur'ân Okuma Ve Tecvîd Dersleri İçin Bir Program Önerisi", *Bilimname Dergisi*, XXVIII, 2015/1, s.136.

⁴⁸⁴ Bkz. Alemdar, "İlâhiyat Fakültelerinde Kur'ân Dersleri İle İlgili Problemler ve Çözüm Önerileri", s.211.

⁴⁸⁵ Bkz. Gürel, "Hz. Peygamber (s.a.v)'in Eğitim-Öğretim Modelinde Belli Başlı İlke Ve Metotlar", s.120.

gibi bir meşgale vermesi, gerekirse kalfa sisteminden yararlanması, yani kırâatı düzgün olan talebelere birkaçını, son olarak kendisi dinlemek şartıyla, cüzdekileri okutmaları için görevlendirmesi yararlı olacaktır.

Öğretmen seviye gruplarına, okuyuş durumlarına göre eğitim vermelidir. Okuyuşu düzgün olan gruba tilâvetin inceliklerinden bahsedip, dudak hareketleri, ses vurguları gibi ufak tefek yanlışlarını bile gözardı etmez. Buna karşılık okuyuşu zayıf olan gruba ise biraz daha hoşgörülü davranıp, daha önemli hatalarını öncelikle düzeltmeyi hedefler. Fakat diğer iyi gruptakileri uyarırken, durumu zayıf olanların bu uyarıları işitip, daha dikkatli okumalarının alt yapısını hazırlamış olur.⁴⁸⁶

4. Kayırma olmaksızın her öğrenciye sevgi, saygı ve hoşgörü temelli bir yaklaşım sergilenmelidir.⁴⁸⁷ Öğrencilerin kendilerini seven öğretmeni sevdiği, kendilerine değer veren öğretmene değer verip, onun Kur'ân okuyuşunu, sözlerini ve davranışlarını benimsedikleri bir gerçektir. Öğretmen, Kur'ân'ı öğretmekten önce kendisini sevdirmelidir. Öğrenciler Kur'ân-ı Kerim hocalarını Kur'ân ahlâkını yansıttığı için sevmelidirler. Zira Kur'ân-ı Kerim öğretmenini seven bir öğrenci, Kur'ân'ı da sever ve gönülden benimser.

Kur'ân-ı Kerim öğretmenin sınıfına tam vaktinde ve güleryüze girmesi, mümkünse abdestli olması, samimi tavırlar içerisinde öğrencilere hal hatır sorması ve derse başlamadan önce her gün mutlaka öğrencilerinin ihtiyaçları doğrultusunda kısa bir dua yapması, hatta bazen her öğrenciye, bir-iki cümle olacak şekilde, sırasıyla dua yaptırması; dersin bereketli ve feyizli geçmesine, öğrenciyle öğretmen arasında zihinsel ve duygusal bir bağın oluşmasına ve öğrencilerin öğretmenin vereceği bilgilere iştiaqla eğilim göstermelerine vesile olacaktır.

Öğretmen derste öğrencileriyle ilgili olduğu gibi, ders dışında, teneffüslerde de öğrencileriyle birlikte olmalı, onların dertlerini dinlemeli, sorunlarıyla ilgilenmeli,

⁴⁸⁶ Çetin, *Kur'ân Okuma Esasları*, s.53.

⁴⁸⁷ Bkz. Gürel, "Hz. Peygamber (s.a.v)'in Eğitim-Öğretim Modelinde Belli Başlı İlke Ve Metotlar", s. 7-29; Yılmaz, *Kur'ân-ı Kerim'i Nasıl Öğretelim?*, s. 51.

onlarla sohbet edip gerektiğinde rehberlik yapmalıdır. Öğrencileriyle birlikte okul dışı sosyal aktivitelere katılmalı, beraber önemli günlerde programlar ve sınıf içi hediyeleşme gibi faaliyetler düzenleyerek, öğrencilerin aynı zamanda birbirleriyle de kaynaşmalarını sağlamalıdır. Böylece öğrencilerinin gönlüne girip sevgi ve güvenlerini tam kazanmış olur ve binaenaleyh öğrencilerin Kur'ân dersine ilgileri celbolunur.

Öğretmen bir yandan da Kur'ân harflerini doğru telâffuz etmede ve Kur'ân'ı Tecvîde uygun doğru okuma konusunda sıkıntı çeken talebelerine ders dışında özel zaman ayırmalı ve onlarla bireysel olarak çalıştırarak sıkıntılarını gidermeye yardımcı olmalıdır.

5. Kur'ân-ı Kerim öğretmeni ilk dersini “Kur'ân'ı niçin öğrenmeli ve okumalıyız?” sorusunun cevabına ayırmalıdır. Dersin başında öğrencilerin Kur'ân öğrenmeye, okumaya ve ezberlemeye sevgisini ve iştihakını artıracak, Kur'ân'ın fazilet ve faydalarına dair âyet ve hadislere sık sık yer verilmelidir.⁴⁸⁸ Özellikle zorunlu Kur'ân dersi alan öğrencilerin hazırbulunuşluk seviyelerini artıracak bilince, Kur'ân'dan istifade etmelerini sağlayacak samimiyete ve eğitimin başarısı için gayrete ihtiyaçları olduğu unutulmamalıdır. Kur'ân'ı öğrenme, okuma, anlama ve yaşama konularında yeterince güdülenen ve Kur'ân eğitimini anlamlandıran öğrencilerle yapılan ders verim açısından çok bereketli ve faydalı olacaktır.

6. “Kolaylaştırınız, zorlaştırmayınız; müjdeleyiniz, nefret ettirmeyiniz.”⁴⁸⁹ hadisi ilke edinilmelidir. Kur'ân-ı Kerim öğretmeni Kur'ân'ı en kolay ve zevkli şekilde nasıl öğretebileceğine dair farklı metot ve projeler geliştirebilir. Eğitimde “tedrîcilik (adım adım öğretme) metodu” esas alınmalı,⁴⁹⁰ öğrenciye bir anda fazla ezber ödevi veya yeni Kur'ân öğrenen bir öğrenciye yüzünden fazla ödev verilmemeli, en fazla üç sıra ödev verilerek bunun en az on defa

⁴⁸⁸ Çetin, *Kur'ân Okuma Esasları*, s.48.

⁴⁸⁹ Buhârî, *Kitâbü'l-İlm*, 11.

⁴⁹⁰ Bkz. Gürel, “Hz. Peygamber (s.a.v)'in Eğitim-Öğretim Modelinde Belli Başlı İlke Ve Metotlar”, s. 121-122.

okunması sağlanmalıdır. Mahrec veya tecvîd yanlışı çok olan bir öğrencinin bir anda bütün yanlıklarını düzeltmeye kalkmamalı, yanlıslara sırasıyla odaklanarak teker teker düzeltilmelidir.

7. Lâfız ve mânâ bütünlüğü içerisinde, tefekkür ve tedebbür merkezli bir eğitim uygulanmalıdır.⁴⁹¹ Yüzünden veya ezbere okunan yerlerin mânâsı derste mutlaka okunmalı, tefsiri yapılmalı, gerekli ibret ve derslerin çıkarılması için öğrenciler âyetler hakkında düşünmeye teşvik edilmelidir. Kur'ân'ın meramı araştırılırken, âyetlerin siyâk ve sibâkı mutlaka göz önünde tutulmalı, gerekirse sorularla öğrencilerin Kur'ân'ı anlamalarına yardım edilmelidir. Ezberlenen dua ve Duhâ sûresinin aşağısındaki kısa surelerin anlamları mutlaka ezberletilmelidir. Öğrencilerden bu sûrelerin tefsirlerini araştırıp sınıfta arkadaşlarına anlatmaları istenmelidir. Küçük yaşta olan öğrencilere resimlerle veya tahtaya çizim yaparak sûrelerin mânâsı kavratılabilir.

3.3.2. İdeal Kur'ân-ı Kerim Öğretimine Dâir Bazı Öneriler

3.3.2.1. Alfabe Çalışmalarına Dair Öneriler

1. Kur'ân-ı Kerim öğretmeni Arap alfabesindeki harfleri sırasıyla yani ا ب ت ث ج ح خ د ذ ر ز س ش ص ض ط ظ ع غ ف ق ك ل م ن ه و ی şeklinde tahtaya yazıp, harfleri isimleriyle tanıtmalıdır. Evrensel Arap alfabesinde hâ (ه), vâv (و) harfinden önce gelir. Harflerin isimlerinin doğru okunuşlarını همزة ألف باء تاء ثاء جيم حاء خاء دال ذال راء زاي سين شين صاد ضاد طاء ظاء عين غين فاء قاف كاف لام ميم نون هاء واو ياء şeklinde okuyup tekrar ettirmelidir.⁴⁹² Bu isimlerin sadece ilk harflerinin harfin çıkış/gerçek sesi olduğunu vurgulayıp, bu isimlerin, okunduğu şekilleriyle sadece mukatta harflerinin okunuşunda kullanıldığını belirtmesi gerekir.

2. Öğretmen öğrencilerden, Kur'ân harflerini ve kelimelerini yazarak çalışmalarını istemelidir. Özellikle harflerin başta, ortada ve sonda yazılışları gibi zor ve sıkıcı gibi görünen hususu kolayca öğrenebilmeleri için, harflerin bu hallerini ayrı ayrı yazmak yerine, kelime yazmalarını istemeli; böylece öğretmen öğrencilerin

⁴⁹¹ Bkz. Yılmaz, *Kur'ân-ı Kerim'i Nasıl Öğretelim?*, s. 51.

⁴⁹² Bkz. Egin; Öresin, *Kur'an Öğreniyorum*, s.10-11.

tümdengelim yoluyla harflerin bu hallerini kelime içinde kavramalarını sağlamalıdır.⁴⁹³

3. Harflerin mahreç ve sıfatlarını öğretmek Kur'ân eğitiminin en önemli aşamasıdır. Kur'ân öğretmeni, Arap alfabesindeki, Türkçedeki harflerle benzerliği olan ا ب د س ف ل م ن ه ي harfleri dışındaki diğer harflerin mahreç ve sıfatlarının doğru telâffuzuna azami ihtimam göstermelidir. Bu konuda gösterilen her türlü müsamaha öğrencinin aleyhine olur. Allah-ü Teâlâ her insanın ağız yapısını Kur'ân'ı doğru okumaya, dolayısıyla Arap harflerini doğru telâffuza yatkın yaratmıştır. Bu nedenle Kur'ân'ı ilk öğrenirken ağız düzgün bir hocadan (fem-i muhsin) eğitim almak çok önemlidir. Kendisine daha önceden müsamaha gösterilip de hataları kökleşmiş, harfleri doğru telâffuz etmekte zorlanan öğrencilerin, üzerlerine aşırı gidip de ümitsizliğe sürüklemekten, hatalarını düzeltmede ısrarcı olmak, bu problemi biraz özel ilgi, gayret ve sabırla; gerekirse zamânâ yayararak çözüme kavuşturmakta Kur'ân öğretmenin hâris ve kararlı olması gerekir.⁴⁹⁴

Mahreç eğitiminde, farklı materyallerden faydalanılarak, öğrencilere öncelikle mahreç bölgeleri (boğaz, dil, dudak, ağız ve geniş boşluğu) tanıtılmalı, daha sonra bu bölgelerden çıkan harfler boğazdan başlayarak dudağa doğru ا - اء - اءء - اءءء şeklinde sırasıyla sâkin, harekeli ve şeddeli halleriyle, önce öğretmen daha sonra öğrenciler tarafından ritmik okunmalıdır. Kalabalık sınıflarda öğretmen sınıfı üç gruba ayırmalı, her grup sırasıyla bu harfleri telâffuz etmeli, öğretmen arada dolaşarak yanlış okuyanları tespit edip onlara tek başına okutmalıdır. Telâffuzu zor olan harfleri bütün sınıftaki öğrencilerin tek tek okuması sağlanmalıdır.

Günümüzde çoğu öğrencinin, harflerin lâzîmî sıfatları hakkında teorik ve tatbîkî bilgiye sahip olmadığı görülmektedir. Halbuki lâzîmî sıfatlar -önce de değinildiği gibi- harfin zâtından ayrılmayan, harfin mahrecinden çıkışı esnasında harfin sesinde görülen birtakım özelliklerdir. Bu özellikleri bilmeden Kur'ân'ı doğru ve güzel okumak imkansızdır. Bu sebeple harflerin mahreçleri (çıkış yerleri)

⁴⁹³ Bkz. Yılmaz, *Kur'ân-ı Kerim'i Nasıl Öğretelim?*, s. 64.

⁴⁹⁴ Bkz. Çetin, *Kur'ân Okuma Esasları*, s.52.

öğretilirken, sıfatları da aynı zamanda anlatılmalıdır. Zira harfin mahreç ve sıfatlarını birbirinden ayırmak mümkün değildir.⁴⁹⁵

Öğrencilerin hazırbulunuşluk seviyelerine göre sıfat eğitimi hem teorik, hem de uygulamalı verilirken; teoriden anlayamayacak düzeydeki yaşlı veya küçük öğrencilere mahreç eğitimiyle birlikte sıfatlar, uygulamalı olarak kavratılmalıdır.

4. Harflerin doğru seslendirilmelerinde ince sesli harfler ile, kalın sesli harfler ayrı ayrı çalıştırılmalıdır.⁴⁹⁶ Bu çalışmalar yapılırken harflerin medli halleri üzerine yoğunlaşılmalıdır. Bir harfin medsiz hali ile medli halindeki ses tonunun aynı olduğu öğrencilere anlatılmalı; med harflerinin işlevinin harfi kalınlaştırarak uzatmak değil; kendilerinden önceki harfin sesini aynen alıp, ses sapması/tranferi olmaksızın aynı doğrultuda uzatmak olduğu kavratılmalıdır.⁴⁹⁷

Harflerin öncelikle fetha medsiz, fetha medli ve fetha tenvinli hallerini (اَئَا -) önce öğretmen ritmik şekilde okumalı, daha sonra koro şeklinde öğrencilere okutulmalıdır.⁴⁹⁸ Daha sonra kesra medsiz, kesra medli ve kesra tenvinli (اِ اِي اِ - بِي بِي - تِي تِي ...) halleri ve damme medsiz, damme medli ve damme tenvinli (اُو اُو - بُ بُب - تُ تُت ...) halleri ritmik okunmalıdır.

Kur'ân harflerini seslendirirken, Arap ağzına yatkın şekilde, fetha sesinin â-e; damme sesinin ise u-ü arasındaki fitrî perdeden okutulması hususuna dikkat edilmelidir. Kur'ân harfleri Türkçe'de kullandığımız e ve ü sesiyle okutulmamalı, Arapçada telâffuz edildiği şekliyle tatbik ettirilmelidir.⁴⁹⁹

5. Harfler medsiz halleriyle telâffuz edilirken veya sonunda med harfi bulunmayan Kur'ân kelimeleri ta'lim yaptırılırken, son harfin sesinin uzatılmadan, ritmik usulle okutulmasına özen gösterilmelidir.⁵⁰⁰ Sonlarında med harfi varmış gibi,

⁴⁹⁵ Bkz. Benli, *İlahiyat Fakültelerinde Yürütülen Kur'ân Okuma Ve Tecvîd Dersleri İçin Bir Program* s.135.

⁴⁹⁶ Bkz. Egin; Öresin, *Kur'an Öğreniyorum*, s.12-16.

⁴⁹⁷ Bkz. Abdurrahim Dursun, *Kırâat İlminde Uygulama Sorunları ve Yaygın Hatalar*, s.82.

⁴⁹⁸ Bkz. Egin; Öresin, *Haftalık Risâlesi*, s.42.

⁴⁹⁹ Bkz. Yavuz Fırat, "Kur'ân Tilâvetinde Arap ve Türkler Arasındaki Farklılıklar", *Bilimname Düşünce Platformu*, XXVI, sayı: 26, 2014/1, s.32-33.

⁵⁰⁰ Bkz. Egin; Öresin, *Kur'an Öğreniyorum*, s.s.19, 29, 39.

meselâ كَلَّ kelimesin كَلَّا şeklinde uzatılarak okutulması veya bu şekilde okunmasına göz yumulması, öğrencinin ileride Kur'ân'a geçtiğinde kelime sonlarını uzatarak sürekli med hatası yaparak Kur'ân okumasına sebep olur.

6. Kalın harfi ince harfe; ince harfi de kalın harfe bağlama hususunda bol alıştırma yapılmalı, her iki harfin de hakkının verilmesi gerektiği uygulamalı olarak gösterilmelidir. Meselâ öğrenci نَصْرُ الله ifadesini “nasrullah” şeklinde okursa “nûn” harfini kalınlaştırmış; “nesrullah” şeklinde okursa “sâd” harfini inceleştirip “sîn” gibi okumuş olur.⁵⁰¹

7. Öğretmen tecvîdli okuyuşu ve dudak ta'limini öğrenciye daha alfabeleyen Kur'ân kelimelerinin okunuşu esnasında kavratmalıdır. Öğrencisine ileride ayrıntılı olarak tecvîd eğitimi vereceğini, ancak cüzde iken uygulama olarak tecvîdli okumaya alışması gerektiğini izah edip, önce kendisi okumalı, ardından koro şeklinde öğrencilerin tekrar etmesini istemelidir.

8. Öğretmen öğrencilerin cüzde çalışıp gelecekleri sayfaları mutlaka sınıfta önce kendisi okumalı, sonra koro eşliğinde bütün sınıfın tekrar etmesini sağlamalıdır. Ertesi gün her öğrenciden tek tek dinlemelidir. Kur'ân okumayı bilen öğrencileri mahreç, sıfat ve seslendirme çalışmalarından sonra hemen Kur'ân'a geçirmelidir.⁵⁰²

3.3.2.2. Yüzünden Okuma Çalışmalarına Dair Öneriler

1. Yüzünden okutulacak yer, öğrencilerin çalışması için bir gün öncesinden öğretmen tarafından okunmalıdır. Geçmişten günümüze uygulanagelen, öğretmenin okuması öğrencilerin dikkatle dinlemesi şeklindeki bu yonteme “semâ/istimâ” denilmektedir.⁵⁰³ Öğrenciler öncelikle öğretmenin okuduğu sayfayı sessizce dinlemeli, daha sonra aynı sayfadan parça parça önce öğretmen okumalı, öğrenciler de onun okuduğu yerleri tekrar etmelidirler. Böylece öğrenciler dikkat edilmesi gereken tecvîd kurallarını, vakf ve ibtidâ yapılacak yerleri tespit ederler. Bu arada dikkatli olunması gereken yerleri Kur'ân'ın üzerine işaretlemeleri, evde çalışırken

⁵⁰¹ Bkz. Dursun, *Kırâat İlmünde Uygulama Sorunları Ve Yaygın Hatalar*, Yüksek Lisans Tezi, s.48.

⁵⁰² Bkz. Yılmaz, *Kur'ân-ı Kerim'i Nasıl Öğretelim?*, s. 67-68.

⁵⁰³ Bkz. Yılmaz, *Kur'ân-ı Kerim'i Nasıl Öğretelim?*, s. 52.

kendilerine fayda sağlayacaktır. İmkan varsa öğrenciler derslerine çalışmak için öğretmenin sesini de izni dahilinde kaydedebilirler. Öğretmenin çalışacakları sayfayı/sayfaları muteber farklı kurrâlardan öğrencilere dinletmesi de iyi bir yöntemdir.

2. Öğrencilerin çalışacakları sayfayı evde üç defa kayıt veya bilgisayardan dinleyerek takip etmeleri, üç defa hocanın sesine katılarak okumaları ve üç defa da kendilerinin okuması yöntemini takip etmeleri sağlanmalıdır. Öğrencinin durumuna göre artırılmalı veya azaltılmalıdır.

3. Ertesi sabah öğrenciler çalıştıkları sayfayı okumadan, öğretmen sayfayı tekrar okumalı, öğrenciler dikkatle dinlemelidir. Sayfanın bir kısmını önce öğretmen, sonra öğrenciler koro eşliğinde tekrar etmeli, daha sonra öğretmen kendisine katılmalarını söylemeli, öğrenciler öğretmenle birlikte topluca geri kalan kısmı okumalıdır. Ardından öğretmenin söylediği kişiler, öğretmen durdurana kadar, sayfanın bir kısmını okumalı, hangi öğrencinin ne zaman okuyacağına öğretmen karar vermelidir. Bu yöntem hepsinin her an okumaya hazır olmalarını sağlarken, okuma sıralarını bilip okuyacakları yere çalışarak, arkadaşlarını dinlememe gibi bir davranışın önüne geçilmiş olur. Ancak öğretmenin diğerlerine göre daha iyi okuyan öğrencileri başlarda okutması, zor okuyanların istifade etmesini sağlar.

Öğrencilerin bu şekilde Kur'ân okuyup hocanın dinlemesi ve öğrencinin yanlışlarını tashîh etmesi yöntemine kırâatta “arz” denilmektedir.⁵⁰⁴

4. Öğretmen öğrenciler arasında âdil davranıp, hepsine aynı miktarda Kur'ân okutmalı ve derste az da olsa her öğrencinin mutlaka okumasını sağlamalıdır. Zira derste kendisine okuma sırası gelmediği veya diğerlerinden az okuduğu için kırılan öğrenciler olabilir.

5. Öğretmen yanlışları tespit etme hususunda hassas olmalı, öğrencilerin hiçbir yanlışına müsamaha göstermemelidir. Ancak yanlışları düzeltmenin de bir

⁵⁰⁴ Bkz. Yılmaz, *Kur'ân-ı Kerim'i Nasıl Öğretelim?*, s. 53.

usûlü vardır. Şöyle ki: Öğrenci yanlış okuduğu zaman moralini bozacak ve devam etmesini engelleyecek şekilde anında öğrenciyi ikaz edip doğrusunu söylemek yanlıştır. Bu durum sürekli tekrar ederse, yani yanlışını düzeltmek için öğrenci sık sık durdurulursa, özgüvenini kaybedebilir, kendisini devam etmeye yeterli hissetmeyip okumayı bırakabilir. Bunun yerine vakfedene kadar seslenmeden sabırla beklemeli, vakfedince hareke, med veya tecvîd hatası yaptığı, âyeti baştan alıp yeniden daha dikkatli okuması söylenmeli, böylece hatasının farkına varıp, kendi problemini kendisinin çözmesi beklenmelidir. İkinci okuyuşunda hatasını düzeltten öğrenci özgüven kazanıp, Kur'ân'ı güzel okuyabileceğine inanır. Yanlışının farkına varamayıp hatada ısrar ederse, soru sorarak problemi farketmesine yardımcı olmalı, buna rağmen hatayı düzeltmekten aciz kalırsa doğrusunu söyleyip sorunu çözüme kavuşturmalıdır.

Öğretmen öğrencilerin okuduğu esnada yanlarına yaklaşmalı, uzaktan hata düzeltmeye kalkışmamalıdır. Özellikle dudak hareketlerindeki yanlışlarını düzeltirken, öğrenci öğretmenini yakından görmelidir.⁵⁰⁵

6. Öğretmen Kur'ân okuyan öğrencisini dinlerken, diğer öğrencilerin arkadaşlarının okuduğuna odaklanmalarını ve aynı hataları yapmamalarını sağlamak için, okuyan arkadaşlarını dikkatle dinleyip hatalarını tespit etmelerini istemelidir. Öğrencinin kırâatı sona erince sınıfa sormalı, tespitler doğrultusunda doğru okunuşu kendisi göstermelidir.

7. Yüzünden okumaya ilk olarak tahkîk usûlüyle başlanmalı, öğrencilerin mahreç, sıfat ve tecvîdleri oturup hatasız okumaya başladıkları zaman tedvîr usûlüne, daha sonra da hadr usûlüne geçilmelidir. Bu yönden öğretmen usûllerin icrâsını ve bu usûllerle mütenasip med miktarlarını öğrencilerine iyice kavratmalıdır. Öğrenciler daha çok tedvîr tarzıyla okumaya teşvik edilmeli, hadr usûlü öğretilse de, yanlış

⁵⁰⁵ Bkz. Mustafa Kılıç, "İmam-Hatip Ortaokul Ve Liselerinde Kur'ân Eğitimi Üzerine Bir Araştırma", *Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Cilt-Sayı 47, Aralık 2014, s.81-83.

yapma ihtimalinden dolayı, kırâatta çok tercih edilmemesi gerektiği öğrencilere bildirilmelidir.⁵⁰⁶

8. Alfabe de iken Kur'ân harflerinin ve kelimelerinin ritmik okunmasından bahsedilmişti. Kırâatın statik olması okuyana da, dinleyene de haz vermez. Bu nedenle Kur'ân'a geçilip de yüzünden okunmaya başlandığı zaman dersler musıkî ile eşgüdömlü işlenmeli, Kur'ân-ı Kerim'in melodik/makamlı okunmasına özen gösterilmelidir. Bu bakımdan Kur'ân-ı Kerim hocası makam yönünden kendisini geliştirmeli, öğrencilerin çalışacakları sayfaları makamlı okumalı ve okutmalı, öğrencilerine makamlı okuyan kurrâları dinletip, takip ve taklit etmelerini sağlamalıdır.⁵⁰⁷

Makamlı Kur'ân eğitiminde, öğrencilere belirli bir makamdaki ilâhileri öğretmeli, sınıfta beraberce koro eşliğinde okutturmalı ve ilâhiden o makamda besmele ve sûre okumaya geçişi önce kendisi icrâ edip, daha sonra öğrencilerin kendisini taklit ederek tekrar etmelerini istemelidir. Öğrenciler hocalarının sesini kaydedip, evde taklit ederek çalışmalıdırlar. Bu şekilde ana makamlar öğrencilere öğretilmeli, bilgisayardan örnek okuyuşlar dinletilmeli, hangi öğrencinin hangi makama yatkın olduğu saptanıp, o makamı geliştirmesi için yardımcı olunmalı, bütün makamları uygulama kabiliyeti olan öğrencilere Kur'ân'dan bir aşır okurken makamdan makama geçiş incelikleri öğretilerek kendilerini gerçekleştirmelerine destek olunmalıdır. Kırâatta rahatça makam icrâ edebilmeleri için büyük yaşta ki bayan öğrencilere, imkanlar dahilinde bir bayan hocaların istihdam edilmesi ideal anlamda isabetli olacaktır.

9. Kur'ân derslerinde öğrencilere yüzünden okuma ödevi verilirken kemmiyete değil, keyfiyete bakılmalıdır. Zira az ve kaliteli bir okuyuş, çok ama niteliksiz bir okuyuştan çok daha üstündür. Bu husus ilk derste öğrencilere izah edilmeli, hedeflerinin hatim değil, en güzel okuyuşu gerçekleştirmek olması gerektiği kavratılmalıdır. Bundan dolayı Kur'ân'a yeni geçen öğrencilere üç satır, daha sonra

⁵⁰⁶ Bkz. Fırat, "Kur'ân Tilâvetinde Arap ve Türkler Arasındaki Farklılıklar", s.34.

⁵⁰⁷ Bkz. Çetin, *Kur'ân Okuma Esasları*, s.59.

yarım sayfa, okuyuşu serifleştiğinde ise bir sayfa ödev verilmelidir. Okuyuşları doğru, akıcı ve güzel bir hal alınca iki sayfa, en fazla üç sayfaya kadar artırılmalı, derslerde döne döne aynı sayfalar okunmalı, ideal anlamda okuyuşa ulaşıncaya dek aynı sayfaları bol bol okuyup, dil egzersizi yapmaya öğrenciler teşvik edilmelidir.⁵⁰⁸

10. Kur'ân'ın lâfzının doğru okunmasının yanısıra, dersin mânâ merkezli işlenmesi büyük önem arz etmektedir. Kur'ân'ın okutulmasıyla ruhunun öğrencilere hissettirilmesi, örnek ahlâkının ve muhtevasının öğretilmesi hedeflenmelidir. Bu sebeple okunan sayfaların mealleri sınıfta mutlaka okunmalı ve öğretmen tarafından her gün, öğrencilerin algı ve yaş seviyelerine göre, mesaj içeren bazı âyetlerin tefsiri yapılmalıdır.

Öğretmen özellikle, öğrencilerini evde meal hatmi yapmaya teşvik etmeli; bunun için Kur'ân'ı her gün okuyacakları şekilde belirli kısımlara bölerek eve ödev olarak vermeli, okudukları sayfalardaki tespitlerini, ilgilerini çeken noktaları, hangi konulardan bahsedildiğini bir deftere yazmalarını istemelidir. Ertesi gün öğretmen öğrencilere âyetlerde tespit ettikleri noktaları sormalı, bu tespitleri sınıfta anlatmalarını sağlamalıdır. Okudukları âyetler hakkında soru-cevap şeklinde beyin fırtınası yapılarak, elde edilen mesajlar öğretmen tarafından özetlenmeli ve sonuçlar not edilmelidir.⁵⁰⁹

3.3.2.3. Ezber Çalışmalarına Dair Öneriler

1. İlk olarak öğretmen bir veya birkaç gün öncesinde, öğrencilerinden ezberleyecekleri sûre veya duanın Arapça metnini ve mealini defterlerine yazıp gelmelerini istemelidir. Yazma ödevi ezber metnine aşına olmaları ve mealini ezberlemeleri için faydalı olacaktır.⁵¹⁰

2. Ezberlenecek sûre veya dua ta'lim için öğretmen tarafından tahtaya yazılmalı veya projeksiyonla tahtaya yansıtılmalıdır. Daha sonra sûre veya duayı

⁵⁰⁸ Yüzünden okuma çalışmaları için bkz. Çetin, *Kur'ân Okuma Esasları*, s.52-54; Adıgüzel, "Kur'ân Öğretim Metotları Ve Öğreticilik Vasıfları", s.209-210; Yılmaz, *Kur'ân-ı Kerim'i Nasıl Öğretelim?*, s.70-74.

⁵⁰⁹ Geniş bilgi için bkz. Yılmaz, *Kur'ân-ı Kerim'i Nasıl Öğretelim?*, s.93-94.

⁵¹⁰ Çetin, *Kur'ân Okuma Esasları*, s.55.

öğretmen tahkîk usûlüyle okumalı, öğrenciler öğretmenlerini dikkatle dinleyip bir yandan da tahtadan veya yüzünden takip etmelidirler. Bu arada mümkünse dinleyerek çalışmak maksadıyla hocalarının sesini kaydedebilirler.

Bundan sonra öğretmen dikkat edilmesi gereken, hata yapılması muhtemel olan yerleri, tecvîd kaidelerini, med miktarlarını, dudak hareketlerini, vurgu yerlerini renkli kalemle tahtada sure veya dua üzerine işaretleyip, bu kurallara uygun önce kendisi okumalı, o okurken öğrenciler dikkatle hocalarının ağzına bakmalı, sonra öğretmen koro eşliğinde öğrencilere okutturmalıdır. Telâffuzu zor olan yerleri birkaç defa okuyarak tekrar ettirmeli ve öğrencilerin bu kelimelere aşina olmalarını sağlamalıdır.

Koro eşliğinde ta'lim yaptırırken dudak hareketlerini, tutmaları, med miktarlarını veya diğer kuralları göstermek ve koroyu başarılı bir şekilde yönetmek için, öğretmenin el ve parmak hareketlerinden faydalanması oldukça etkili olur.

Öğretmen, sûre veya duadaki vakf ve ibtidâ yerlerini de belirleyip, öğrencilerin çalışırken bu yerlere riâyet etmelerini tenbihlemelidir.

Bundan sonra sûre veya dua yeniden öğretmenle birlikte, koro eşliğinde yüzünden tekrar okunmalı, mümkünse tüm öğrencilere yüzünden tek tek okutulmalı, yanlışları tashîh edilmelidir.

3. Ertesi gün ezber metni ve anlamı öğrencilerden tek tek dinlenilmeli; hata yaptıkları yerler defterlerine yazdıkları sûre veya dua metninin üzerine işaretlenmelidir. Bu işaretlere göre yanlışlarını düzelterek, tekrar gelip ezberlerini okumaları istenmelidir.

Öğretmen, ezberleri alırken bizzat kendisi dinlemeli, zaman yetmese bile ders saati dışında da ezber dinlemeye zaman ayırmalıdır. Ancak kendisi dinlemeden önce öğrencilerin birbirlerine veya durumu iyi olanlara ezberlerini dinletmelerini tavsiye etmelidir. Öğrencilerin verdikleri ezberleri de hazırladığı ezber çizelgesi üzerine işaretlemelidir.

4. Öğrenciler ezberlerini makamlı yapmaya teşvik edilmeli, ezberledikleri sûrelerin anlamına uygun bir şekilde raf-1 savt ve hafd-1 savt ile okumaları temin edilmelidir.

5. Kısa ezberlerin tahkîk usûlünde ezberlenip, tahkîk usûlünde verilmesi; uzun ezberlerin ise tedvîr usûlünde çalışılıp, yine tedvîr tarzında okunması sağlanmalıdır. Bu şekilde daha sağlam ve güzel bir okuyuş gerçekleşir.⁵¹¹

Ezber seçiminde öğrencinin baştan zorlanmaması için kolaydan zora, kısıdan uzuna doğru gidilmelidir.

6. Öğrencinin önceki yıllarda yaptıkları ezberleri yeni ezberlere başlamadan sene başında yeniden dinlemek gerekir. Çünkü zaman içerisinde yeni yanlışlar nüksetmiş olabilir. Ancak eski ezberlerde pek sıkıntı yoksa, öğrenci yeni ezberlere bir an önce başlatılmalı, yeni ezberlerin yanısıra eski ezberler de yine mutlaka dinlenilmelidir.⁵¹²

7. Kısa surelerin tefsirleri öğrencilere ödev olarak verilmeli ve sınıfta anlatmaları istenmelidir. Öğrencilerden, her surenin, her mü'mine özel olarak indirildiğini düşünmeleri ve buna göre bireysel çıkarımlarda bulunmaları istenir. Böylece Kur'ân'ın meramı keşfedilmeye çalışılır. Öğrenciler çıkarımlarını sınıfta paylaşırlar, elde edilen bulgular öğretmen tarafından özetlenir, öğrenciler tarafından not edilir.

3.3.2.4. Tecvîd Öğretimine Dair Öneriler

1. Tecvîd, hem teoriyi, hem de uygulamayı gerektiren bir ilimdir. Bu sebeple öğrencilerin teori ve uygulamayı birlikte öğrenmeleri sağlanmalıdır. Teorik bilgiler verilirken sade ve anlaşılır bir dil kullanılmalı, tamamen ıstılahtan uzaklaşılmalı,

⁵¹¹ Bkz. Benli, *İlahiyat Fakültelerinde Yürütülen Kur'ân Okuma Ve Tecvîd Dersleri İçin Bir Program* s.140; Fırat, "Kur'ân Tilâvetinde Arap ve Türkler Arasındaki Farklılıklar", s.33-34.

⁵¹² Ezber çalışmalarına ait öneriler için bkz. Çetin, *Kur'ân Okuma Esasları*, s.54-56; Yılmaz, *Kur'ân-ı Kerim'i Nasıl Öğretelim?*, s.79-80; Adıgüzel, "Kur'ân Öğretim Metotları Ve Öğreticilik Vasıfları", s. 210.

tecvîd kuralları mantığıyla birlikte kavratılarak, kitâbî tanımlara teslim olunmamalıdır.⁵¹³

2. İdgâm, ihfâ, iklâb, medler gibi tecvîd kuralları, alfabe düzeyindeki öğrencilere Kur'ân kelimelerini okuturken uygulamalı olarak öğreilmeli; Kur'ân'a yüzünden başladıklarında ise teorisi verilmeli ve âyetlerden örneklerle iyice kavratılmalıdır.

3. Kur'ân'a yüzünden başlayacak öğrencilere ilk önce tecvîdin tanımı ve Kur'ân'ı tecvîdli okumanın önemi anlatılmalı; daha sonra tecvîdin ilk basamağı olan mahrec ve sıfat eğitimi teorik ve uygulamalı olarak işlenmelidir.

4. Çoğunlukla tecvîd olarak bilinen ârizî sıfatlara geçildiğinde önce en gerekli ve önemli kurallar öğreilmelidir. Tecvîd kitaplarında yer alan ilk konu genellikle med ve çeşitleridir. Ancak vakf ve kuralları, sâkin nûn'un okunuş şekilleri, idgâm ve çeşitleri, ra'nın ve lâfzatullah'ın lâm'ının okunuşu ve sâkin mîm'in okunuş şekilleri gibi kurallar okuyuşta farklılığa neden olan daha gerekli hususlardır. Mahrec ve lâzîmî sıfatlardan sonra sırasıyla önce bu kuralları öğreterek tecvîd eğitimine devam edilmelidir.⁵¹⁴

5. Öğretmen anlatacağı konular ile ilgili özel tecvîd sunuları hazırlamalı, bu sunularda çok kısa teorik bilgiler ve Kur'ân-ı Kerim'den örnek âyetler bulunmalıdır. Ancak sunular teori odaklı değil, meşk odaklı hazırlanmalıdır; yani problemi çözüm merkezli örnek âyet bolca olmalıdır.

Dersi sunarken önce kendisi her bir âyeti iki defa okumalı, üçüncüde öğrencilerin kendisine katılmalarını istemeli, daha sonra öğrenciler aynı âyeti üç defa tekrar ederken öğretmen aralarda dolaşarak dikkatle dinlemelidir. Kalabalık sınıflarda sınıfı küçük gruplara ayırıp, her gruba ilgili âyeti üçer defa okutturmak gerekir. Öğretmen arada dolaşırken gruplar içerisinde kuralı yanlış uygulayanları tespit edip, onlara tek başına okutmalıdır.

⁵¹³. Yılmaz, *Kur'ân-ı Kerim'i Nasıl Öğretelim?*, s.56.

⁵¹⁴ Çetin, *Kur'ân Okuma Esasları*, s.56.

Fazla kalabalık olmayan sınıflarda ise sırasıyla bütün öğrencilerin âyeti okumaları sağlanmalı, böylece kuralı doğru uygulayıp uygulamadıkları kontrol edilmelidir.

Bu şekilde her bir kural için bol bol örnek okunmalıdır. Öğretmen tecvîd konusunu sunu hazırlayıp, projeksiyon ile yansıtarak değil de, klasik yöntemle tahtada yazarak anlatıyor ise, konu anlatımı bittikten sonra öğrencilerden Kur'ân'dan örnekler bulmalarını istemelidir.

6. Tecvîd öğretiminde tadrîcilik uygulanıp, öğrencilerden, sadece öğretilen tecvîd kurallarının, eve ödev olarak verilen sayfada bulunup işaretlenmesi istenir.

Ezberden okunacak sayfaların sınıfta ta'limden sonra tecvîd tahlili yapılmalı, soru cevap şeklinde kurallar tekrarlanmalıdır.

Öğrenciler sınıfta yüzünden ödev yerlerini okuduktan sonra öğretmen, okuduğu yerden bir âyet seçmeli ve öğrenciden adım adım âyetin tecvîd tahlilini yapmasını istemelidir.

7. Sonuçta öğrencilere ezberden tecvîd kurallarını teorik olarak açıklayabilecek ve en güzel şekilde uygulayabilecek yeterlik kazandırılmalı, bunun için ara ara yazılı ve sözlü sınavlar yapılmalı, sınıf içi tecvîd yarışmaları düzenlemelidir. Yazılı sınavlarda bir Kur'ân sayfasının fotokopisi dağıtılıp, üzerlerine tecvîd kurallarının işaretlenmesi istenebilir.

8. Bütün tecvîd konularını bitirdikten sonra öğretmen, öğrenciler arasında tecvîd kurallarını konu konu dağıtmalı, öğrencilerin sırasıyla sınıfta arkadaşlarına anlatmalarını istemelidir. Böylece öğrencilerin tecvîd kurallarını çok iyi kavramaları ve başkalarına da öğretecek düzeye gelmeleri sağlanmış olur.⁵¹⁵

⁵¹⁵ Tecvîd öğretimi ile ilgili yöntemler için bkz. Çetin, *Kur'ân Okuma Esasları*, s.56-57; Adıgüzel, "Kur'ân Öğretim Metotları Ve Öğreticilik Vasıfları", s. 193-217; Yılmaz, *Kur'ân-ı Kerim'i Nasıl Öğretelim?*, s. 74-76.

SONUÇ

Araştırmamızda, günümüzde Kur'ân-ı Kerim tilâvetine ve eğitimine verilen önem ve özenin yetersiz olduğu, bu yetersizliğin Kur'ân tilâvetinde ciddi bir nitelik problemine yol açtığı, bu nitelik probleminin ise Kur'ân-ı Kerim'in insanlar üzerindeki tesir gücünü azalttığı ve Kur'ân'ın gönderiliş amacını ve hedeflerini olumsuz yönde etkilediği tespit edilmiştir. İşte bu bağlamda, çalışmamızda “lâfız ve mânâ temelli, kaliteli ve etkileyici bir okuyuş ve bu okuyuşu gerçekleştirmek için uygulanması gereken ideal eğitim modeli ve ideal eğitimci nasıl olmalıdır?” sorusunun cevabı aranmıştır. Konular işlenirken, bir yandan o konuyla alâkalı problemler tespit edilmiş, bir yandan da problemi gidermek adına, nitelikli Kur'ân tilâveti ve ideal Kur'ân eğitimine dair birtakım önerilerde bulunulmuştur. Bu öneriler arasından vurgulanmak istenilen bazı hususlar şöyle özetlenebilir:

1. Kur'ân-ı Kerim'in lâfzının en doğru ve en güzel şekilde okunması için, eğitim kurumlarında harflerin mahrec eğitiminin yanısıra sıfat eğitimine de mutlaka ağırlık verilmeli, bunun için öğrenci seviyesine göre farklı yöntemler geliştirilmelidir.

2. Kur'ân tilâvetinde harflerin ön plana çıktığı sert bir okuyuş değil, kelime ve mânâ odaklı, yumuşak bir okuyuş tercih edilmelidir. Nitelikli tilâvet için, telâffuzda olabildiğince Arap ağzına yatkınlık gözetilmeli, Kur'ân harfleri Türkçe bir fonetikle okunmamalıdır. Bunun için öncelikle ve özellikle öğreticilerin gayret göstermesi gerekmektedir.

3. Mânâ bütünlüğü ve ses insicamı yönünden Kur'ân-ı Kerim'deki vakf işaretleri tekrar gözden geçirilebilir. Günümüzde özellikle vakf ve ibtidâ ile temsîlî kırâat konularına yeterince önem verilmediği saptanmıştır. Nitelikli bir tilâvet için gerekli olan bu hususlar öğrencilere çok iyi kavratılmalıdır.

4. Kur'ân'ın sadece Arapça metninin okunması ve eğitim kurumlarında Kur'ân'ın sadece lâfzına yönelik eğitim verilmesi karşılaşılan önemli problemlerden biri olmuştur. Bu problemin giderilmesi için okul ve kurs ders müfredatlarına

Kur'ân'ı yüzünden ve ezberden okuma derslerinden ayrı olarak, Kur'ân'ı anlamaya yönelik meal ve tefsir dersleri eklenmelidir. Öğretim yılı içerisinde bitecek şekilde her öğrencinin bir meal hatmi yapması temin edilmelidir. Kur'ân kursların ve camilere yaz kursu için gelen öğrencilere, Kur'ân'ı anlamaya yönelik farklı yöntem ve programlar geliştirilmelidir.

5. Tespit edilen problemlerden belki de en önemlisi, Kur'ân eğitimi veren çoğu öğreticinin, kusursuz eğitim verdiklerine dair bir önkabullerinin olmasıdır. Bu sebeple öncelikle bizzat öğretmenlerin Kur'ân tilâvetine ve eğitimine yönelik, kendilerini geliştirecek eğitim, yöntem ve metotlara ihtiyaçlarının olduğu saptanmıştır. Bu ihtiyacın giderilmesi için de, belli aralıklarla, uzman rehber öğretmenler önderliğinde, Kur'ân-ı Kerim hizmet içi eğitim kursları ve seminerleri veya Kur'ân öğretmenlerine yönelik yaz kursları düzenlenmesinin zaruri olduğu sonucuna varılmıştır.

6. Eğitimde Kur'ân öğretim teknik ve metotlarıyla alakalı materyallerin yetersizliği farkedilmiştir. Bu alanda yapılacak olan çalıştaylarda, uzman rehberler eşliğinde farklı fikirler ortaya konularak, güzel sonuçlar elde edilebilir.

7. Kur'ân eğitime yönelik kalitenin artırılması bakımından, eğitim kurumlarında gerekli teknik donanıma sahip, özel Kur'ân sınıfları/laboratuvarları oluşturulabilir. Bu özel sınıflarda, özel ses sistemlerinden faydalanılarak makamlı ve ritmik Kur'ân tilâvetine daha fazla önem verilebilir, Kur'ânî araştırmalar yapılabilir.

8. İmam Hatip liselerinde meslek dersleri hocalarının branşlaşmasının; Kur'ân ve Kur'ân'ı anlamaya yönelik derslere, diğer dînî derslerdeki hocalardan farklı bir hocanın girmesinin, Kur'ân eğitiminin niteliği yönündeki problemin azalmasında etkin olacağı sonucuna varılmıştır.

9. Araştırmamızda Kur'ân eğitiminde örnekliğin bilincinde olan, hal ve hareketlerini kontrol altında tutan, kendisini sürekli geliştiren, çağın değişen ve gelişen şartlarına uygun bir eğitim modeli ortaya koyan Kur'ân öğretmenlerine; Kur'ân'ın hedeflediği insanı yetiştirme derdinde ve gayretinde olan idealist

eğitimcilere bŸyŸk ihtiyaç olduğu sonucuna varılmıştır. Zira nitelikli bir tilâvet ve ideal bir eğitim, ancak nitelikli ōđretmenlerle mŸmkŸn olacaktır.

KAYNAKÇA

- ACAR, Gülen, *Kur'ân-ı Kerim'de İhlâs*, Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 1995.
- ADIGÜZEL, “Mehmet, Kur'ân Öğretim Metotları Ve Öğreticilik Vasıfları”, *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2003, Sayı:19, s.193-217.
- AKSOY, Hafız Fikri, *Âdâbü Kırâati'l-Kur'ân (Kur'ân'ı Okuma Âdâbı)*, Yaylacık y., İstanbul, 1970.
- AKYÜREK, Süleyman, “Kur'ân Kursu Öğreticisinin Meslekî Yeterlikleri”, *Erciyes Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Sayı:18/1, 2005, s.175-192.
- AKYÜZ, Vecdi, *Bütün yönleriyle Asr-ı Saâdette İslâm*, I-V, Beyân y., İstanbul, 1994.
- ALEMDAR, Yusuf, “İlahiyat Fakültelerinde Kur'ân Dersleri İle İlgili Problemler ve Çözüm Önerileri”, *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, XII/1, 2008, s.177-212.
- ASLAN, Ömer, “Kur'ân Tilâvetinde Tecvîdin Gerekliliği ve Lâhn”, *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, VII/1, Sivas, 2003, s.357-372.
- AYDIN, Mehmet Zeki, *Din Öğretiminde Yöntemler*, 8.Baskı, Nobel y., Ankara, 2014.
- BENLİ, Abdullah, “İlahiyat Fakültelerinde Yürütülen Kur'ân Okuma Ve Tecvîd Dersleri İçin Bir Program Önerisi”, *Bilimname Dergisi*, XXVIII, 2015/1, s.125-165.
- BEYDÂVÎ, Nâsiruddîn Ebi'l-Hayr Abdullah b. Ömer b. Muhammed eş-Şâfî, *Envâru't-Tenzîl ve Esrâru't-Te'vîl*, I-V, Dâru İhyâü't-Türâsi'l-Arabî, Beyrût, ts..
- BUHÂRÎ, Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmâîl b.İbrâhîm, *el-Câmiu's-Sahîh*, I-IV, 1.Baskı, el-Matbaatü's-Selefiyye, Kahire, 1980.
- ÇAĞIL, Necdet, *Kırâat Olgusu Çerçevesinde Kur'ân'ın Belağat ve Fonetik Yapısı*, İlahiyat Yayınları, Ankara, 2005, s. 17-22.
- ÇETİN, Abdurrahman, *Kur'ân Okuma Esasları*, 8.Baskı, Emin y., Bursa, 2011.

- DAĞDEVİREN, Alican, “Kur’ân’ın Fonetik İ’câzı”, *Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, sayı: 20, 2009/2, s.69- 88.
- _____, “Kur’ân Tilâvetinde Temsîl”, *Ekev Akademi Dergisi*, Sayı:35, Bahar/2008, s.49-61.
- DÂRİMÎ, Ebu Muhammed Abdullah İbn Abdirrahman, *el-Müsnedü’l-Câmi’*, Dâru’l-Beşâir’il-İslamiyye, Beyrût, ts.
- DİYANET İŞLERİ BAŞKANLIĞI, Kuran Kursları İle Öğrenci Yurt Ve Pansiyonları Yönetmeliği (30.01.2004), (Resmi Gazete Yayın Tarih ve Sayısı: 03/03/2000/23982), www.diyamet.gov.tr/turkish/mevzuat
- _____, Personel Yeterlilikleri, Ankara 2014, <https://hukukmusavirligi.diyamet.gov.tr>
- DURSUN, Abdurrahim, *Kırâat İlminde Uygulama Sorunları ve Yaygın Hatalar*, Yüksek Lisans Tezi, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum, 2016.
- EBÛ DÂVUD, Süleymân b. el-Eş’as b. İshâk es-Sicistânî el-Ezdî, *Sünen-ü Ebî Dâvûd*, (thk. Muhammed Muhyiddin Abdulhamîd), Mektebetü’l-Asriyye, I-IV, Beyrût, ts.
- EGİN, Osman ve ÖRESİN, Hüseyin, *Hafızlık Risâlesi*, 2.Baskı, Yorum y., Ankara 2017.
- _____, *Kur’an Öğreniyorum*, DİB y., 2. Baskı, Ankara, 2015.
- ELMALILI, Muhammed Hamdi Yazır, *Hak Dini Kur’ân Dili*, I-IX, Eser y., İstanbul, ts.
- EREN, Ali Cüneyt ve ULUDAŞ, İbrahim, “Âsım Kırâatının Hafs Rivâyetine Göre Sekte Kavramı ve Mânâya Etkisi”, *Diyanet İlmî Dergi*, 2015, c.51, Sayı:1, s.119-127.
- FIRAT, Yavuz, “Kırâat Tertîl Ve Tilâvet Kavramlarının Anlamsal Araştırma Ve Karşılaştırması”, *Dergi Park/Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Cilt:1, Sayı: 13, 2002, s.257-273.
- _____, “Kur’ân Tilâvetinde Arap ve Türkler Arasındaki Farklılıklar”, *Bilimnâme Düşünce Platformu*, XXVI, sayı: 26, 2014/1, s.25-50.
- FÎRÛZÂBÂDÎ, Mecdüddîn Muhammed b. Ya’kûb, *el-Kâmûsü’l-Muhît*, Müessesetü’r-Risâle, Beyrût, 1993.

- GAZZÂLÎ, Ebû Hâmid Muhammed b. Muhammed, *İhyâü Ulûmi'd-dîn*, 1.Baskı, Dâru İbn Hazm, Beyrût, 2005.
- GÖRMEZ, Mehmet, “Hz. Peygamber’in Bir Din Tanımı”, *Diyanet İlmî Dergi -Hz. Muhammed (s.a.v) Özel Sayısı-*, 2.Baskı, Ankara 2003, s.331-338.
- GÜLOĞLU, Nazife Vildan, *Kur’ân-ı Kerim’de Tilâvet*, Doktora Tezi, Necmettin Erbakan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya, 2015.
- GÜREL, Ramazan, “Hz. Peygamber (s.a.v)’in Eğitim ve Öğretim Modelinde Belli Başlı İlke ve Metotlar”, *Yakın Doğu Üniversitesi İslâm Tetkikleri Merkezi Dergisi*, Cilt:1, Sayı:2, 2015, s.115-134.
- GÜROL, Mehmet; TÜRKAN, Azmi ve SOM, İpek, “Pedagojik Formasyon Sertifika Programının Değerlendirilmesi”, *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt:17, Sayı:65, 2018, s.103-122.
- HALÎL B. AHMED, Ebû Abdîrrahmân el-Ferâhîdî, *Kitâbu'l-'Ayn Müratteben alâ Hurûfi'l-Mu'cem*, (thk. Abdulhamîd Hindâvî), I-IV, Dâr'ul-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrût, 2003.
- HAMÎDULLAH, Muhammed, *Kur’ân-ı Kerim Tarihi*, (çev. Abdülaziz Hatip ve Mahmut Kanık), 2.Baskı, Beyân y., İstanbul, 2010.
- HÂZİN, Alâaddîn Ali b. Muhammed b. İbrahîm b. Halil el-Bağdâdî, *Lübâbü't-Te'vîl fi Meâni't-Tenzîl (Tefsîru'l-Hâzin)*, I-IV, Dâru'l-Ma'rife, Beyrût, 1307.
- HUSARÎ, Muhammed Mahmut Halil, *Ahkâmü Kırâati'l-Kur'ân*, (thk.Bilâl Menyar), Mektebetü'l-Mekkiyye Dâru'l Beşâiri'l-İslâmiyye, Beyrût, 1995.
- İBNÜ'L-ARABÎ, Ebû Bekr Muhammed b. Abdillâh, *Ahkâmu'l-Kur'ân*, thk. Muhammed Abdulkadir Atâ, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, I-IV, Beyrût ts.
- İBNÜ'L-CEZERÎ, Ebu'l-Hayr Şemsüddin Muhammed b. Muhammed, *Manzûmetü'l-Mukaddime*, (thk. Eymen Rüşdi Süveyd), 4.Baskı, Dâru Nûri'l-Mektebât, Cidde, 2006
- _____, *en-Neşr fi'l-Kırâati'l-Aşr*, I-II, 4.Baskı, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrût, 2011.
- İBNÜ'L-ENBÂRÎ, Ebû Bekr Muhammed b. el-Kâsım b. Beşşâr, *Kitâbü İzah'il-Vakf ve'l-İbtidâ*, (thk. Muhyiddin Abdurrahman Ramazan), y.y, Dımeşk, 1971.

- İBN HİŞÂM, Ebû Muhammed Cemalüddin Abdülmelik, *es-Siretü'n-Nebeviyye*, (thk. Ömer Abdüsselam Tedmürî), Dâru'l-Kitâbi'l-Arabî, Beyrût, 1988.
- İBN KESİR, Ebü'l-Fidâ' İmâdüddîn İsmâîl b. Şihâbiddîn Ömer, *Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri*, (çev. Bekir Karlığa ve Bedrettin Çetiner), I-XVI, Çağrı y., İstanbul, 1983.
- İBN MÂCE, Ebû Abdillâh Muhammed b. Yezîd Mâce el-Kazvînî, *es-Sünen*, Dâru'r-Risâleti'l-Âlemiyye, I-V, 1.Baskı, Beyrût, 2009.
- İBN MANZÛR, Ebü'l-Fadl Cemalüddîn Muhammed b. Mükerrrem b. Ali b. Ahmed el-Ensârî er-Ruveyfî el-Mısırî, *Lisânü'l-Arab*, I-XV, 1. Baskı, Dâru Sâdr, Beyrût, ts. İSFEHÂNÎ, Râğib Ebu'l-Kâsım Hüseyin b. Muhammed, *el-Müfredât fî Ğarîb'il-Kur'an*, (thk. Muhammed Seyyid Keylânî), y.y, Mısır, 1961.
- KADDÛRÎ, Ğânim el-Hamed , *Ebhâs fî Ulûmi't-Tecvîd*, Dâru İmâri li'n-Neşri ve't-tevzî', 1.Baskı, Umman, 2002.
- KARACELİL, Süleyman, “Kur'an Kursu Öğreticilerine Göre Kur'an Kurslarının Eğitim Problemleri”, *Gümüşhane Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Sayı: 2, 2013, s.274-295.
- KARAÇAM, İsmail, *Kur'an-ı Kerim'in Faziletleri ve Okunma Kaideleri*, 18. Baskı, İFAV y., İstanbul, 2010.
- KARAKILIÇ, Celâleddin, *Tecvîd İlmi Kur'an-ı Kerim Okuma Kaideleri*, İslâm y., Ankara, 1961.
- KARSLI, İbrahim Hilmi, *Kur'an'ı Anlamaya Giriş*, 2.Baskı, DİB y., Ankara, 2014.
- KILIÇ, Mustafa, “İmam Hatip Ortaokul ve Liselerinde Kur'an Eğitimi Üzerine Bir Araştırma”, *Marmara Üniversitesi İlâhiyat Fakültesi Dergisi*, Sayı: 47, 2014, s.69-106.
- KIRŞ, Ebû Abdirrahman Cemal b. İbrahim, *Zâdü'l-Mukriîn Esnâe Tilâveti'l-Kitâbi'l-Mübîn*, I-II, 2.Baskı, Dâru'z-Ziyâ, Medine, 2002.
- KIRIŞ, Şemsettin, “Sünnet Perspektifinden Seküler Dindarlık Üzerine Bazı Düşünceler”, *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, 7 (4), 2018, s.2454-2473.

- KOÇ, Mehmet Akif, “Kur’ân Kırâatında Türklere Özgü Mahalli Okuyuş Sorunu”, *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 51:2, 2010, s.79-91.
- KOMİSYON, *Kur’ân Yolu Türkçe Meâl ve Tefsir*, I-V, 6.Baskı, DİB y., Ankara, 2017.
- _____, *Hadislerle İslâm*, DİB y., 3.Baskı, I-VI, Ankara, 2015.
- _____, *TDV İslâm Ansiklopedisi*.
- KONYALI, Mehmet Vehbi, *Hulâsatü’l-Beyân (Büyük Kur’ân Tefsiri)*, 1-XVI, Üçdal y., İstanbul, 2009.
- KOYUNCU, Recep, “Vakf-İbtidânın Âyetlerin Anlaşılmasındaki Rolü”, *Marife Dergisi*, Yaz 2015, 15/1, s.163-187.
- KURTUBÎ, Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed b. Ebîbekr, *el-Câmi’ li-Ahkâmi’l-Kur’ân*, I-XXIV, 1.Baskı, Risâle y., Beyrut, 2006.
- KUŞEYRÎ, Abdulkerim, *Kuşeyrî Risâlesi*, (haz. Süleyman Uludağ), Dergâh y., İstanbul, 1978.
- MADEN, “Sedat, Niçin Dinlemiyoruz? Dinleyememe Probleminin Sosyokültürel Analizi”, *Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi*, Sayı: 2/1, s. 49-83, 2013.
- MÂTÜRÎDÎ, Ebû Mansur Muhammed b. Muhammed b. Mahmûd el-Mâturidî, es-Semerkindî, *Tefsîru’l-Kur’âni’l-Azîm el-Müsemmâ Te’vilâtü’l-Ehli’s-Sünne*, (thk. Fatıma Yusuf el-Haymî) , I-V, 1.Baskı, Müessesetü’r-Risâle, Beyrût, 2004.
- MÜSLİM, Ebü’l-Hüseyn Müslim b. el-Haccâc b. Müslim el-Kuşeyrî, *el-Câmiu’s-Sahih*, (nşr. Muhammed Fuad Abdülbâkî, Dâru İhyâi’l-Kütübi’l-Arabiyye), Beyrût, 1955.
- NEFES, Hayrunnisa, *Kur’an Tilavetinde Temsili Okuma*, Yüksek Lisans Tezi, Ondokuz Mayıs Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Samsun, 2013.
- NESÂÎ, Ebû Abdîrrahmân Ahmed b. Şuayb b. Ali, *Sünen’ün-Nesâî*, 1.Baskı, Mektebetü’l-Meârif, Riyad, ts.
- NESEFÎ, Ebu’l-Berekât Abdullah b. Ahmed b. Mahmud, *Medârikü’t-Tenzil ve Hakâikü’t-Te’vil*, 1. Baskı, Dâru İbn Kesir, Beyrût, 2005.

- NEVEVÎ, Ebû Zekeriyya Yahyâ b. Şeref, *Tibyân fî Âdâbi Hameleti'l-Kur'ân*, 1.Baskı, Dâru Bedr, Mısır, 2006.
- PAKDİL, Ramazan, *Ta'lim, Tecvîd ve Kırâat*, İfav y., 8. Baskı, İstanbul, 2015.
- RÂZÎ, Muhammed Fahrüddîn, *Tefsîru'l-Fahri'r-Râzî (Tefsîru Kebîr müsemmâ Mefâtihi'l-Gayb)*, I-XXXII, 1.Baskı, Dâr'ul-Fikr, Beyrut, 1971.
- SAĞMAN, Ali Rıza, *İlâveli Yeni Sağman Tecvîdi*, Bahar y., İstanbul, 1958.
- _____, *Kur'ân Mahiyeti-Başka Dile Çevrilmesi*, (nşr. Dücâne Cündioğlu), İslâmiyât y., Ankara, 1998.
- SARI, Mehmet Ali, *Kur'ân-ı Kerim'i Güzel Okuma Tekniği ve Kuralları*, 4.Baskı, İFAV y., İstanbul, 2013.
- SİNDÎ, Abdulkayyûm b. Abdulğafûr es-Sindî, *et-Teshîl fî Kavâidi't-Tertîl*, 3.Baskı, Mektebeti'l-Esedî, Mekke-i Mükerrreme, 2006.
- SÜYÛTÎ, Celâlüddin Abdurrahman b. Ebî Bekr, *İtkân fî Ulûmi'l-Kur'ân*, 8.Baskı, Dâru'l-Kitâbi'l-Arabî, Beyrût, 2012.
- ŞENAT, Fatma Asiye, “İlahiyat Fakültesi Öğrencilerinin Anlayarak Kur'ân Okuma Durumları Üzerine Bir Çalışma”, *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 52:1, 2011, s.143-164.
- TABERÎ, Ebû Câfer Muhammed b. Cerîr b. Yezîd b. Hâlid, *Câmiu'l- Beyân an Te'vîl-i Âyi'l-Kur'ân*, I-XII, Dâru'l-Fikr, Beyrut, 1988.
- TEMEL, Nihat, *Kırâat ve Tecvîd İstilahları*, 2.Baskı, İfav y., İstanbul, 2009.
- _____, “Kıraatte Vakf-İbtida ve Anlama”, *Tarihten Günümüze Kıraat İlmi (Uluslararası Kıraat Sempozyumu 16-18 Kasım 2012 İstanbul)*, 1. Baskı, DİB y., Ankara, 2015, s.271-305.
- TETİK, İbrahim, *Vakf ve İbtidâ İlminin Âyetleri Anlamlandırmadaki Etkisi (Uşmûnî Bağlamında)*, Yüksek Lisans Tezi, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum, 2012.
- TİRMİZÎ, Ebû İsâ Muhammed b. İsâ b. Sevre, *Sünenü't-Tirmizî*, 1.Baskı, Mektebetü'l-Meârif, Riyad, ts.
- ÜNLÜ, Demirhan, *Kur'ân-ı Kerim'in Tecvîdi*, TDV y., Ankara, 2005.

- YAPICI, Âsım, “Modernleşme-Sekülerleşme Sürecinde Türk Gençliğinin Anlam Dünyasında Dinin Yeri”, *Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 9 (2), s.1-37.
- YILDIRIM, Kadri, “Arap Dilinde Nebr (Vurgu)”, *Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, s.XVII, İzmir, 2003.
- YILMAZ, Ali, “Tilâvet Âdâbı”, *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Sayı: 27, Erzurum 2007, s. 137-160.
- YILMAZ, Nazif, *Kur’ân-ı Kerim’i Nasıl Öğretelim?*, Değerler Eğitimi Merkezi y., İstanbul, 2016.
- ZEMAŞERÎ, Ebu’l-Kâsım Cârullah Muhammed b. Ömer b. Ahmed, I-II, 1. Baskı, *Esâsü’l-Belâğâ*, (thk. Muhammed Bâsil Uyûnü’s-Sûd, Dâru’l- Kütübi’l-İlmiyye), Beyrut, 1998.
- _____, *el-Keşşâf an Hakâik-i Gavâmizi’t-Tenzil ve Uyûni’l-Ekâvil fî Vücûhi’t-Te’vil*, I-VI, 1.Baskı, Mektebetü’l-Ubeykân, Riyad, 1998.
- ZERKEŞÎ, İmam Bedruddîn Muhammed b. Abdillâh, *Burhân fî Ulûmi’l-Kur’ân*, 3. Baskı, Mektebetü’l-Asriyye, Beyrût, 2009.